

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hande Nur ACUN

2000 YILI VE SONRASI TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KAVRAMININ DEĞİŞİMİ:
SINIF İÇİ BÖLÜNMELER VE PREKARYA

Sosyoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hande Nur ACUN

2000 YILI VE SONRASI TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KAVRAMININ DEĞİŞİMİ:
SINIF İÇİ BÖLÜNMELEK VE PREKARYA

Danışman

Doç. Dr. Gökhan Veli KÖKTÜRK

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hande Nur Acun'un bu çalışması, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Gökhan Veli KÖKTÜRK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Şebnem ÖZKAN (İmza)

Tez Başlığı: 2000 Yılı ve Sonrası Toplumsal Tabakalaşma Kavramının Değişimi: Sınıf İçi
Bölünmeler ve Prekarya

Tez Savunma Tarihi : 27/07/2023

Mezuniyet Tarihi : 24/08/2023

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “2000 Yılı ve Sonrası Toplumsal Tabakalaşma Kavramının Değişimi: Sınıf İçi Bölünmeler ve Prekarya” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Hande Nur ACUN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Hande Nur Acun
Öğrenci Numarası	202052023007
Anabilim Dalı	Sosyoloji Anabilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Gökhan Veli KÖKTÜRK
Yüksek Lisans Tez Başlığı	2000 Yılı ve Sonrası Toplumsal Tabakalaşma Kavramının Değişimi: Sınıf İçi Bölünmeler ve Prekarya
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2145884996
Rapor Tarihi	14.08.2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %5 Alıntılar dahil: %6
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 98 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Doç. Dr. Gökhan Veli KÖKTÜRK	
İmza	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1 Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	3
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	6
1.3 Araştırmanın Yöntemi	8

İKİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Toplumsal Tabakalaşma ve Sınıf Kavramı	11
2.1.1 Toplumsal Tabakalaşma Kavramı ve Özellikleri	13
2.1.2. Toplumsal Tabakalaşma, Eşitsizlik ve Toplumsal Hareketlilik	14
2.1.3. Tabakalaşma Sistemleri	15
2.1.4. Toplumsal Sınıf Kavramı ve Boyutları	18
2.1.5 Sınıf İçi Bölünmeler	21
2.1.6 Neoliberalizm ve Toplumsal Tabakalaşma Kavramının Değişimi.....	23
2.2 Kuramsal Yaklaşım	25
2.2.1 Klasik Sosyoloji Teorilerinde Tabakalaşma ve Sınıf Yaklaşımları.....	25
2.2.2 Çağdaş Sosyolojide Tabakalaşma ve Sınıf Yaklaşımları	28
2.2.3 Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Sınıf Çalışmaları	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DEĞİŞEN TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE SINIF DİNAMİKLERİ, YENİ EŞİTSİZLİKLER VE PREKARYA

3.1 Küreselleşme, Yeni Eşitsizlikler ve Prekarya	36
3.1.1 Toplumsal Tabakalaşma ve Sınıf Dinamiklerinin Değişimi	39
3.1.2 Prekarya ve Özellikleri	44
3.1.3 Prekaryaya Dahil olan Toplumsal Gruplar	51
3.1.4 Prekarya, Toplumsal Hareketlilik ve Yoksulluk	58
3.1.5 Guy Standing’in Eşitsizliğin (Prekaryanın) Azaltılmasına Yönelik Önerileri ...	60

SONUÇ	67
KAYNAKÇA	70

ÖZGEÇMİŞ	83
----------------	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1 1980 Sonrası Sınıfsal Yapı	40
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

A.B.D Ana Bilim Dalı

Akt. Aktaran

Çev. Çeviren, Çevirmen

Drl. Derleyen

Doç. Dr. Doçent Doktor

Ed. Editör

SBF Sosyal Bilimler Fakültesi

Sn. Sayın

SSCB Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Vb. Ve benzeri

Vs. Ve saire

ÖZET

Bu çalışmada 2000 yılı ve sonrasında toplumsal tabakalaşma ve sınıf algısının nasıl bir değişime uğradığı anlaşılmak istenmektedir. Bu değişimi iyi yansıttığı için prekarya sınıfı analiz edilmek istenmektedir. Geleneksel kuramlarda tarif edilen sınıf veya tabakalaşma kavramının küreselleşme sonrasında değiştiği görülmektedir. Bu değişimle ortaya çıkan yeni şekilleri açıklayabilmek, kendi içerisinde katmanlı biçim alan toplumsal sınıfları çözümleyebilmek ihtiyacı doğmaktadır. Bir toplumdaki tabakalaşma ve sınıf yapısı o toplumun toplumsal yapısı ve gerçekliği hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmanın amacı da değişen tabakalaşma ve sınıf yapısını analiz ederek yaşanan değişimi prekarya sınıfı üzerinden açıklayabilmektir.

2000 yılı ve sonrasında küreselleşme olgusunun da etkisiyle, yatay ve dikey hareketlilik ile birlikte toplumsal tabakalaşma biçimlerinde bir değişim meydana gelmektedir. Artık tabakalar içerisinde de bir bölünme bulunmaktadır. Bu durum çalışmada sınıf içi bölünmeler şeklinde ele alınmıştır. Sınıfsal yapının değişiminin bir göstergesi olduğundan sınıf içi bölünmeler önemlidir. Katmanlı ve karmaşık bir hale bürünen toplumsal sınıfların çözülmesi ve prekaryanın tüm bu değişimler çerçevesinde ele alınabilmesi hedeflenmektedir.

Prekarya sınıfı, 1970'lere kadar dayandırılan küresel ve neoliberal ekonomik dönüşümlerin ve çalışmada ele alınan çeşitli sebeplerin toplumsal sınıflara olan etkisini somutlaştırmaktadır. Esnek ve güvencesiz istihdamı, sendikasızlığı, sınıf bilincinin sönümlenmesini vb. açıklayabilmek adına prekarya uygun bir örnek oluşturmaktadır. Bu çalışmada prekarya ile ilgili olarak son 20 yıl içerisinde yapılmış çalışmalar literatür taramasına bağlı betimsel analiz yöntemi ile ele alınmıştır.

Araştırmanın amacı 2000 yılı ve sonrasında meydana gelen değişimleri açıklamak, bu değişimleri prekarya sınıfı üzerinden analiz etmektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için literatür taramasına bağlı betimsel analiz yöntemi tercih edilmektedir.

Bu çalışmanın sonucunda 2000 yılı ve sonrasında toplumsal değişme ve sınıf görünümünde klasik açıklamaların tariflediğinden farklı bir değişme olduğu anlaşılmıştır. Henüz bir sınıf gibi görülmeyen prekaryanın güvencesiz ve belirsizliklerle dolu günümüz dünyasında sosyal bilimlere meşgul edecek bir konu olacağı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal tabakalaşma, Toplumsal sınıf, Toplumsal değişme, Sınıf içi bölünmeler, Prekarya

SUMMARY

CHANGE IN THE CONCEPT OF SOCIAL STRATIFICATION IN 2000 AND AFTER, INTRA-CLASS DIVISIONS AND THE PRECARIAT

In this study, it is desired to understand how social stratification and class perception underwent a change in and after 2000. It is desired to analyze the precariat class because it reflects this change well. It is seen that the concept of class or stratification described in traditional theories has changed after globalization. The need arises to be able to explain the new forms that emerged with this change, and to analyze the social classes that take a layered form within themselves. Stratification and class structure in a society provide information about the social structure and reality of that society. The aim of this study is to analyze the changing stratification and class structure and to explain the change through the precariat class.

Especially in 2000 and later, with the effect of the globalization phenomenon, a change occurs in the forms of social stratification with horizontal and vertical mobility. There is now also a division between layers. This situation is handled in the form of in-class divisions in the study. Class divisions are important as they are an indicator of the change in class structure. It is aimed to analyze the social classes that have become layered and complex and to deal with the precariat within the framework of all these changes.

The precariat class embodies the effects of the global and neoliberal economic transformations that date back to the 1970s and the various reasons discussed in the thesis on social classes. Flexible and precarious employment, no union, the withering of class consciousness, etc. The precariat constitutes a suitable example in order to explained. In this study, studies related to the precariat in the last 20 years are discussed with the descriptive analysis method based on the literature review.

The aim of the research is to explain the changes that occurred in and after the year 2000, and to analyze these changes over the precariat class. In order to achieve this aim, descriptive analysis method based on literature review is preferred.

As a result of this study, it has been revealed that there is a different change in the social change and class appearance in 2000 and later than the classical explanations and the reasons for this change. It is seen that the precariat, which is not yet seen as a class, will be a subject that will occupy social sciences in today's world full of precariousness and uncertainties.

Keywords: Social stratification, Social class, Social Change, Class divisions, Precariats

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitimim boyunca bana karşı desteğini ve anlayışını esirgemeyen, bana karşı sonsuz sabır gösteren, tez çalışmam boyunca bilgi birikimi ile tezime rehberlik eden ve katkılar sunan çok değerli hocam ve tez danışmanım Sn. Doç.Dr. Gökhan Veli Köktürk'e,

Kendisiyle tanışma fırsatım olduğu için kendimi şanslı saydığım, tez çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen, sonsuz sabır ve anlayış gösteren Sn. Aylin Köktürk'e,

Eğitim hayatıma destek olan annem Pakizer Acun'a, teyzem Şehriban Aksu'ya ve bütün aileme, teşekkürü bir borç bilmekteyim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca beni motive ederek destek olan değerli Taylan Balaban'a sabır ve anlayışı için teşekkür ederim.

Bilgi birikimi ve tecribesi ile yol gösteren Sn. Özen Özlem Özcan'a tavsiyeleri için teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinde meydana gelen çeşitli devrimler ve dönüşümler toplumsal yapıda ve iş bölümü anlayışında değişmelere sebebiyet vermektedir. Meydana gelen bu değişimler toplumsal tabakalaşma ve sınıf analizlerinde de birtakım değişmelere neden olmaktadır.

Özellikle 2000 yılı ve sonrasında yaşanan teknolojik gelişmelerin, küreselleşmenin, neoliberal iktisadi politikaların tabakalaşma üzerine etkileri çokça tartışılmaktadır. Tabakalaşmanın temelini farklılaşma ve eşitsizlikler meydana getirmektedir. Bugün tabakalaşmadan bahsedemeyeceğimizi savunan görüşler olmasına karşın günümüz toplumunda da eşitsizliklerden bahsedebileceğimiz için tabakalaşmadan bahsetmek yanlış olmayacaktır. Fakat tabakalaşmanın farklı biçimler aldığından bahsedilebilmekte ve klasik kuramlar eleştirilebilmektedir. Bu çalışmada tabakalaşma kavramının 2000 yılı ve sonrasında ne gibi değişimler yaşadığı, yaşanan bu değişimin dinamiklerinin neler olduğu gibi sorulara yanıt aranmaktadır.

Günümüzde tabakalaşma hakkında analiz yaparken dikkat çeken diğer bir unsur da toplumsal tabakaların kendi içerisinde ayrılmış ve katmanlı bir hal almış olmasıdır. Bu çalışmada sınıf içi bölünme, değişen tabakalaşmanın karakterini ve sınıf algısını yansıtabilmesi açısından ele alınmakta, sınıfların katmanlı bir hal almasının sebep ve sonuçlarının ne olduğu araştırılmaktadır.

2000 yılı ve sonrasında tabakalaşma ve iş bölümünde meydana gelen değişimleri açıklamada ele alınabilecek önemli bir örnek prekaryadır. Prekarya yaşanan değişimlerin karakterini yansıtabilmektedir. Bu sebeple prekarya bu çalışmada ele alınmak istenmektedir.

Yukarıda bahsedilen sorulara yanıt verebilmek amacıyla nitel araştırma deseniyle oluşturulan bu çalışmada konu ile ilgili kitaplar, makaleler, internet kaynakları, daha önce yapılmış çalışmalar ve daha önceki tarihlerde onaylanmış tez çalışmaları incelenmiş ve literatür taramasına dayalı betimleyici metod kullanılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümü araştırmanın metodolojisi oluşturmaktadır. İkinci bölümde kavramsal ve kuramsal çerçeve sunulmuştur. Bu bölümde tabakalaşmanın ne olduğu, tabakalaşmaya dair görüşler, tabakalaşmanın 2000 yılı ve sonrası geçirdiği değişiminin sebep ve sonuçları, sınıfların katmanlı bir hal almasının sebep ve sonuçları ve tüm bunlarla ilişkili olarak prekaryanın nasıl konumlandığı ve nasıl varlık gösterdiği ve sınıf içi bölünmeler ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise

değişen toplumsal tabakalaşma ve sınıf yapısının bir unsuru olan prekarya sınıfı incelenmektedir.

Hande Nur ACUN

Antalya, 2023

GİRİŞ

Toplumsal tabakalaşma ve sınıfların temelinde eşitsizlik bulunmaktadır. Eşitsizliğin bulunduğu bütün toplum biçimlerinde toplumsal tabakalaşma ve sınıf karşımıza çıkmaktadır. Bu eşitsizlikler insan ile insanın veya insan ile doğanın mücadelesinde meydana gelmektedir. İnsanın artık değer üretmesi ile birlikte, üretilen bu artık değer ne şekilde paylaşılacağı tarih boyunca tartışma konusu olmuştur. Bu paylaşımın ne şekilde gerçekleştiği ekonomik sistemleri meydana getirmiştir. Günümüzde ise neoliberal iktisadi bir düzenin varlığından söz edilebilir. Literatürde günümüzde toplumsal tabakalaşmanın ve sınıfların yok olduğunu savunan görüşler bulunsa da eşitsizliğin var olduğu bir toplumda sınıflardan söz etmek yanlış olmayacaktır.

Toplumsal tabakalaşma ve sınıfların biçimleri farklı dönemlerde değişime uğramaktadır. Bireyler sahip oldukları bir takım benzer özellikleri taşıyan diğer bireyler ile bir araya gelmektedir. Sosyolojide bu şekilde meydana gelen bir araya gelme biçimlerinden biri de toplumsal sınıftır. Bu sınıfları açıklama ve kategorize etme biçimleri ise literatürde toplumsal sınıflara ilişkin çeşitli kuramları meydana getirmektedir. Çeşitli sosyal bilimciler bu sınıfları farklı yönleriyle ele almış, sınıfın ne şekilde meydana geldiğine, sınıfları oluşturan eşitsizliğin ne olduğuna ilişkin farklı görüşler geliştirmişlerdir. Bu sebeple de toplumsal tabakalaşma ve sınıf sosyal bilimlerde tartışmalı bir alan olmuştur. Kesin bir sınıf tanımı yapılamamakta, sınıfa dair çeşitli görüşler sunulmaktadır.

Kapitalizm, bünyesinde birçok eşitsizliği barındıran bir ekonomik model olması sebebi ile sınıflı bir toplum yapısına sahiptir. Kapitalizm krizleri özellikle de ekonomik krizleri beraberinde getiren bir yapı oluşturmaktadır. Meydana gelen ekonomik krizleri aşmak için yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bu yaklaşımlardan birisi de sosyal politikalar geliştirilen, piyasaya devletin müdahil olduğu, hukuk devleti anlayışının egemen olduğu ve güvenceli istihdam modeline sahip Keynesci refah devleti anlayışıdır. Keynes'e göre ekonomi kendi haline bırakıldığında eksik istihdamda piyasa dengeye gelmekte, tam istihdam dengesine ulaşılması için devletin makro müdahalesi gerekmektedir (Hiç Birol, 2020: 103). İktisatçıların her şeyin serbest bırakıldığında en iyi şekilde meydana geleceği görüşü efektif istihdamın ekonomik refah üzerinde meydana getirdiği engelleri göz önünde bulundurmamasının sonucudur (Keynes, 1936: 25). Keynes'in bu görüşü, piyasanın müdahaleler olmadan dengesini bulacağı düşüncesine dayanan "görünmez el" fikrini

eleştirmektedir. Keynes, görünmez el teorisine karşı çıkmaktadır (Samuelson, 1947: 151). Keynes piyasa mekanizmalarının kendi haline bırakılmasıyla görünmez el tarafından işleyeceği görüşünü eleştirerek piyasaya devletin müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. Keynesci refah devleti anlayışı 1973 yılında meydana gelen ekonomik krizle birlikte sorgulanmaya başlanmıştır. Keynesci refah devleti anlayışının krize girmesiyle neoliberalizm ortaya çıkmıştır.

1970'lere kadar dayandırılan neoliberal ekonomik politikaların uygulanmaya başlanması ile birlikte kapitalizm yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde ekonomiye devletin müdahalesi kısıtlanmıştır. Sermaye sınıfı devletlerin sınırlarını aşan bir yapıya bürünmüş ve küreselleşmiştir. Küreselleşen sermaye ile birlikte pazar genişlemiş, üretimin girdilerinin maliyetleri azaltılmış ve sermayenin çıkarına olacak bir biçimde kârlılık artmıştır. Değişen sosyal ve ekonomik düzen toplumsal tabakalaşma ve sınıflar üzerinde de değişim yaratmıştır. Bu sebeple de eski kuramların açıklayıcılığı yetersiz görülmüş ve yeni analizler geliştirilmiştir. Değişen yapıyı açıklamak için yeni düşünceler ortaya konulmuştur.

Değişen toplumsal yapı ile birlikte yeni sınıflardan bahsedilmektedir. Bunlardan birisi de prekaryadır. Prekaryanın özünü neoliberal küresel ekonomi ile derinleşen güvencesizlikler oluşturmaktadır. Prekarya kavramı güvencesiz işçi şeklinde tanımlanabilir. Bu çalışmada prekarya ile ilgili değerlendirmeler Guy Standing'in heterojen yapıya sahip, güvencesiz istihdam edilen, eğitim aldığı alandan daha düşük statülerde meslek gruplarında çalışan, geleceğe dair karamsar fikirleri olan ve sınıf bilincine henüz sahip olmayan prekarya sınıfına dair açıklamaları ve prekaryanın bir tehlike olmaması için nasıl politikalar geliştirilmesi gerektiğini açıkladığı prekarya bildirgesi temel alınarak geliştirilmiştir. İlgili çalışmanın birinci bölümünde metodoloji açıklanmış, ikinci bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçeve aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise prekarya sınıfı yeni eşitsizlikler ve değişen toplumsal tabakalaşma ve sınıf yapısı ekseninde ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1 Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Sosyolojinin önemli bir çalışma alanını toplumsal yapı analizleri oluşturmaktadır. Toplumsal yapı durağan bir karaktere sahip değildir. Yaşanan neoliberal iktisadi görüşün yaygınlaşması, bilişim teknolojilerinin gelişimi, haberleşme ve ulaşımın kolaylaşması, sermayenin küreselleşmesi, üretim yapısındaki değişimler ve küreselleşme gibi gelişmelerden etkilenerek toplumsal yapı değişmektedir. Bu değişimler sebebi ile daha öncesinde yapılan analizler, oluşturulan kuramlar yetersiz kalabilmektedir ve değişen görünümü açıklayabilmek için yeni çalışmalara ihtiyaç duyulabilmektedir. 1980’li yıllardan sonra toplumsal sınıfların özünü oluşturan eşitsizlikler farklılık olarak algılanmaya başlanmış, eşitlik arayışı otoriter görülmüş ve sınıf kavramının geri plana itildiği kimlik vurgusunun yapıldığı çalışmalar ağırlık kazanmıştır (Özügürlü, 2020: 25). Klasik yaklaşımların açıklamalarını yetersiz bulan görüşlerden biri de postmodern teoridir. Klasik yaklaşımlar meydana gelen sonuçları bir nedene bağlama eğilimindedirler. Postmodern teori bunu eleştirerek meydana gelen olgu ve olayların bir nedenle açıklanamayacağını, mevcut olan her şeyin birden fazla şeyle ilişkili olduğunu savunmaktadırlar. Postmodernizm bilgi üretme faaliyetini siyasal ve normatif bir sorun olarak görerek iktidarın bilgi üzerinde etkisi olduğunu savunmaktadır (Arı, 2014: 29). Diğer yandan postmodern teori toplumsal sınıflara da yeni bir bakış getirerek sınıf kategorilerinin tüketim ekseninde ayrıştığını savunmaktadır (Yanıklar, 2020: 198). Değişen yapı ile birlikte toplumsal sınıflara yeni bir bakış getirilmektedir.

1960’lı yıllarda fordist üretim biçimi bir krize girmiştir. Yaşanan bu kriz ile birlikte yeni bir toplumsal yapı meydana gelmektedir. Sanayi sonrası toplum adı verilen bu dönemde esnekleşme meydana gelmiş ve devletlerin rolleri küçülmüştür (Sunar, 2018a: 108). Sanayi sonrası toplum fikri Daniel Bell’in çalışmalarında da karşımıza çıkmaktadır. Daniel Bell’e göre sanayi sonrası toplumunda enerji ya da kas gücünün yerini bilgi almaktadır (Bell, 2004: 87). Diğer bir ifade ile toplumsal yapı bilgiyi odak noktasına alacak biçimde değişmiştir. Odağın bilgiye kayması ile birlikte sınıf içi bölünmeler meydana gelmekte ve zihin işçiliği gibi yeni kavramlar doğmaktadır. Diğer yandan bilginin merkeze yerleşmesi ile birlikte hizmet sektörü gelişmektedir. Hizmet sektörünün gelişmesiyle sanayi toplumunun hiyerarşik yapısı yerini yatay toplumsal düzene bırakmaktadır (Sunar, 2018a: 110). Bu durum da toplumsal tabakalaşmayı etkilemektedir. Bell’in güç mücadelesi kavramı sosyal teoride önemli bir yere sahiptir. Bell’in güç mücadelesi kavramına göre mevcut ideolojik

bölünmelerin yerini zaman içerisinde uzmanlık ve teknokrasi almıştır. Gücün toplumsal dağılımı yalnızca siyasi ideolojilerle gerçekleşmemekte aynı zamanda teknokratik bilgiyi elinde bulunduran bireyler arasında da dağılmaktadır. Bell'e göre (1960 :42); toplumsal yapı hem güce erişim şeklinde değişime uğrayarak yönetici sınıf dağılmakta hem de mülkiyetin yerini teknik beceri almaktadır. Toplumsal yapıdaki bu değişimler toplumsal sınıfları da etkilemektedir. Bell (1973: 189) bilgi ile gelişen teknolojinin teknisyenler gibi yeni sınıflar yarattığını savunmaktadır.

Günümüz toplumsal yapısını neoliberal, küresel, post-modern, post-fordist gibi kavramlarla tanımlamak mümkündür. Neoliberalizm, 1970'li yıllarda yükselişe geçen, devletin piyasaya müdahalesine karşı çıkarak serbest pazar ekonomisini savunan bir ideolojidir. Post-modernizm, modernizmin akılcılığını eleştiren ve modernizmin getirdiği her şeye şüpheyle yaklaşan bir düşüncedir. Post-fordizm ise seri üretimin yerine esnek üretimi koyan ekonomik anlamda post-modernizmin yansıması olan bir üretim şeklidir. Tüm bu yeni nitelikler çeşitli değişimler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Keynesci refah devleti anlayışının krize girmesi, SSCB'nin dağılması, yaşanan teknolojik gelişmeler, ulaşımın gelişmesi, üretim ve emek sürecinin değişimi, kimlik siyasetinin egemen olması gibi tüm bu değişimler toplumsal tabakalaşma ve sınıf kavramının da değişime uğramasına sebep olmaktadır. Dolayısı ile değişen toplumsal yapı klasik görüşlerle açıklanamayacak şekilde karmaşık hale gelmiştir ve yeni tartışmalar doğmaktadır. Örneğin yalnızca sermayenin mülkiyeti ile sınıfların açıklanamayacağını düşünenler Marksist sınıf anlayışını eleştirmektedir. Sınıf çatışmasını göz ardı ettiği için Weberci ve İşlevselci kuramlar eleştirilmektedir. Diğer yandan değişen üretim ilişkilerini açıklayamadığı düşünüldüğü için de klasik kuramlar eleştirilebilmektedir. Bunların yanı sıra orta sınıfın parçalı bir hal aldığını savunan Z. Bauman, C. Murray, R. Sennet gibi isimler ve orta sınıfın proleterleştiğini savunan E.O. Wright, R. Wolff gibi isimler klasik orta sınıf tanımlarını eleştirmektedir. Günümüzde toplumsal sınıfların ortadan kalkıp kalkmadığı sınıflarla ilgili ana tartışma alanını oluşturmaktadır. S. Crook, J. Pakulski ve M. Waters (1992: 21) toplumsal sınıfların ve sınıf üyeliğinin değişime uğradığını savunarak bir sınıfın üyesi olmanın artık katı bir ayırmadan ziyade sınıf segmentleri mozaiğine dönüştüğünü düşünmektedir. İşçi sınıfının yaşadığı sınıf içi bölünmeler sınıfların sonunun geldiğini savunan düşüncelerin ideolojik çerçevesini oluşturmaktadır (Sunar, 2016: 18). İşçi sınıfının içindeki sınıf içi bölünmelerin sınıfları zayıflattığını savunan Göran Therborn bu düşüncelere örnektir. Therborn (2013: 160), kapitalizmin merkezlerinde işçi sınıfının ve sınıf hareketlerinin sınıfsal bölünme nedeniyle gerilediğini savunmuştur. Sınıf içi bölünmeler sebebiyle sınıfların sonunun geldiğini savunan

düşüncelere göre geleneksel sınıfların ve sınıf mücadelesinin yerini karmaşık bir toplumsal yapı almaktadır. Neoliberalizm, küreselleşme ve teknolojik gelişmeler gibi değişimler sınıf içi bölünmeyi arttırmaktadır. Bireylerin sahip olduğu sınıf bilinci azalmış, bireyler kendilerini farklı kimliklerle tanımlamaya başlamıştır. Pierre Bourdieu, toplumsal sınıfların var olduğunu kabul etmiş ve sınıfı meydana getiren kaynaklar üzerine çalışmıştır. Bourdieu (1986: 280-291), “The Forms Of Capital” isimli makalesinde toplumsal sınıfları belirleyenin yalnızca ekonomi olmadığını belirterek kültürel sermaye ve sosyal sermaye kavramlarının da sınıf ayrımlarında önemli olduğunu savunur. Görüldüğü üzere toplumsal tabakalaşma ve sınıfın günümüzde bir değişim yaşadığı düşünülmekte fakat bu değişim hakkında farklı açıklamalar bulunmaktadır. Tam da bu sebeple günümüz toplumsal tabakalaşma ve sınıf anlayışının ne biçimde olduğu, ne şekilde bir değişim geçirdiğinin araştırılmasına ihtiyaç ortaya çıkmakta ve bu araştırmaya gereklilik meydana gelmektedir.

“2000 Yılı ve Sonrası Toplumsal Tabaka Kavramının Değişimi, Sınıf İçi Bölünmeler ve Prekarya” isimli bu çalışmanın konusu; yaşanan toplumsal değişimlerden toplumsal tabakalaşma ve sınıf görünümünün nasıl etkilendiğini anlayabilmek, sınıf içi bölünmeleri tanımlayabilmek ve sonrasında bu değişimlerin önemli bir örneği olduğu için prekaryayı ele almaktır.

Günümüzün toplumsal tabakalaşma ve sınıf yapısı neoliberal ekonominin gelişimi, küreselleşme ve yaşanan teknolojik gelişmelerden etkilenmektedir. Küreselleşme üç temel alanda ele alınabilir. Ekonomik küreselleşme çok uluslu şirketler ve küresel piyasaların gelişimini, kültürel küreselleşme küresel fikirlerin ve kimliklerin gelişimini, politik küreselleşme ulusüstü kuruluşların ve uluslararası diplomasiinin gelişimini ifade etmektedir (Öz, 2015: 222). Yaşanan bu değişimler çok eskiye dayanmamakla birlikte yakın döneme ait gelişmelerdir. Günümüz tabakalaşma yapısı yakın dönemdeki gelişmelerle ilişkili olduğundan bu çalışma 2000 yılı ve sonrasını ele alarak güncel çalışmalarla şekillenmektedir. Çalışmanın başlıklarından birini oluşturan prekarya da güncel bir kavramdır ve prekaryaya dair çalışmalar özellikle 21. yy’da ortaya konulmuştur. Prekarya yeni bir kavram olsa da prekarya kavramının temelini oluşturan bir takım fikirler bulunmaktadır. Bunlara Bourdieu’nun çalışmaları örnek gösterilebilir. Bourdieu’ya (1998a: 36) göre neoliberal politikalar sebebiyle bir güvencesizlik meydana gelmekte hatta bu güvencesizlik yalnızca işçi sınıfını değil orta sınıfları da etkilemektedir. Güvencesizlik özel sektörün yanı sıra kamu sektöründe de görünürleşerek geleceğe dair belirsizlik duygusunun yayılmasını ve bireylerin isyan edecek umudu bulamamasını pekiştirmektedir (Bourdieu, 1998b: 82). Prekarya kavramının güncel ve yeni oluşu, sayıca yapılan çalışmaların az olması konuyu ele almanın temelini oluşturmaktadır.

Yapılan çalışmada toplumsal tabakalaşma ve sınıf kavramları anlaşılacak istenmektedir. 2000 yılı ve sonrasında toplumsal tabakalaşmanın ne şekilde bir değişim geçirdiği bu alandaki teoriler, görüşler ve kuramlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Diğer yandan sınıf içi bölünmelere de değinilmektedir. Prekarya kavramı ve prekarya kavramının yaşanan toplumsal değişimlerde nasıl bir konumda bulunduğu da anlaşılacak istenmektedir.

Günümüz toplumsal yapısında küresel serbest piyasa ekonomisinin getirdiği güvencesizliğin izleri görülmektedir. Özel sektörde istihdamın yaygınlaşmasıyla bu durum giderek derinleşmiştir. Prekarya da bu yeni sürecin aynasıdır. Küresel risklerden korunmak için fason üretim yapılarak riskler bölüşülmektedir. Bu durum hem esnek çalışmayı hem de esnek üretimi beraberinde getirmektedir. Geleceğe dair umutları olmayan, belirsizliklere maruz kalan bireyler prekaryalaşmakta ve düşük ücret alarak yoğun ve yüksek çalışma saatleriyle istihdama boyun eğmektedir. Özetle; sosyolojinin önemli konularından biri olan toplumsal tabakalaşmanın günümüzde yeniden inşa edilmesi söz konusudur. Prekarya bu inşa sürecinin yeni ve önemli tuğlalarından biridir. Yapılan çalışmanın hedefi ve kapsamı, güncel ve ilişkili çalışmaların incelenerek değişen toplumsal tabakalaşma anlayışının sınıf içi bölünmeler ve prekarya ekseninde literatür taramasına dayalı betimleyici yöntemle anlaşılabilmesidir.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bilimsel araştırmalar çeşitli yöntem ve teknikler ile sistematik bir biçimde bir sorunu ortaya koymakta, araştırmaya konu olan problemleri ele alarak incelemektedir. Bu çalışmanın temel problemini ise 2000 yılı ve sonrasında toplumsal tabakalaşma ve sınıfın nasıl bir değişime uğradığını anlayabilmek, bu değişimlere örnek teşkil edebilecek olan prekarya sınıfı ile yaşanan sınıf içi bölünmeleri ve değişimi anlayabilmek oluşturmaktadır. Bu problemi ele alabilmek açısından yaşanan değişimin temel dinamikleri araştırılmış, bu probleme kaynaklık eden toplumsal değişim ve gelişmeler incelenmiştir.

Yaşanan ekonomik değişimlerden sınıflar etkilenmiştir. Örneğin orta sınıf genişlemiştir. Bir yandan kazançları artan bir kesim görülürken öte yandan proleterleşme adı verilen süreci yaşayıp yoksullaşan orta sınıftan bahsedilebilir. Diğer yandan sınıflar parçalı bir hal almış, sınıf içi bölünmeler meydana gelmiştir. Orta sınıfın parçalanması ile birlikte yeni sınıflar ortaya çıkmış, sınıflar arasında yeni katmanlar meydana gelmiştir (Sunar, 2020: 214). Yalnızca orta sınıf değil, tüm toplumsal sınıflar sınıf içi bölünmeye uğramış ve ara sınıflar ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen ara sınıflardan birisi de prekaryadır. Yaşanan bu değişim yakın tarihte gerçekleştiği için prekarya henüz yeni bir kavramdır. Bu sebeple bu alanda yapılan

alışmalar da kısıtlıdır. Diğeryandan sosyolojinin inceleme alanlarından biri olan toplumsal tabakalaşma ve sınıfa dair çalışmanın eskisi kadar popüler olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple çalışmanın konusunu oluşturan bu unsurlara dair yeni çalışmalar yapılması ihtiyacı doğmaktadır.

Günümüzde eski popüleritesini kaybetmiş olsa da toplumsal tabakalaşma ve sınıflar sosyoloji biliminin önemli alanlarındanr. Marx ve Weber gibi klasik sosyolojinin önemli isimleri bu alanın oluşmasında etkili olmuştur. Marx toplumsal sınıfları üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmak üzerinden sınıf ilişkilerini açıklamaktayken, Weber sınıf, statü ve iktidar kavramları üzerinden tabakalaşma analizi yapmaktadır (Baysal, 2017: 8-40). Tabakalaşma ile ilgili açıklamaları bulunan sosyal bilimcilerden birisi de Parsons'tur. Parsons, toplumda bir hiyerarşinin olduğunu ve işlevsel olarak önemli mevkilerin toplumun sahip olduğu ortak değerlerle belirlendiğini savunmaktadır (Aydın, 2014 : 225). Toplumsal yapı değıştikçe toplumsal tabakalaşma ve sınıf görünüşleri de farklılaşmaktadır. P. Bourdieu sınıfları yeni bir çerçeveye oturtmaktadır (Wacquant, 2013: 204). Bourdieu'ya göre sınıfların temelinde eşitsizlikler yatmaktadır fakat sınıf analizlerinde kimlikler ve hayat tarzına da bakılmalıdır. Bourdieu'nun yanı sıra A. Giddens da toplumsal sınıf ve tabakalaşma üzerine çalışmıştır. Giddens, kapitalizm sınıflı bir toplum olduğundan kapitalizm var olduğu sürece sınıfların da sonunun gelmeyeceğini savunmaktadır. E. O. Wright, Marx'tan etkilense de orta sınıfı da sınıf analizlerine dâhil etmiştir. Tüm bu görüşler göstermektedir ki toplumsal sınıflara dair bakış açısı sürekli değışmektedir. Çünkü toplum durağan bir yapıya sahip değildir. Dolayısı ile yaşanan toplumsal değışmelerden toplumsal tabakalaşma ve sınıflar da etkilenmektedir. Bu durum göstermektedir ki toplumsal tabakalaşma ve sınıf görünüşleri sürekli değıştiğinden toplumsal tabakalaşma ve sınıf alanında çalışmaların yapılması önemlidir. Bu çalışmada toplumsal tabakalaşma ve sınıf hakkında diğery düşünürlerin görüşlerine de yer verilmiştir.

Toplumsal tabakalaşma ve sınıf görünüşünün 2000 yılı ve sonrasında geçirdiğideğışimi sınıf içi bölünmeler ve prekarya bağlamında ele alan bu çalışmada odak noktası yaşanan değışmelerdir. Bu değışmelerin karakteristiğini somutlaştırabilmek açısından prekarya biçilmiş bir kaftandır.

Hayatın her alanında esneklik adı verilen sonu görülmeyen bir belirsizliğe mahkûm edilen kitleye prekarya denebilir (Vatansever, 2013: 2). Bu esneklik sermayenin lehine işlemektedir. Örneğın alışanların ihtiyaç duyulan zamanda ihtiyaç duyulacak şekilde pozisyonlarının değıştirilebilmesini mümkün kılmıştır. Yaşanan değışmeler gün geçtikçe daha büyük bir kesimi etkilemektedir. Giderek daha geniş kitleleri etkileyen değışmelerin

anlaşılması önemlidir. Sermayenin lehine meydana gelen bu değişimlerden sonra bireyler güven duygusunu yitirerek güvencesizliğin getirdiği risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Prekarya günümüz kapitalist toplumunun ürettiği risklerden en fazla etkilenen kitlelerden biridir (Günerigök ve Oğur, 2018: 140). Prekarya adı verilen sınıf belirsizlikler ile mücadele eden öfkeli bireylerden meydana gelmektedir. Öfkeleri sebebiyle kendilerinin endişelerine hitap eden bir takım kirli odaklara yönelme eğilimi prekaryayı tehlikeli bir sınıf haline getirmektedir (Standing, 2020; 16). Lidersiz olan bu sınıfın öfkelerini ne zaman ne şekilde ve kime karşı göstereceği de belirsizdir. İçinde farklı kesimleri barındıran bu öfkeli ve tehlikeli sınıfın anlaşılması önemlidir. Yaşanan değişimlerin anlaşılması ve prekarya sınıfının anlaşılmasına yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır. Yapılan bu çalışmada da esnekleşen piyasa sebebiyle güvencesizleşen ve giderek sayısı artan prekarya, yaşanan değişimler ekseninde anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma ile birlikte toplumsal tabakalaşmada meydana gelen değişimler merkeze alınmakta, yaşanan değişimlerin karakteri prekarya sınıfı üzerinden somutlaştırılmaktadır. Değişen sınıfsal yapıyı anlayabilmek açısından Türkçe literatüre bir katkı sunabilmek de arzulanmaktadır.

1.3 Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi literatür taramasına dayalı betimleyici yöntemdir. Bu nedenle konu ile ilgili yazılmış tezler, kitaplar, makaleler, internet kaynakları vb. literatür kaynakları dikkate alınmıştır.

Bilimsel çalışmalarda bulgular belirli bir veya birden fazla yöntem kullanılarak elde edilir. Çalışmaya konu olacak alanda daha önce yapılan araştırmaları gözden geçirmek hem yapılacak çalışmanın alandaki konumunu tespit etmek için hem de özgün çalışmalar yapabilmek amacı ile önemlidir. Bu sebeple literatür taraması yapılmaktadır. Literatür taraması ve analizi çalışılan konunun güncel durumunu anlamak, literatürdeki çalışılmayan alanları tespit etmek ve çalışmanın konumlanacağı yeri analiz etmek açısından önemlidir (Demirci, 2014: 73). Bunların yanı sıra literatür taraması yaparken çalışılacak olan konu hakkında bilgi düzeyinin de artacağı söylenebilir. Literatür taraması yapmak daha önce o alanda çalışan bireylerin de fikirlerine yer verebilmeyi sağlar. Literatür taraması sayesinde daha önce o alanda emek veren kişilere atıfta bulunabilir hale gelerek etik açıdan da doğru konumlanmak mümkündür. Literatür taraması içerik analizi yaparken de önemli bir yere sahiptir.

Bir çalışma yapılırken öncelikli olarak çalışılacak konu belirlenmelidir. Belirlenen konuya dair literatür taraması yapılarak ilgili çalışmalar incelenmelidir. Bu çalışmalara

ulaşabilmek için çeşitli platformlarda yapılan çalışmanın konusu ile ilgili farklı anahtar kelimeler aranabilir. Literatür taramasının sonunda çalışmak istenen alan ve konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmaların bilgisi elde edilebilir. Bu sayede çalışılacak konu ile ilgili kaynakları tespit etmemiz ve çalışma için etkili bir kaynakça oluşturmamız mümkün hale gelmektedir. Çalışılacak konu ile bağlantılı olduğu düşünülen kaynaklar diğerlerinden ayrılarak elenmelidir. Betimsel analizde toplanan verilerden doğrudan alıntılar yaparak betimsel bir tarzda sunmak kilit noktadır (Günbayı, 2019).

Betimsel analiz sayesinde çalışılan konu ile ilgili kapsamlı bir betimleme yapmak mümkün hale gelmektedir. Betimleyici araştırmalar ilgili konunun tasvirini amaçlayan araştırmalardır yani konu hakkında bir durum saptaması yaparken veya bir bakış açısı kazanmak için tercih edilebilir (Gönç Şavran, 2018: 111). Çalışılan durumda bulguların yorumlanmasını mümkün kılmaktadır. Bulguların yorumlanması da hem nicel araştırma yapan hem de nitel araştırma yapan araştırmacılar için önemli bir aşamadır. Betimsel analiz odaklanılan konunun anlaşılması açısından önemlidir.

Toplumsal tabakalaşma konusu sosyolojinin önemli bir çalışma alanıdır. Bugün popülerliğini çok korumasa da bu alanda yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Toplumsal tabakalaşmaya ilişkin özellikle klasik kuramların fazla olduğundan söz etmek mümkündür. Kavramsal çerçeveyi net bir biçimde aktarmak bu alanda yapılan çalışmalar için önem arz etmektedir. Betimsel analiz de bu kavramsal çerçeveyi aktarmada kolaylık sağlamaktadır. Bu sebeple de literatür taramasına bağlı betimsel analiz tercih edilmiştir. Araştırma problemine yanıt verebilmek amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmış, konu ile ilişkilendirilebilecek çeşitli kaynaklar taranmış ve literatür taramasına dayalı betimsel analiz yöntemi seçilerek çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmanın anahtar kelimeleri olan “toplumsal tabakalaşma, sınıf, sınıf içi bölünmeler, neoliberalizm, prekarya vb.” kavramlar ulusal ve uluslararası veri tabanlarında taranmıştır. Elde edilen dökümanlar çalışma ile ilgili olup olmaması hususuna göre kategorize edilerek çalışmayla ilgili dokümanlardan bir havuz oluşturulmuştur. Literatür taraması ile elde edilen bilgiler internet kaynakları ile de desteklenmek istenmiştir. Elde edilen çalışmalar gözden geçirilmiş, veriler toplanmış, gerek görülen çalışmalar yapılan çalışmada alıntılar ile betimsel analiz yöntemiyle analiz edilerek yorumlanmıştır.

Bu çalışmanın araştırma yöntemi olarak literatür taramasına dayalı betimsel analiz yöntemi uygun görülmüştür. Bu yöntemde çalışmada ihtiyaç duyulmasının nedeni ele alınan araştırma problemine yanıt ararken ele alınan konudaki genel durumun anlaşılması ve mevcut görünümün aktarılma istenmesidir. Çalışmanın odak noktası yaşanan bir değişimi ortaya

koymak olduğundan betimsel analiz sayesinde durum daha kolay anlaşılabilir. Mevcut görünümün aktarılmasından sonra elde edilen verilerin prekarya sınıfı bağlamında yorumlanması da bu araştırma konusunun bir ihtiyacıdır. Diğer yandan çalışmanın yazım sürecinde araştırmacının da görüşlerine yer verebilmesi ve analizlerinde yorumlarını dâhil edebilmesine olanak sağladığı için bu yöntem tercih edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde toplumsal tabakalaşma ve sınıf kavramı, toplumsal tabakalaşmanın özellikleri, toplumsal hareketlilik ve toplumsal tabakalaşma ve sınıf kuramları ele alınmıştır.

2.1. Toplumsal Tabakalaşma ve Sınıf Kavramı

Toplumu meydana getiren gruplar ve bireyler arasında belirli kriterlere göre kategorileşmeler öne çıkmaktadır. Başka bir deyişle tabakalaşmanın özünü eşitsizlikler oluşturmaktadır. Toplumsal tabakalaşmanın hiyerarşik bir ayrımı ifade ettiği söylenebilir. Sosyal hayat içerisinde benzer farklılaşmalara sahip olan gruplar toplumsal tabakaları meydana getirmektedir. Bozkurt (2015: 193), tabaka üyelerinin birbirlerine toplumsal ilişkiler aracılığıyla bağlı olduğunu belirtmekte, tabakalaşmanın dört temel ilkesinden bahsetmektedir (Macionis'den akt. Bozkurt, 2015: 194-195):

“Toplumsal tabakalaşma, bireysel farklılıkların basit bir yansıması değil, toplumun bir özelliğidir.

Toplumsal tabakalaşma kuşaklar arasında devam eder.

Toplumsal tabakalaşma evrenseldir, fakat değişebilir.

Toplumsal tabakalaşma sadece eşitsizlikleri değil, inançları da ihtiva eder.”

Toplumsal tabakalaşma hiyerarşi bağlamında karşımıza çıkabilse de Endüstri Devrimi'yle birlikte daha belirgin bir görünüm kazanan eşitsizlikler ile günümüzdeki anlamını kazanmaktadır. Diğer bir ifade ile 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılda sanayileşen Avrupa'da meydana gelen gelişmelerle sosyal sınıflar sosyolojide tartışılır hale gelmiştir. Çağdaş sosyolojide toplumsal tabakalaşma ve sınıfa dair yaklaşımlar farklı perspektifler sunmaktadır. John H. Goldthorpe ve Keith Hope (1974: 5) bireylerin sahip olduğu sosyal statünün ve toplumsal sınıfın belirlenmesinde mesleklerin önemine değinmektedir. Guy Standing ise elitler plütokrasisi, yöneticiler, profesyoneller, proleterya, prekarya, işsizler ve lümpen prekarya gibi hiyerarşik olarak toplumsal tabakaları derecelendirmiştir (Telek, 2020: 49). En tepede küresel sermayenin büyük bir kısmına sahip olan sayıca ufak bir bölümü oluşturan elitler bulunmaktadır (Oran, 2015: 240).

Sosyal tabakalaşmanın ön koşulu sosyal eşitsizliklerdir ve insanların yaşam tarzları, gereksinimleri, kazançları ve gelenekleri eşitsizliği meydana getirmektedir (Ateş, 2010: 5). Sahip olunan tüm bu eşitsizlikler bireylerin statüye bağlı davranışlarını ortaya çıkarmaktadır ve sosyal farklılaşma meydana gelmektedir. Sosyal farklılaşma, toplumsal tabakalaşma açısından önemli bir kavramdır. Sosyal farklılaşma farklı toplumlarda farklı unsurlar

üzerinden gelişmektedir. Sosyal tabakalaşma ekonomik varlıkların miktarına göre olabileceği gibi bazı toplumlarda egemen inanç ile ilgili bir mesleğe sahip olma belirleyici olabilir. Feodal sistemde din adamları olan rahipler hiyerarşinin en üst basamağında yer almaktadır (Yalçın, 2019: 171). Fransız İhtilali zamanında da ruhban sınıfı toplumsal yapı içerisinde yüksek prestije sahiptir (Ekinci, 2016: 153).

Toplumsal tabakalaşma, sosyal yapının önemli bir göstergesidir. Günümüzde toplumsal yapı ekonomik, kültürel ve sosyal eşitsizlikler üzerine inşa olmaktadır. Bu eşitsizlikler eğer bireylerin sahip olduğu kimliklerden kaynaklanıyor ise bireysel bir eşitsizliğin söz konusu olduğu söylenebilir. Eşitsizlikler incelenirken artık toplumsal sınıf gibi tek faktörlü açıklamaların yerini çok değişkenli eşitsizlik açıklamaları almıştır. (Lemel ve Noll, 2002: 431). Çok değişkenli eşitsizlik açıklamaları kimlik vurgusunun yapıldığı açıklamalardır. Eşitsizlikler bireysel olduğu kadar toplumsal da olabilmektedir. Toplumsal hizmetlere ulaşabilme ve fırsatlar konusunda bir eşitsizlik söz konusu ise burada sosyal eşitsizliğin olduğu söylenebilir. Sosyal eşitsizliklere karşı verilen toplumsal mücadeleler sayesinde sosyal haklar ortaya çıkmıştır (Turner, 1997: 20-21). Belirli bir grup ya da zümre temel yaşam gereksinimlerini karşılayamazken başka bir grup lüks bir yaşam standardına sahipse burada toplumsal eşitsizliğin varlığı söz konusudur.

Günümüz toplumsal yapısında ekonomik durum, sahip olunan kimlikler, etnik köken ve siyasi görüş gibi farklı unsurlar toplumsal tabakaları meydana getirmektedir. Toplumsal tabakalar günümüz toplumsal yapısına özgü değildir. Tabakalaşma ilkel toplumlarda da kölelik gibi biçimlerde karşımıza çıkmaktadır (İnce, 2017: 295).

Toplumsal tabakalaşma kavramı ile sınıf kavramı birbirinin yerine kullanılabilen kavramlar olsa da sınıf ekonomi temelli ayrışmayı işaret ederken tabakalaşma eğitim durumu, meslek gibi olgulara dayalı bir ayrışmayı çağrıştırabilir (Bottomore, 1961: 75-77). Sınıf modern toplumlardaki bir tabakalaşma düzenidir. Diğer tabakalaşma biçimlerinden farkları bulunmaktadır. Örneğin sınıflar arasındaki geçiş diğer tabakalara göre kolay olmakta, sınıf doğumdan sonra değişebilmektedir. Sınıflar büyük bir kitleyi kapsar ve çalışma koşulları gibi kişisel olmayan sebepler içerir (Esgin, 2015: 75). Sınıf ekonomik eşitsizliklere dayanan bir sistemdir. Sınıf denilince klasik sosyolojide akıllara Karl Marx gelmekteyken, tabakalaşma kavramının gelişimine önemli katkılar sunan toplum bilimci M. Weber'dir. Marx ve Engels (2015 :58), tarih boyunca sürekli değişime uğrayan mülkiyet ilişkilerinin sınıfları meydana getirdiğini savunur. Weber (1922: 631) toplumsal tabakalaşmayı sınıf, statü ve güç kavramları ile açıklar. Sınıf ve tabakalaşma kavramlarından hangisinin kullanıldığı siyasi görüşün de bir yansıması olabilmektedir. Toplumsal eşitsizliklerin en temelinde ekonomiyi gören sosyalistler

arasında sınıf kavramının kullanımının daha yaygın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumsal tabakalaşma ve sınıf zaman içerisinde değişime uğramaktadır. Bu çalışmada da toplumsal tabakalaşma ve sınıfların 2000 yılı ve sonrasında ne şekilde değişime uğradığı anlaşılmak istenmektedir.

2.1.1 Toplumsal Tabakalaşma Kavramı ve Özellikleri

Toplumsal tabakalaşma bir toplumun yapısını ve dinamiklerini anlayabilmek açısından önemli bir kavramdır. Toplumsal tabakalaşma her toplumda farklı biçimlerde karşımıza çıkabilmekte, bütün toplumlarda o toplumun yapısına göre tabakalaşmanın biçimi farklılaşmaktadır. Toplumsal yapı üzerinde modernleşmenin etkisi arttıkça yapı daha karmaşık hale gelmiştir. Yaşanan değişimleri analiz eden teorilerin birbirinden farklı olmasının temel nedeni modernleşme olgusunun farklı biçimlerde açıklanıyor olmasıdır ve günümüz modernleşmesi sanayi toplumunu çözerek yeni bir modernleşme yaratmaktadır (Esgin, 2013: 685-686). Toplumsal değişimle birlikte eşitsizlikler çeşitlenmiştir. Toplumsal tabakalaşmayı meydana getiren eşitsizlikler karmaşılaştıkça toplumsal tabakalar da karmaşık bir hal almaktadır. Cancian'a (1976: 227) göre ilk insanlarda hayatta kalabilmek için herkes çalışmak zorunda olduğundan herkes eşitti fakat artık değer ortaya çıkması ile artık değer ne kadar büyükse tabakalaşma da o kadar büyük hale geldi.

Toplumsal tabakalaşma bütün toplumlarda görülse de toplumsal tabakalaşmanın başat kriteri toplumdan topluma değişebilmektedir. Bireyin dünyaya geldiği anda mensubu olduğu toplumsal tabakanın değişmesi önünde yasal bir engel bulunmasa bile görünmez engeller bulunmaktadır. Başarısızlığın sebebi bireysel nedenlere bağlanmaktadır. İşsizliğin sebebi ise bireylerin kendilerin yeterince kendisini geliştirmemesi ve esnek üretime ayak uyduramamaları olarak görülmektedir (Oğuz, 2014: 55). Üniversite sınavında başarılı olup iyi bir üniversiteye gidildiğinde bireylerin daha prestijli meslekler edinip sınıf atlayacağı düşünülebilir. Sınavlar mutlak adaletin mümkün olmayışını gizlemekte, bireyler arasındaki sınıfsal eşitsizliklerin meşrulaştırılmasına neden olmaktadır (Dönmez, 2015: 312). Bireylerin sahip olduğu koşulların eşitsizliği sebebiyle hem sınava hazırlanmak hem de iyi bir üniversitede öğrenim görebilmek herkes için aynı kolaylıkta değildir. Burada görünmez bir duvar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Alt toplumsal sınıfa mensup öğrenciler eğitim öğretim sürecine dahil olsalar dahi sınıfsal yükselme imkanı vermeyen üniversitelere yönlendirilerek eşitsizliklere maruz kalmaktadır (Uz, 2021: 800). Giderek yaygınlaşan dijital eğitimde sosyoekonomik eşitsizlikler, kırsal ve kentsel alan ayrımları eğitimde fırsat eşitsizliğine sebep olmaktadır (Nerse, 2020: 22). Diğer yandan nasıl bir ailede dünyaya

gelindiği ve ebeveynlerin sahip olduğu nitelikler de önemlidir. Toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimi söz konusudur. Toplumsal tabakalaşma bireyler arasında imkanların eşitsizliğine yol açmakta ve bu durumun adil olduğu düşünülmektedir (Sarıkoca, 2015: 11). Toplumsal eşitsizliğin olduğu tüm toplumlarda sosyal tabakalaşma görülür. Tabakalaşmanın biçimi zaman içerisinde değişime uğrayabilir.

2.1.2. Toplumsal Tabakalaşma, Eşitsizlik ve Toplumsal Hareketlilik

Eşitsizliklerin kaynağı değişse bile eşitsizlik kavramı günümüz modern toplumuna özgü bir kavram değildir. İnsanlık tarihi boyunca bireyler eşitsizlikler üzerine düşünmüştür. Örneğin Aristoteles, değişimin değişenler arasındaki farklılıklara dayandığını ve bu farklılıkların eşitsizlikleri meydana getirdiğini söylemiştir (Deslauriers, 2013: 119). Toplumsal eşitsizlikler bir yapı haline gelerek toplumsal tabakaları meydana getirmektedir. Aynı tabakaya mensup bireyler benzer yoksunlukları paylaşmaktadır. Bu nedenle toplumsal tabakalaşmayı anlamada eşitsizlik kavramı önemlidir. Toplumsal tabakaları meydana getiren şey de eşitsizliklerdir. Günümüz modern toplumunda eşitsizlikler farklı olmayı yansıtıyor gibi algılanmaktadır. Bu durum eşitsizliğin olumsuz çağrışımını örtebilmektedir. Bu sayede sınıf vurgusu gerilerken kimliklere dayanan araştırmalarda dikkat eşitsizlikten farklılığa doğru yönelmektedir (Blackburn, 1999: 5 akt. Özügür, 2020: 19). Toplumsal eşitsizlik kavramı içerisinde bir grubun diğer bir grubu sömürsünü barındırmaktadır. Eşitsizlikleri farklılık gibi algılamak eşitsizlikleri normal gösterebilir.

Eşitsizlikler beraberinde eşitlik istencini de getirmektedir. Bu nedenle toplumsal yapı giderek değişmekte ve diğer toplum biçimlerinden farklı olarak modern toplumda tabakalar arası geçişin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Tabakalar arası geçişin olması toplumsal hareketlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal hareketliliğin artmasıyla birlikte sınıfsal ayrımlar yüzeyselleşmekte ve bu nedenle sınıfların öneminin azaldığı hatta sınıfların sonunun geldiği ileri sürülmektedir (Yanıklar, 2018: 39). Toplumsal hareketlilik eşitsizlikler ile ilişkilidir. Eşitsizliğin derinleşmediği toplumsal yapılarda hareketliliğin daha yüksek olması beklenebilir. Sınıf yaklaşımını referans alan düşünürler kapitalizmde toplumsal hareketliliğe müsait bir yapının olmadığını savunmakta, çeşitli toplumsal kesimler arasında eşitsizliğin olduğunu savunmaktadır (Sunar, 2018b: 4).

Toplumsal hareketlilik, toplumsal tabakalaşmayı anlayabilmek için önemli bir kavramdır. Toplumsal hareketlilik, bireylerin sahip olduğu statünün değişmesi ve farklı bir statüye geçişi ifade etmek için kullanılmaktadır. Toplumsal hareketlilik yalnızca bireyleri kapsamaz. Toplumsal hareketlilik bireylerin, toplumsal olguların veya değerlerin bir

konumdan başka bir konuma geçişidir (Sorokin, 1964: 133). Bir toplumda toplumsal hareketlilik yüksekse bireyler üst sınıflara çıkmak konusunda daha yüksek bir inanca sahip olmakta, hareketlilik düşük ise atalarının kaderini paylaşacağı inancına sahip olmaktadır (Bozkurt, 2015: 202). Bu durum bireylerde ve gruplarda illüzyonlara sebep olabilmektedir. Derin toplumsal eşitsizlikler bireylerin üst tabakaya çıkmasını zorlaştırmaktadır. Fakat toplumsal hareketliliğin yüksek olduğu toplumlarda bireyler mevcut eşitsizlikleri göz ardı etme eğiliminde olabilmektedir. Kişinin ailesi ve yaşadığı toplumsal koşullar önemli olmakla birlikte, bireysel kazanımların da kişinin toplumsal tabakalaşmadaki konumunu belirlemesiyle yatay ve dikey hareketlilik olanağı doğmaktadır (Kalaycıoğlu vd., 2008: 2). Toplumsal hareketlilik yalnızca daha yüksek bir statüye kavuşmayı, ifade etmemektedir. Bu hareketlilik daha aşağı bir tabakaya doğru olabileceği gibi benzer statüler arasında da olabilmektedir. Turmin'e (1967: 87) göre hareketlilik aşağıdan yukarıya doğru, yukarıdan aşağıya doğru veya aynı seviyedeki iki konum arasında gerçekleşebilir. Sosyal teoride toplumsal hareketlilik yatay hareketlilik ve dikey hareketlilik olmak üzere iki ayrı başlıkta incelenmektedir.

Yatay hareketlilik benzer bir grup ya da statüye devinimi ifade etmektedir (Torun, 2014: 11). Göç, işçi statüsüne sahip bir bireyin başka bir alanda tekrar işçi statüsüne sahip bir mesleğe geçmesi gibi durumlar yatay hareketliliğe örnektir. Dikey hareketlilik ise daha yukarı ya da aşağı bir grup ya da statüye geçişi ifade etmektedir (Eserpek, 1976: 389). Tekstil işçisi bir bireyin piyango kazanıp sermayedar ve iş insanı olması dikey hareketliliğe örnek verilebilmektedir.

Kapitalist sistem içerisinde tabakalar arası yukarı yönlü dikey hareketliliğin önünde görünen herhangi bir engel bulunmamakta fakat bir takım görünmez engeller bulunmaktadır. Bireylerin sınıfsal kökenleri sosyal hareketlilik şanslarıyla ilişkilidir (Şengönül, 2008: 23). Örneğin işçi sınıfına mensup bir birey gününün çoğunu çalışmakla geçirmekte ve yalnızca gününü idame ettirebileceği kadar bir kazanca sahip olabilmektedir. Bir üst tabakaya geçmek için gereken birikime ve yeteneklere sahip olabilmesi olanağı üst tabakaya mensup bir bireyle eşit olamamaktadır. Gordon Marshall, Adam Swift ve Stephen Roberts'a (1997: 4) göre bireylerin sınıfsal kökenleri dikey hareketlilik şanslarını etkilemektedir.

2.1.3. Tabakalaşma Sistemleri

Özel mülkiyetin ve artık değer var olduğu bütün toplumlarda varolan tabakalaşma biçimleri tarihsel süreç içerisinde değişime uğramıştır. Toplumsal hareketliliğe müsamaha göstermesine göre tabakalaşma biçimleri gruplandırılmaktadır. Bazı toplumlarda tabakalar arası geçiş hoş görülürken bazılarında kısmen hoşgörülebilir veya engellenebilir.

Tabakalaşma sistemleri açık tabakalaşma, yarı açık tabakalaşma ve kapalı tabakalaşma olarak ele alınabilir (Ateş, 2010: 48). Bu durum toplumsal hareketlilik ile ilişkilidir. Sosyal hareketliliğin bulunduğu toplumsal yapılarda açık tabakalaşma görülürken tam tersi bir durumda kapalı tabakalaşmanın bulunduğu söylenebilir.

Kapalı tabakalaşma biçiminde tabakalar arası geçiş hem sosyal hem de yasal olarak engellere tabidir. Kapalı toplumsal tabakalaşma biçiminde sosyal statü aileden geçer (Özen, 2016: 59). Toplumsal hareketliliğin önünde dini engeller de bulunabilir. Kapalı toplumsal tabakalaşmanın örneği olabilecek Hindistan'daki kast sisteminde din ayrımı da tabakalar arası geçişi kısıtlamaktadır (Büyükbahçeci, 2016: 239). Toplumsal kurumlar tarafından da tabakalar arası geçiş engellenebilir. Bu tarz bir tabakalaşma sisteminde tüm sosyal hayat kapalı tabakalaşmadan etkilenmektedir. Örneğin evliliklerin bile tabakalar arası yapılmasını engelleyen toplumsal tabakalaşma sistemleri bulunmaktadır. Kölelik sistemi kapalı tabakalaşmaya örnektir.

Açık tabakalaşma sistemleri genellikle modern toplumlarda görülmektedir. Açık tabakalaşma biçiminde yasal olarak tabakalar arası geçişin önünde bir engel bulunmamaktadır. Bu tabakalaşma biçiminde sosyal hareketlilik görülebilmektedir. Açık tabakalaşma biçimine sahip toplumlarda görünmez engeller bulunsa da tabakalar arası geçiş yine de olasıdır. Açık tabakalaşmada dikey hareketlilik gözlenebilmektedir. Yarı açık tabakalaşma biçiminde ise çeşitli eylemler için bir tabakaya mensup olma zorunluluğu gibi kısıtlamalar bulunabilmekte ama tamamen kapalı bir tabakalaşma şekli bulunmamaktadır. Buna örnek olarak Osmanlı Devleti'ndeki esnaf teşkilatı gösterilebilir. Osmanlıda bir zanaat dalında iş yapmak isteyen bireyler Ahi teşkilatına mensup olmak zorundaydı ve mensup olmayan bireyler o mesleği icra edemezdi (Ateş, 2010: 49).

Tarihsel süreç içerisinde farklı tabakalaşma sistemleri görülmüştür. Bunlara örnek olarak kölelik sistemi, kast sistemi, feodal tabakalaşma sistemi ve toplumsal sınıf sistemi verilebilir.

Kölelik sistemi çok eski bir tabakalaşma sistemidir. Kölelik sistemi ilk olarak Akdeniz uygarlıklarında görülmüştür (Yalçın, 2019: 165). Bu sistemde kısıtlayıcı toplumsal yapı görülmekte ve kapalı bir tabakalaşma biçimi bulunmaktadır. Köleler, köle sahiplerine tam bir bağımlılık içerisinde. Kölelerin yaşama hakkının bile köle sahibine bağlı olduğu yapılar bulunmaktadır. Köle sahibinin rızası bulunmadan köleler evlilik yapamaz, çocuk sahibi olamazlardı. Başka bir ifadeyle bu toplumsal tabakalaşma sisteminde köleler hiçbir hakka sahip değillerdir. Üretim sürecinde işgücü olarak köleler kullanılmaktadır. Osmanlı döneminde kölelerin inşaat işçisi olarak kullanıldığı durumda köleler için köle sahiplerine

düşük de olsa ücret verilmiştir (Özdemir, 1996: 189). Daha ileri çağlarda kölelik sistemi de farklılaşmış, köleye çok düşük de olsa ücret vermeye başlanmış, kölelerin tamamen mülkiyet nesnesi olarak görülmesi durumu değişime uğramıştır.

Diğer bir tabakalaşma sistemi de kast sistemidir. Kast kelimesi Türkçe'ye İspanyolca ve Portekizce'deki "casta" kelimesinden geçmiştir (Yalçın, 2019: 168). Kapalı bir tabakalaşma biçimidir. Kast tipi tabakalaşmaya günümüzde Hindistan'da rastlamak mümkündür (İnce, 2017: 297). Dikey toplumsal hareketlilik ve statü değişimi kast sisteminde olası değildir. Kast sistemi, diğer sistemlerden farklı olarak hukuki bir temele dayandırılmıştır (Yalçın, 2019: 170). Yani kastlar arasındaki kısıtlılıklar yasal olarak belirlenmiştir. Kast sisteminde sosyal kısıtlar bulunmaktadır. Toplumsal hayatın her alanında bireylerin davranışları mensubu olduğu kasta göre şekillenmektedir.

Kölelik ve kast sisteminin yanı sıra diğer bir tabakalaşma sistemi zümre sistemi de denilebilen feodal sistemdir. Feodal sistem toprağa ve tarıma dayalıdır. Serfler, asiller ve rahipler şeklinde tabakalara sahip olan zümre sisteminde yasal düzenlemeler bulunmaktadır (Kutlu, 2020: 16). Bu sistemde toplumsal yapıda din çok önemsendiğinden din adamları seçkin tabaka olarak görülmektedir. Diğer bir seçkin tabaka da günümüz bölgesel yönetimlerin yöneticilerini andıran feodal derebeyleridir. Halkın büyük bir kısmı ise toprağa bağlı işçilerdir. Feodal sistemde bu grup serf olarak adlandırılmaktadır. Serfler toprağın belirli bir bölümünü kendisi için işlemekteyken yine de beylere bağımlıdır. Serflerin dışında toprağa bağlı işçi olmayan ama yine de vergilerini ödeyen özgürlüğe sahip bireyler bulunmaktadır. Bu sistemde bireylerin doğduğu tabaka onlar için hayatları boyunca belirleyicidir. Farklı bir zümreye hareketliliğin yolu kral tarafından ödüllendirilmektir (Zencirkıran, 2018: 139). Zümrelerde tabakalar arası evlilik belirli bir seviyeye kadar hoşgörüyle karşılanmaktadır (Erdendoğdu, 2014: 6).

Akışkan bir yapıya sahip yani toplumsal hareketliliğin bulunduğu tabakalaşma sistemine sınıf sistemi denilmektedir. Bireylerin doğarken mensubu olduğu sınıflar hayatlarının geri kalanı için belirleyici değildir. Bireyler çeşitli yetkinlikler kazanarak daha üst sınıflara geçebilir veya iflas gibi durumlar sonucunda daha alt bir sınıfa gerileyebilirler. Farklı sınıfların mensubu olan bireyler evlilik gerçekleştirebilir. Sınıflar yasal kısıtlamalarla düzenlenmemiştir. N. Poulantzas'a (1973: 27) göre bireylerin sosyal sınıfları üretim sürecindeki konumlarına göre belirlenmektedir. Toplumsal sınıfların belirleyicisi ekonomi, statü ve meslekler gibi çeşitli unsurlar olabilmektedir. Sınıfların oluşmasında bu unsurların toplumsal olarak eşitsiz dağılımı bulunmaktadır. Toplumsal sınıflar sanayi sonrası modern toplumlarda görülmektedir. Sınıf kuramcıları yaşanan toplumsal değişimlere karşın sınıfsal

eşitsizliklerin devam ettiğini dolayısıyla da sınıfların hâlâ önemli olduğunu savunmaktadır (Yanıklar, 2018: 46). Günümüzde toplumsal sınıfların ortadan kalktığına dair düşünceler bulunsada toplumsal sınıfların kaynağı eşitsizliklerdir ve postmodern toplumlarda da çeşitli eşitsizlikler bulunduğundan hâlâ sınıflardan bahsedilebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Özetlemek gerekirse kölelik sistemi insan bedenini esas alan ve yüksek eşitsizlikler içeren sistemi, kast sistemi daha çok Hindistan’da görülen tabakaların geçirgen olmadığı bir sistemi, feodal zümre sistemi toprağa dayalı bir ekonomiye sahip bir yapıyı, toplumsal sınıf sistemi ise modern toplumlarda görülen üretim araçlarının mülkiyetine dayalı bir tabaka yapısını ifade etmektedir (Yalçın, 2019: 177).

2.1.4. Toplumsal Sınıf Kavramı ve Boyutları

Tabakalaşma kavramı yerine sınıf kavramının da kullanıldığı görülebilmektedir. Sosyal bilimlerde sınıf, toplumsal yapının en önemli belirleyicisi veya daha kapsamlı olarak görülen tabakalaşma olgusunun bir kategorisi olmak üzere iki şekilde kullanılmaktadır (Öngen, 2014 :42).

Bozkurt (2015: 198) modern toplumda sınıf sisteminin görüldüğünü söylemektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte feodal dönemden farklı bir yönetim ve üretim biçimi ortaya çıkmıştır. Kentlerde fabrikalaşma ile birlikte bir işgücü açığı meydana gelmiş ve kırsal bölgeden kentlere işçi göçleri meydana gelmiştir. İşçilerin zor çalışma koşulları ve benzer özellikleri onlarda bir sınıf bilinci meydana getirmiş ve işçi işveren arasındaki eşitsizlikler derinleşerek, kutuplaşma daha belirgin bir hale gelmiştir. Bu süreçte yeni bir tabakalaşma biçimi olan sınıf karşımıza çıkmaktadır. Sınıf sisteminde sınıfsal konumlar sonradan edinilebilir; temelinde ekonomik bir ayrışma bulunur; kişisel bir ayrım yoktur ve sınıflar arasında keskin sınırlar yoktur, sınıf değişken bir düzene sahiptir (Giddens, 2008: 345). Sosyal devlet anlayışının çözülerek piyasadan devlet müdahalesinin tasfiyesi, ulusal sınırların esnekleşip küreselleşmesi, neoliberal politikaların uygulanmaya başlanması gibi ekonomik değişimler yaşanmıştır (Acar, 2017: 248). 1970 yılında meydana gelen ekonomik değişimler sınıf sisteminin sorgulanabilir hale gelmesine sebebiyet vermiştir. Günümüzde sınıflı toplumun sonunun geldiğine ve sınıfların parçalandığına dair çeşitli görüşler de bulunmaktadır. Postendüstriyel topluma geçildiğini savunan Daniel Bell, günümüzde postmodern bir toplumsal yapının olduğu görüşüne sahip olan Jean François Lyotard bu görüşlere örnek verilebilir. Bell’e (1973: 189) göre postendüstriyel toplumda bilişim teknolojileri ve bilgi önem kazanmış, yaşanan bu gelişmeler yeni sınıflar yaratarak değişmeye

sebebi olmuştur. Lyotard (1985: 14) postmodern toplumsal yapı ile birlikte geleneksel sınıfların değişmeye uğradığı ve uzmanlığa sahip karar vericiler sınıfının önem kazandığı düşüncesine sahiptir. Toplumsal tabakalaşma ve sınıf hakkında farklı bakış açıları sunan bu görüşler sınıfların geleceğinin anlaşılması konusunda önemlidir. Toplumsal sınıflarda meydana gelen değişmelerin anlaşılması hususunda ilgili güncel yaklaşımlar takip edilmelidir.

Sosyologlar sosyal sınıflar üzerine düşünmeye, olgu ve olayları sınıf referansı ile değerlendirmeye ve algılamaya meyilli olabilmektedir. Ne yazık ki sınıf olgusunun net bir tanımı bulunmuyor, başka bir deyişle sınıf muğlak bir kavramdır. Bireyler kendilerini bir sosyal sınıfla tanımlama eğiliminde olmamakla birlikte genellikle kendilerini yaş, cinsiyet, mesleki ünvan gibi kavramlarla tanımlamaktadırlar. Modern toplumda bireyler kendilerini mesleği ile tanımlamakta fakat bu tanımlar bir takım eksik yaklaşımlara sebebiyet verebilmektedir. Yeni meslek grupları ortaya çıkabilmekte, daha önce prestiji yüksek olan bir meslek gerileyebilmektedir. Bir prestij kayması söz konusu olabilmektedir. Sosyal sınıf yanıltıcı bir kategori olmasa bile muğlaklığı sebebiyle –meslek, gelir düzeyi gibi- daha ölçülebilir kavramlar toplumsal yapı profili çıkarılırken kullanılabilir. Bireyler de bu sebeple kendilerini bir sınıfa sokmak yerine bu şekilde tanımlamayı tercih etmektedir. Bunun diğer bir sebebi olarak sınıf bilincinin yoksunluğu da gösterilebilmektedir. Gündelik hayatta kimlik vurgusu sınıf vurgusunu gölgeliyor olsa bile sınıf sosyolojide önemli bir unsurdur. Artı değer sömürüsüne dayanan sınıf açıklamalarının bugün sömürü ortadan kalkmadığı için hâlâ açıklayıcı olduğu düşünülebilir (Koşar, 2018). Yaşanan değişimler sebebiyle günümüz dünyasını açıklama konusunda tamamen yeterli görülmesi bile eşitsizlikler varlığını koruduğu sürece toplumsal sınıflardan bahsedilebilir. Harold R. Kerbo (1996: 12-14) 5 temel toplumsal sınıftan bahsetmektedir:

“Upper class (üst sınıf), fazla mülkiyete sahip olan aileleri içerir. Mülkiyetten kaynaklanan yüksek otoriteye sahiplerdir. Büyük şirketlerin mülkiyetine sahip olan ailelerdir. Corporate class (kurumsal sınıf), hükümetlerde ve büyük şirketlerde otorite ve güce sahip ama genellikle geniş mülkiyete sahip olmayan kişilerdir. Bu sınıfa üst düzey şirket yöneticileri, başkan yardımcıları vs. örnek gösterilebilir. Üst sınıfın önemi azalırken kurumsal sınıfın öneminin arttığı düşünülmektedir. Middle class (orta sınıf), görece daha az mülke sahip fakat meslek ve otorite açısından yüksek veya ortalama konuma sahip üst orta sınıf ve alt orta sınıf şeklinde ayrılan sınıftır. Working class (işçi sınıfı), az mülkü olan veya hiç mülkiyete sahip olmayan, meslekte düşük veya orta yetkiye sahip olan sınıftır. Vasıflı ve vasıfsız işçiler şeklinde farklı bir ayrım bulunmaktadır. Lower class (alt sınıf), mülk sahibi olmayan, genelde işsiz olan bireylerden meydana gelen sınıfı ifade etmektedir”.

Modern toplum eşitsizliğe dayalı bir toplum biçimidir ve sınıflı bir toplumdur. Sanayi Devrimi ile birlikte tarımda çalışanlar ücretli çalışan haline gelmiş, emek-sermaye farkı daha belirginleşmiş ve üretimin toplumsallaşıp zenginliğin küçük bir gruba ait olmasıyla bir

çatışma meydana gelmiştir. Thorstein Veblen'e (1934: 2) göre belirli bir gelişmişlik seviyesinde aylak sınıflar ortaya çıkar; üst sınıflar yöneticilik ve askerlik gibi saygın görülen işlere yönelerek sanayi işlerinden uzak dururlar. Burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki çatışmadan ve karmaşadan dolayı sarsılan düzeni yeniden tahsis etme hususunda ise sosyologlar ön plana çıkmıştır. Sanayi sonrası topluma geçilmesiyle birlikte sınıf vurgusu perdenin arkasına çekilmektedir. Yaşanan çeşitli dönüşümlerle bu çatışma daha silikleşmiş olsa bile günümüzde bu ilişkiler devam etmekte olduğundan sosyal sınıfların varlığından bahsetmek de yanlış olmamaktadır.

Neoliberal postmodern toplum eşitsizliği barındıran tabakalaşmış bir toplumdur. Bireyler çeşitli donanımlar kazanarak ve eğitim alarak sınıfsal konumlarını belirlemektedir. Fırsat eşitliğinin bulunduğu toplumlarda eğitim yolu ile dikey toplumsal hareketlilik mümkün hale gelmektedir (Arslan Cansever ve Önder Erol, 2016: 381). Bireysel olarak çeşitli donanımlar edinmek ve eğitim almak için de belirli bir maddi birikime ihtiyaç duyulmaktadır. Sınıfsal bir rekabet eşitsizliğinden bahsetmek mümkündür fakat diğer bir yandan günümüz neoliberal toplumlarında bireylerin sınıf bilincine sahip olmadığı söylenebilir. Yaşanan toplumsal değişmelerle birlikte kimlik vurgusu sosyal sınıfların önüne geçmektedir. Dolayısı ile eşitsizliklere karşı bir sınıf mücadelesi görülememekte, bunun yerini yeni toplumsal hareketler almaktadır. Sınıf hareketleri geleneksel toplumsal hareketlerdendir. Toplumsal tabakalaşma ve sınıflarda meydana gelen değişmelerden sonra kimlik vurgusunun yoğun olduğu yeni toplumsal hareketler meydana gelmiştir. Yeni toplumsal hareketlerin yaşanan toplumsal değişmelerin etkisinde olduğu söylenebilir (Hira, 2016).

Toplumsal sınıfların birçok boyutu bulunmaktadır. Joseph A. Kahl (1957: X), Amerikan sınıflarının temellerini araştırdığı çalışmasında toplumsal sınıfların 6 boyutundan bahsetmektedir: “saygınlık, meslek, servet ya da gelir, etkileşim, sınıf bilinci, değer yönelimleri”. Bireylerin sahip olduğu meslekler, iş güvencesi, sosyal iş bölümü içerisindeki mevcut konumu, sahip olduğu prestij, elde ettiği gelir ve sahip olduğu toplumsal değer yönelimleri sınıfsal olarak konumlanmalarında etkilidir. Toplumsal sınıfları meydana getiren bileşenler hakkında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin Marksist kurama göre toplumsal sınıfları oluşturan temel bileşen üretim araçlarının mülkiyetine sahip olup olmamaktır. Bunun yanı sıra sınıfsal bileşenlere gelenek, örf ve adetleri dahil edebilmek de mümkündür.

Katznelson'a göre kapitalist toplumlarda toplumsal sınıfların toplumsal yapı, yaşam biçimleri, toplumsal eğilimler ve kolektif eylem gibi 4 boyutu bulunmaktadır (Katznelson, 1986: 14). Kapitalist toplumsal yapı içerisinde ekonomik koşullar oluşmaktadır. Sahip olunan

ekonomik koşullar bireylerin yaşam tarzları üzerinde belirleyici olmaktadır. Aynı toplumsal sınıfa mensup bireyler birtakım ortak eğilimlere sahiptir. Bireylerin eğilimleri davranış biçimlerini etkilemektedir. Daha sonra bireyler politik bir tutum geliştirirler ve bu tutumlar kolektif eylemi içerir. Özetle; toplumsal sınıfların sahip olduğu boyutlara dair farklı görüşler bulunmaktadır. Modern toplumların tabakalaşma biçimi toplumsal sınıflardır ve toplumsal sınıfların statü, meslek, ekonomi, değer yargıları, hayat tarzı, kültür, sınıf bilincine sahip olmaları gibi boyutları bulunmaktadır. Giddens'a (1973: 112) göre sınıf bilinci kişinin sınıfını algılaması ve diğer sınıflardan ayırmasını ifade ederken, sınıf kimliği oluşturmaktan sınıf çatışmasını anlayabilmeye doğru ilerleyen süreçtir.

2.1.5 Sınıf İçi Bölünmeler

Neoliberalizmle birlikte sermaye sınıfının dışındaki sınıfların çıkarları göz ardı edilmeye başlanmıştır. Keynesci refah devletinde elde edilen haklar sönümlenmiştir. Bu sürece sendikal mücadelenin geriletilmesi de eşlik etmiştir. Bir yandan bu sınıfların çıkarlarını savunmaya çalışan siyasi oluşumlar zayıflatılmıştır. Diğer yandan yaşanan gelişmeler sınıf bilincini de olumsuz etkilemiştir. Bireyler kendilerini sınıfsal konumlarından ziyade kimlikleri ile tanımlamaya başlamıştır. Üretimin esnekleşmesi de görülebilmektedir. Diğer yandan işçiler de taşeronlaşmıştır. Taşeronlaşan çalışanlar güvencesizliğin pençesine düşmektedir. Güvencesiz işlerde örgütlü bir yapının oluşturulması zordur. Çünkü güvencesizliğin bir boyutu da geçici işlerde çalışmaktır. Sermayeye karşı hak savunması zor bir hale gelmektedir. Sınıflar tam birlik sağlayamamakta ve kendi içinde bölünmüş, parçalı bir hal almaktadır. Sınıf içi bölünme burjuvazinin inisiyatifi tekelinde bulundurmak için yaptığı bir hamledir (Çakır, 2007). Güvenceli çalışanlar ve güvencesiz çalışanlar arasında birbirlerine yönelik olan olumsuz algının bulunması da sınıf içi bölünmeye bir örnektir.

Marx, sınıf içi bölünme ve çelişkileri belirleyenin sosyal iş bölümü olduğunu belirterek üretilen değerlerin toplumdaki paylaşımının önemli olduğunu söylemektedir (Öngen, 2002: 21-22). Günümüzde giderek önemi artan düşünce işçiliği ile beden işçiliği ayrılmaktadır. Burada üretim sürecindeki konumuna yönelik bir bölünme söz konusudur. Bu iki emek türünün de sermayeden yoksun olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Sınıf içi bölünme sebebiyle üretilen kaynaklardan pay alma durumu benzer bireyler kendilerini aynı sınıfın üyesi olarak algılamaktan uzaklaşmaktadır. Toplumsal bir irade yaratamamanın bir sebebi de sınıf içi bölünmedir. Öngen (2002: 25), işçi sınıfının içerisinde ayrıcalıklı konumlarda çalışan bireylerin sınıf içi bölünmelerle sınıf bilincinden uzaklaşmasını,

dayanışmayı ve siyasal mücadeleyi zorlaştırmasını “emek aristokrasisi” kavramıyla açıklamaktadır.

Sınıf içi bölünmeyi yaratarak ortak bir mücadeleyi engelleyen bir diğer unsur da burjuvazinin toplumsal baskı aygıtlarının da kontrolünü elinde bulundurmasıdır. Emekçiler üzerinde baskı oluşturarak onların düşünme biçimlerini ve dünyayı algılama şekillerini manipüle edebilmektedir. Bireyler yeterince çaba sarf ederlerse güvencesiz çalışmaktan kurtulacaklarını ve sınıf atlayacaklarını düşünmektedir. Bu da bir sınıfsal aidiyeti engellemektedir. Üretim aşamasında her çalışanın üretimin ufak bir alanından sorumlu olduğu bir üretim biçimi yaygınlaşarak emeğin parçalanması söz konusudur. Emeğin parçalanması işçilerin üretim sürecine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Bu durum da emeği parçalı bir hale getirmektedir. İşin parçalanması her iş için yeni bir istihdam ihtiyacı doğurarak bireyleri birbirinden farklılaştırmaktadır (Çağlayan ve Bayrakçı, 2016: 264). Literatürde sınıf içi bölünmeler daha çok işçi sınıfı yani proleterya üzerinden analiz edilmiştir.

Sınıf içi bölünmeler sınıf bilinci ile ilgilidir. Günümüzde orta sınıfın gittikçe büyüdüğüne dair bir görüş bulunmaktadır. Orta sınıfın gün geçtikçe büyüdüğüne dair görüşün dayanaklarından birisi bireylerin tüketim alışkanlıklarının değişimi ile ilgilidir. Söz konusu görüşle birlikte aslında beyaz yakalı işçi olan bir kesim kendisini sınıflarından soyutlamışlardır (Çağlı, 1999). Bu konu önemlidir çünkü sınıf bilincinden yoksun olmak hak talep etme konusunda ortak ses çıkarabilmeyi engellemektedir. Sınıf içi bölünmeler de güvencesizliği pekiştirir. Bugün prekaryanın da işçi sınıfının da çeşitli haklardan mahrum kalmasının sebeplerinden biri olarak sınıfın kendi içinde parçalı hale gelmesi yani sınıf içi bölünmeler gösterilebilir. Bireyler neoliberal kapitalist sistem içerisinde konumlarını 2000’li yıllarda tayin edemez hale gelmiştir. Sınıfsal yapıdaki dönüşümler de bu konuda etkilidir.

Sınıf içi bölünmeler sermaye sınıfında da kendisini göstermektedir. Örneğin sermayeye sahip olanla sermayeyi yöneten arasında da günümüzde bir ayrışma söz konusudur. Yöneticiler de kendi arasında ayrışmaktadır. CEO, yönetim kurulu üyesi gibi üst düzey yöneticiler ile ustabaşı gibi alt düzey yöneticilerin konumları da birbirinden farklıdır. Hangi düzey olursa olsun yöneticiler sermayenin sahibi değil yönlendiricisi olduğundan sermaye sınıfında değerlendirilmemelidir.

Özetle; neoliberal ekonomik yapının gözleendiği günümüz toplumsal yapısında sınıflar da kendi içinde bölünmüş durumdadır. Sınıfların yok olmadığı fakat dönüştüğü bir yapı görülmektedir. Bu sebeple bireyler sınıfsal olarak nerede konumlandığını anlayamamaktadır. Sınıf bilincinden yoksun olmak da sınıf içi bölünmelerin sonuçlarından biridir. Aynı toplumsal sınıftaki bireyler birbirlerini düşman olarak görebilmektedir. Sınıfsal bölünmeler

sömürünün yeniden üretimine katkı sunarak eşitsizlikleri de pekiştirmektedir. Böyle bir yapı içerisinde güvencenin sağlanması pek mümkün görülmemektedir. Sınıf içi bölünmeler sebebiyle örgütlü bir hak mücadelesi de yapılamamaktadır. Prekarya dediğimiz sınıf da henüz tam bir sınıf olmamakla birlikte, prekaryayı oluşturan bireyler de sınıfının bilincinde değildir. Ortak bir ses ile hak talep edememektedir. Dolayısı ile sınıf içi bölünmeler hem değişen sınıfsal yapının bir unsurudur hem de prekarya sınıfının güvencesizliklerinin bir ayağını oluşturması nedeniyle yapılan bu çalışmada yer verilmiştir.

2.1.6 Neoliberalizm ve Toplumsal Tabakalaşma Kavramının Değişimi

1929 yılında “Büyük Buhran” şeklinde adlandırılan bir ekonomik kriz meydana gelmiştir. 1929 ekonomik krizi ile birlikte kapitalizm krize girmiş ve ekonomik yeniden yapılanmaya ihtiyaç doğmuştur. Kapitalizmin yeniden yapılanması sürecinde toplumsal refahın arttırılması amacıyla devletin ekonomiye müdahale ettiği ve tam istihdamın sağlanmak istendiği politikalar yürütülmüştür. Bu dönemde devletlerin sosyal politikaları uyguladığı Keynesci refah devleti anlayışı benimsenmiştir. İç huzurun sağlanması için sermaye ve emek sınıfları arasında bir uzlaşma inşa edilmekteydi (Harvey, 2015: 18).

1970’li yıllara gelindiğinde Keynesci politikaların artık çözüm üretemediği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Yaşanan bu durumda 1973 Petrol Krizinin etkili olduğu söylenebilir. 1973 yılında Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği, Arap-İsrail savaşında İsrail ordusuna destek veren ülkelere ambargo uygulamış ve bir ekonomik kriz meydana gelmiştir (Öztürk ve Saygın, 2017: 1). Meydana gelen kriz neoliberal ekonomi politikaları ile aşılacak istenmiştir.

1970’lerdeki krizin nedenini Keynesyencil politikaların kârlılığı düşürmesi şeklinde okuyanlar bulunsa da neoliberalizmin ortaya çıkış koşullarını hazırlayan yalnızca Keynesci politikaların sonuçları olmamakla birlikte sermaye birikiminin doğası da neoliberalizmin yaygınlaşmasını etkilemiştir (Polat ve Basmacı, 2017: 79). Sermaye birikimi kapitalist üretim ilişkilerini yeniden üreten, kaynağı artı değer olan, artı değer sermayeye eklenmesi veya artı değer bir bölümünün sermayeye dönüşmesidir (Yılmaz, 2007: 43). İşletmeler artı değeri sermayeye katarak giderek büyürler. Büyük işletmeler üretimde avantajlı hale gelir. Yaşanan bu durum küçük bir grubun varlıkları elinde tutması anlamına gelmektedir. Eşitsizliğin artmasıyla tabakalaşma da belirgin hâle gelmektedir.

Neoliberalizm özel sermaye ve serbest piyasayı teşvik etmektedir. 1980 yıllarındaki korumacı Anglosakson devrimi, 1990’larda Sovyetler Birliği’nin dağılması ve 2000 yılında artan finansal küreselleşme özel sermayenin yeniden güçlenmesini sağlamıştır (Piketty, 2014: 44). Neoliberal ekonomik yaklaşım ve serbest piyasa ile güçlenen özel sermaye gelir

eşitsizliğinde artışa neden olabilmektedir. Gelir eşitsizliği tabakalar arası eşitsizliği derinleştirebilmektedir.

Neoliberal politikaları uygulayan bâzı devletler emek piyasalarına daha fazla esneklik getirmiştir (Harvey, 2015: 95). Neoliberalizm esnek çalışma ve istihdamı teşvik etmekte, iş güvencesini zayıflatmaktadır. Artan güvencesizlik prekarizasyona neden olabilmekte öte yandan tabakalaşmanın derinleşmesine katkıda bulunabilmektedir.

Neoliberal ekonomi politikalarının yaygınlaşmasından önce sosyal destek politikalarının yaygın olduğu söylenebilir. Piyasaya müdahale eden devlet eğitim ve sağlık gibi alanlarda da kamu yatırımlarında bulunmaktaydı. Eğitim ve sağlık hizmetleri devlet eliyle sağlanmaktaydı. Sosyal devlet anlayışı hakimdi. Neoliberal politikaların savunucuları sağlık hizmetlerinin ve eğitimin özelleştirilmesini savunmaktadır (Klein, 2007: 57). Neoliberal ekonomi politikaları ile özelleştirmeler teşvik edilmekte, eğitim ve sağlık hizmetleri de özelleştirilebilmektedir. Neoliberal politikalar eğitim ve sağlık gibi hizmetlerde piyasa odaklı reformu teşvik ettiğinden bu durumun toplumsal tabakalaşmayı arttırabileceği söylenebilir. Toplumun bir kesimi için eğitim ve sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliği özelleştirmeler ile azalmaktadır.

Neoliberal politikalara geçilmeden önce refah devleti anlayışı piyasadan kaynaklanan eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri yumuşatmayı amaçlamaktaydı (Acar, 2017: 250). Devlet bu nedenle ekonomiye müdahale etmekteydi (Gül, 2004: 147). Yaşanan adaletsizlik ve eşitsizlikleri yumuşatmanın bir yolu sosyal yardım politikalarıdır. Eğitim de dahil olmak üzere kamusal yatırımlara daha az bütçe ayırmak eşitsizliklere yol açmaktadır (Stiglitz, 2014: 12-13). Neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte kamu yatırımları ve sosyal yardım politikaları azaltılmıştır. Sosyal yardımlarda yapılan kesintiler yoksul kesimlerin daha da dezavantajlı bir hale gelmesine neden olabilir. Neoliberal ekonomi politikaları ile sosyal yardımların kesintiye uğraması da sosyal tabakalaşmayı derinleştiren bir unsurdur.

Özetlemek gerekirse neoliberal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla gelir eşitsizliği artmış, sermaye küreselleşmiş, serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, esnek ve güvencesiz çalışma koşulları yaygınlaşmış, özelleştirmeler görülmüş, sosyal yardımlar azaltılmış ve tüm bunlar eşitsizlikleri derinleştirerek toplumsal tabakalaşma yapısında değişmelere neden olmuştur.

Neoliberal ekonomi politikalarının temel amacı diğer iktisat politikalarında olduğu gibi en yüksek refah seviyesine ulaşmaktır (Yıldırım, 2018: 102). Sahip olduğu amacı özelleştirmeler, devletin müdahil olmadığı serbest piyasa gibi uygulamalarla gerçekleştirmek istemektedir. Neoliberal politikaların yaygınlaştığı dönemde aynı zamanda ulaşım ve bilişim

teknolojileri de gelişmekte olduğundan bu sayede neoliberal politikalar küresel bir biçimde uygulanmak istenmiştir. Neoliberal ekonomi politikalarının toplumsal tabakalaşma ve sınıflara yönelik doğrudan bir gündemi bulunmasa da iktisadi düzenlemeler toplumsal yapıda değişmelere neden olmakta, dolaylı olarak onu etkilemektedir (Yıldırım, 2018: 104).

1970 yılı ve sonrasında sermaye, devlet ve emek arasındaki dengenin emek sömürsünü güçlendirecek biçimde emeğin aleyhine değiştiği söylenebilir (Vatansever, 2018: 185). Bu dönem neoliberal politikaların uygulanmaya başlandığı dönemi ifade etmektedir. Neoliberalizmle birlikte emek piyasası sermayenin insafına bırakılmıştır. Yaşanan değişimler güvencesiz ve esnek çalışma koşullarına çalışanları mâhkum etmektedir. Neoliberalizm istisnalar dışında gelir eşitsizliğine neden olmaktadır (Portes ve Hoffman, 2003: 58). Mevcut gelir eşitsizliği, güvencesizlik gibi unsurlar prekaryanın meydana gelmesine zemin hazırlamaktadır.

2.2 Kuramsal Yaklaşım

2.2.1 Klasik Sosyoloji Teorilerinde Tabakalaşma ve Sınıf Yaklaşımları

Klasik sosyoloji teorilerinde toplumsal tabakalaşma ve sınıf kuramları denildiğinde akıllara Marksist ve Weberci paradigmlar gelmektedir. Tarım devrimi ile birlikte toplumlar eşitsizlik temelinde yükselmiştir. Bu iki kuramın da temelini eşitsizlik meselesi oluşturmuştur. Bu bölümde de öncelikle Marksist teori ele alınmaktadır. Daha sonra ise Weberci yaklaşıma değinilmiştir.

Marksist toplum analizlerinin temelini sınıf kavramı oluşturmakta ve Marx mülkiyet ilişkileri üzerinden bir çözümleme yapmaktadır. Marksist kuramda toplumsal sınıf kavramı toplumsal yapıyı, toplumsal değişimi ve sınıf mücadelelerini anlamada diğer unsurlara kıyasla daha önemlidir fakat bu diğer olguları ihmal ettiği anlamına gelmemektedir (Öngen, 2006: 23). Marksist kuramda toplumsal sınıfların anlaşılmasında artı değer kavramı önemli bir yere sahiptir. Artı değer bir emekçinin kendi ücretini karşıladıktan sonra ürettiği fazla ürünlerle yarattığı değerdir (Marx, 1998: 39). Sınıfları artı değeri sömürülen veya artık değeri sömüren kesim şeklinde algılayabilmek mümkündür. Sınıfları birbirinden ayıran asıl unsur üretim ilişkileridir (Wright, 1979: 17). Marksist paradigmaya göre ilkel komünel dönemden sonra sınıflı toplumlar meydana gelmektedir. Meydana gelen sınıflar birbirleriyle çatışma içindedir ve toplumların tarihini bu sınıf çatışması meydana getirmektedir. Buradan da görüldüğü üzere alt yapı olarak görülen ekonomi diğer her olgu için belirleyici bir öneme sahiptir. Modern kapitalist toplumda ise proleterya ve burjuva olmak üzere iki temel sınıf bulunmaktadır. Üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduran sınıf burjuva, üretim araçlarından yoksun ve

geçinmek için emeğini satmak durumunda olan sınıf proleteriyadır (Marx ve Engels, 2003: 57).

Marx'ın sınıf kuramının en ayırt edici özelliği çözümlemelerinin tanımlayıcı değil açıklayıcı olmasıdır; çünkü Marx'ın sınıfla ilgilenmesinin nedeni kapitalist toplumun yasalarını çözümlemektir (Öngen, 2014: 67). Marksist teoriye göre sınıf bireyin algılarından bağımsız bir biçimde üretim ilişkileri içerisindeki konumuna göre meydana gelmektedir. Sınıflar arasında bir sömürü ilişkisi bulunmaktadır. Burjuvazi, proleteryanın artı değerini sömürmektedir. Sosyal sınıflar arasında eşitsizliğin bulunduğu, mülkiyet sahiplerinin gün geçtikçe zenginleştiği, üretici sınıfların yoksulluğa itildiği bir ilişki bulunmaktadır (Kalaycıoğlu, 2003: 251). “Marx iki ana sınıf olarak burjuvazi ve proletarya dışında küçük burjuva ve lümpen proletarya diye iki ara sınıf ve aristokrasi ile köylülerden oluşan iki ilkel sınıf da tanımlamıştır” (Kutlu, 2020: 19). Marksist teoriye göre zaman içerisinde bu ara sınıflar yok olacak ve burjuva ya da proletarya sınıflarına dâhil olacaktır. Orta sınıfın büyük bir çoğunluğunun yoksullaşarak proleterya dahil olacağına dair bir öngörü bulunmaktadır. Başka bir deyişle proleterleşme meydana gelecektir.

Marksist teoride diğer önemli bir unsur da sınıf bilincidir. Sınıf bilinci, sınıf üyelerinin ait olduğu sınıfa aidiyet duygusu geliştirmesini ve benzer alışkanlıklara sahip bir yaşam biçimini benimsemesini ifade etmektedir. Sınıf bilincine sahip olmanın diğer bir koşulu da diğer sınıfları ayırt edebilmektir. Sınıf bilincini sınıf içi bölünmelerin ortadan kalkması ve mevcut eşitsizliğin daha da derinleşmesi beslemektedir. Sınıf bilincine sahip kitlelerin bir araya gelip örgütlenerek siyasal bir mücadele göstermesiyle de kendi için sınıf konumunda oluşumlarını tamamlamaktadırlar (Marks ve Engels'ten akt. Öngen, 2014: 69). Başlangıçta kendiliğinden sınıf olan proletarya, kendisi için sınıfa dönüşür yani sınıf bilincine erişir. Marx burada sınıfları bir özne biçiminde ele almaktadır. Proleteryanın sahip olduğu sınıf bilinci ise bir yerden sonra devrimci bir nitelik kazanmaktadır. Proleteryanın sahip olduğu sınıf bilinci bir özne olarak istikrarlı ve mekanik yasalarla belirlenmiş gibi sabit değildir (Lukacs, 1972: 40). Mezar kazıcı bir karaktere bürünecektir. Proleteryanın artı değerinin sömürülmesi ve onun maruz kaldığı baskılar onu mezar kazıcıya dönüştürecektir. Bir süre sonra devrimci niteliği olan proletarya üretim araçlarının mülkiyetine el koyacak ve proletarya diktatörlüğü aşamasına geçilecektir. Bu aşamanın sonunda üretim araçları kamulaşmış olacak ve yalnızca bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde bir üretim meydana gelecektir. Artı değer sömürüsü ortadan kalkacak, bu gerçekleşince doğal olarak sınıf ayrımı da yok olacaktır. Artık toplumsal sınıflar olmayacaktır. Daha sonraki aşama olan komünist toplumsal yapı ortaya çıktığında üretimde “herkes yeteneğince, herkese yetecek kadar” ilkesi benimsenecektir.

Marksist paradigmaya göre işçi sınıfı sanayi toplumundaki eşitsizliği ortadan kaldırma gücüne sahip bir sınıftır. Devrimci sınıf bilinci denilen bu durum sınıf bilincinin gelebileceği en yüksek noktadır. Eşitsizliğin ortadan kalkmasıyla birlikte de sınıfsız bir toplum modeli meydana gelecektir. Proleterya sınıf bilincine varacak ve sınıfsız bir toplum kuracaktır (Yurdakul, 2018: 10).

Weber, tıpkı Marx gibi toplumun eşitsiz bir doğaya sahip olduğunu söylemektedir. Bu eşitsizliğin kaynaklarından biri de ekonomik eşitsizliktir. Fakat Weber kuramını yalnızca ekonomik eşitsizlik üzerine oturtmamıştır ve Weber, Marx kadar katı bir düşünceye sahip değildir. Ekonomik eşitsizliğin yanında güç, statü gibi eşitsizlik kaynakları da bulunmaktadır. Yani eşitsizliğin doğasını analiz ederken daha çoğul bir ayrışmadan bahsetmektedir. Weber'e göre statü edinimsel bir eşitsizliği meydana getirmekteyken; güç ise yönetsel bir eşitsizliği ifade etmektedir. Weber'in en çok vurguladığı nokta güce bağlı eşitsizliktir. Kuramında daha çok yönetme gücüne sahip olan ve olmayan arasındaki ayrıma odaklanır. Weber toplumsal sınıf analizinde bölüşüm, tüketim ve piyasa kavramlarını vurgulamaktadır. Bu da çoğul sınıflar ayrımının ortaya çıkmasına neden olur. Weber'e göre sınıf kavramının aynı sınıfı paylaşan bireyleri nitelemek gibi bir anlamı da bulunmaktadır. Sınıf konumu, bireyin piyasa içerisindeki konumunu ifade etmektedir (Weber, 2011: 293). Sınıf, pazar içerisinde oluşmaktadır (Kalaycıoğlu, 2016: 11). Weber'e göre sınıfların oluşmasının 3 şartı bulunmaktadır (Sunar, 2016: 38);

- Belli sayıda ferdin, hayat şansları bakımından kendilerine özgü ve ortak sebeplere dayanan bir bileşim oluşturması
- Bu bileşimin mal varlığı ve gelir sağlama imkânı yönünden aynı iktisadi menfaatlere sahip olması
- Ayrıca, yine bu bileşimin, mal veya iş piyasasında kendisini göstermesi.

Weber 4 temel toplumsal tabakadan bahsetmektedir. Bunlar; burjuva, küçük burjuva, beyaz yakalı ve işçi sınıfıdır. Weber mülkiyet ve eğitim yoluyla imtiyaza sahip olan sınıftan da bahseder ve Weber'e göre işçi sınıfının üyeleri ne kadar çoksa o kadar otomatikleşen iş süreci olur (Weber, 1978: 305). Weber, Marx gibi toplumu iki sınıfa değil birden fazla şekillerde sınıflara ayırmıştır. Bu yüzden de sınıfların sınırlarını net bir biçimde çizemediğinden dolayı Weber'in tabakalaşmaya dair görüşleri betimleyici bir açıklama gibidir. Weber'e göre ekonomik eşitsizlik, keskin ekonomik dönüşüm geçirilen durumlarda ortaya çıkarken diğer eşitsizlik türleri bu zamanların dışında daha belirleyicidir. Weber, Marx'ın aksine eşitsizliği bütün insan toplumlarının ortak niteliği olarak görmez. Liberal iktisat biliminin öne sürdüğü gibi sonsuz ihtiyaçları kıt kaynaklarla gidermek önemlidir ve

Weber'e göre de toplumlar kıt kaynakların ne biçimde kullanılacağı hususunda farklı şekillerde mücadele etmektedir. Weber'e göre ön plana çıkan ana boyut güç denebilir. Güç meşruluk kazanarak otoriteye dönüşür (Bayraktaroğlu, 2000: 111).

Weber, Marx'ın sınıf bilinci kavramını da eleştirmiştir. Ona göre; sosyal sınıflarda grup bilinci vardır ve en yüksek bilinç işçi sınıfında değildir. Tam aksine en tepede yer alan üst sınıfın grup bilinci diğer sınıflara göre çok daha yüksektir. Bununla birlikte sosyalist toplumda eşitsizliğin ortadan kalkacağı fikrine de karşı çıkmaktadır. Ona göre sosyalist toplumlarda da bürokrasi kaynaklı bir eşitsizlik olacaktır. Statü ve saygınlık mücadelesi doğacak bu durum da bir eşitsizliğe sebebiyet verecektir. Yönetme gücü ekseninde de bir eşitsizlik olacaktır. George Orwell, "Hayvan Çiftliği" isimli eserinde SSCB'de meydana gelen yöneticilerin sahip olduğu gücün eşitsizliğini vurgulamak için Joseph Stalin dönemini kastederek "herkes eşittir fakat bazıları daha eşittir" sözünü kullanmaktadır.

2.2.2 Çağdaş Sosyolojide Tabakalaşma ve Sınıf Yaklaşımları

2.2.2.1 Yapısal İşlevselci Yaklaşım

Emile Durkheim işlevselci yaklaşımın öncülerindendir. Durkheim toplumların mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya doğru bir evrim geçirdiğini savunmaktadır (Eryılmaz, 2018: 147). Organik dayanışmanın görüldüğü modern toplumlarda toplumsal eşitsizlikleri görmezden geldiği için eleştirilen Durkheim aslında sosyal eşitsizliklere tamamen duyarsız olmamakla birlikte eşitsizlikleri toplumsal dayanışmaya etkileri bağlamında ele almaktadır (Aydın, 2014: 216). Durkheim'ın ele aldığı önemli kavramlardan birisi iş bölümüdür. Toplum yalnızca bir araya gelmeye iş bölümü eklendiğinde toplum olur (Durkheim, 2013: 55). İşbölümü sanayi toplumlarında artmış ve uzmanlaşma ortaya çıkmıştır. Bireyler iş bölümünde eşit fırsatlara sahipse adil bir iş bölümü doğar (Aydın, 2014: 216). Toplumsal yapıda bireyler farklı işlevleri üstlenirler. Toplumsal işlevsellik bu şekilde sağlanır. Toplumsal tabakalaşma sosyal iş bölümünün bir sonucudur. Parsons ve Merton tarafından geliştirilmiş olan yapısal işlevselci yaklaşım, Durkheim'den izler taşımaktadır. Yapısal işlevselci yaklaşım toplumu birbiri ile konsensüs halinde çalışan birimlerden oluşan bir bütün olarak algılamaktadırlar. Kuramın kurucusu Parsons'un görüşlerine yapılan eleştirilerden sonra Merton yapısal işlevselci yaklaşımı geliştirmiştir.

Parsons, tabakalaşmayı bireylerin normsal değerler üzerinde konumlanması olarak görmekte ve ona göre bireylerin tabakalaşmadaki mevkilerine göre davranışlar sergilemesini beklemektedir (Sunar, 2016: 53). Tabakalaşma, toplumdaki hakim değer ve normlar temelinde meydana gelmektedir. Toplumun sahip olduğu dinsel, siyasal vb. değerlerden birisi

esas ölçüt olarak kabul edilmekte diğer faaliyetler bu değere göre hiyerarşik olarak sıralanmaktadır (Aydın, 2014: 224). Toplumsal rol ve işler toplumsal saygınlıklarına göre derecelenmektedir. Her toplumsal tabaka belirli bir işlevi yerine getirir ve birbiriyle uyumlu halde çalışırlar. Parsons'a göre tabakalaşmanın toplumsal düzene ve işleyişe katkıda bulunduğu söylenebilir. Yapısal işlevselci yaklaşım her şeyi işlevsel gördüğü ve sürekli uyumdan bahsettiği için eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden sonra Merton, toplumsal çatışmayı da ele almıştır. Merton ayrıca yapısal işlevselci yaklaşımın daha orta boy bir kuram olması gerektiğini de savunmaktadır.

Yapısal işlevselci yaklaşıma göre toplum sosyal yapılar üzerine inşa olmaktadır. Bütün bu yapıların işlevleri vardır ve birbirleri ile uyum içerisinde var olurlar. Toplumsal tabakalaşma da işlevseldir. Parsons'a göre toplumsal tabakalaşma toplumun hâkim değerine göre oluşur. Toplumun saygı gösterdiği değerlere göre gerçekleşen iş ve roller de toplumsal saygınlıklarına göre sıralanırlar (Aydın, 2014: 222–228). W. E. Moore ve K. Davis, işlevselci yaklaşıma tabakalaşma konusunda büyük katkılar sunmaktadır. Bütün toplumlarda tabakalaşma görülür ve sınıfsız toplum yoktur (Davis ve Moore, 1945: 242). Onlara göre toplumda mutlak eşitlik olmadığından bütün toplumlarda tabakalaşma görülmektedir (Aydın, 2014: 228). Tabakalaşma sayesinde yetenekli ve donanımlı bireyler önemli işler edinebilmektedir. Bireylerin yaptığı işlerin işlevsel olarak katkısı ve zorluğuna göre de ücretler belirlenmektedir. Bunun yanında itibar veya iktidar ile de bir ödüllendirme söz konusudur (Kutlu, 2020: 22). Bu şekilde sistemin düzeni sağlanmaktadır. Tabakalaşma da toplum için işlevsel görülmektedir. Ödüller ve bunların dağıtılması düzeni sağlayan ve tabakalaşmayı meydana getiren şeydir (Davis ve Moore akt. Kutlu, 2020: 22). İşlevselciliğe göre bir takım yetenekler diğerlerine göre daha önemli işleve sahiptir (Erdendoğdu, 2014: 8). Üst tabakaya mensup bireylerin yönetme işlevini üstlenmesi buna örnek gösterilebilir. Toplumsal tabakaların her biri toplumun işleyişi için önemli rol oynamaktadır. Aydın'ın (2014: 229) aktardığı üzere K. Davis ve W. E. Moore'a göre tabakalaşmayı etkileyen içsel faktörler şunlardır:

- “- Mevkilerin hangi düzeyde uzmanlaştığı,
- Hangi sosyal organizasyonun (aile, din, kapitalizm vs) başat bir öge konumunda olduğu,
- Makam ve mevkiler arasında sosyal mesafenin ne kadar uzak veya yakın olduğu,
- Dikey hareketlilik için fırsatların ne düzeyde olduğu
- Ve farklı sosyal sınıfların kendi menfaatleri için ne kadar organize olabildiği.”

Başat ögenin kapitalizm olduğu bir toplumsal yapıda tabakalaşmanın ekonomi eksenli olması içsel faktörlere örnektir. Tabakalaşmayı etkileyen dış faktörler ise kültürel gelişme

düzeyi, toplumun büyüklüğü ve diğer toplumlarla kurulan ilişkilerdir (Davis ve Moore'den akt. Aydın: 229).

2.2.2.2 Neo-Weberyen Yaklaşım

Sosyal bilimciler 1970'lerden sonra Weber'in tabakalaşma görüşlerine çok sayıda katkılarda bulunmuştur. Aynı zamanda Weber'in Marx'ın teorisine tamamen zıt bir yerde konumlandığını veya Marx'ın düşüncelerinden tamamen bağımsız düşüncelere sahip olduğunu savunan görüşler de eleştirilmektedir. Kapitalizmin geçirdiği dönüşümlerle değişen tabakalaşma anlayışı Weber'in güç, statü gibi kavramlarını ön plana çıkarmaktadır. Diğer bir yandan Marx ve Weber'in teorilerini sentezleyerek tabakalaşmaya ilişkin yeni bir bakış açısı da kazandırılmak istenmiştir (Sunar, 2016: 54). Neo-Weberyen yaklaşım denilince akıllara ilk gelen isimler arasında Pierre Bourdieu, Anthony Giddens, Ralf Dahrendorf, Bryan Stanley Turner ve John Goldthorpe bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde bahsi geçen isimlerin görüşlerine yer verilmiştir.

P. Bourdieu, tabakalaşma ile ilgili literatüre yeni kavramlar kazandırmış bir sosyal bilimcidir. Ona göre sınıfların meydana gelebilmesi için hem niteliklerin hem de bu niteliklerin birbirleri ile ilişkisinin tanımlanması gerektiğini savunmaktadır (Bourdieu, 2017: 164). Bourdieu sınıf tahlillerinde yalnızca meslek ve gelirin değil aynı zamanda toplumsal cinsiyet, yaş, eğitim, beğeniler ve hayat tarzının da önemli olduğunu savunmaktadır (Küçük, 2021: 133). Sınıf analizlerini ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermaye olmak üzere dört değişken üzerinden yapmaktadır (Kutlu, 2020: 23). Bourdieu, 3 temel sınıftan bahsetmektedir. Ona göre üst sınıf, küçük burjuvazi ve halk şeklinde bir sınıfsal ayrım söz konusudur. Sınıflar arası bölünmelerin sınırlarını toplam sermaye hacmindeki farklılıklar belirlemektedir (Ünal, 2017: 381). Aynı zamanda Marks'ın sınıf bilincine benzer olarak sınıfı bir arada tutan şeyi sınıf habitusu şeklinde kavramsallaştırmıştır. Sınıf habitusu o sınıfa mensup bireylerin ortak değerleri ve kimliğini ifade etmektedir. Sınıf habitusu homojen bir varoluşa sahiptir (Bourdieu, 1990: 58).

A. Giddens toplumsal analizin temeline sınıf kavramını koymakta, Marks ve Weber'i sentezleyerek üçüncü bir yol önermektedir. Giddens'a göre sınıflar piyasa kapasitesine göre konumlanır ve piyasa kapasitesi emek gücü ve mülkiyet özelliklerinden meydana gelmektedir. Piyasa kapasitesinde benzer konumda olan bireyler sınıfları meydana getirmektedir (Giddens akt. Sunar, 2016: 56). Kapitalizmde piyasada emek, diğer ticari ürünler gibi kendi değeri üzerinden alınıp satılmaktadır (Giddens, 1999: 39). Giddens'a göre 3 temel sınıf vardır: "Üst sınıf, orta sınıf, işçi sınıfı" (Arslan, 2004: 133).

Üst sınıf mülkiyet sahiplerini, işçi sınıfı ücretli çalışanları ve orta sınıf ise eğitim seviyesi yüksek, bir alanda uzmanlaşmış bireyleri kapsamaktadır. Kapitalizm sınıflı bir toplumdur ve kapitalizm varlığını koruduğu sürece sınıflı toplum yapısı da devam edecektir. Sınıf yapısı değişse bile sınıflar varlığını koruyacaktır. Hayat tarzı, ekonomik duruma, seçilen mesleğe göre değişen ve sınıfla ilgili diğer bir kavramdır (Atkinson akt. Sunar, 2016: 56). Giddens'a (2012: 15) göre kapitalizm, özel sermayenin mülkiyetiyle ücretli mülksüz emeğin ilişkisi olan üretim sistemidir ki bu sınıfları oluşturan temel unsurdur. Kapitalizm sonrası toplumun sınıfsal yapısı kapitalizminden farklıdır (Giddens, 1999: 72).

Dahrendorf'un sınıf görüşleri de tıpkı Giddens gibi hem Marks'tan hem de Weber'den izler taşımaktadır. Fakat çeşitli eleştiriler de getirmektedir. Örneğin; Marks'ın kapitalizmin devrimler yoluyla değişime uğrayacağı tezini eleştirmektedir. 1800'lerin sanayi toplumu yapısı orta sınıfın meydana gelmesi, sermaye ve emeğin parçalanması ve kurumsallaşan sınıf mücadelesi ile değişimler geçirmiştir. Ona göre bunu ne Weber ne de Marks açıklayamamaktadır. Fakat Marks'ın çatışma görüşünden Weber'in ise otorite kavramından etkilenmiştir. Dahrendorf'a göre sınıfı tanımlayan temel kavram otoritedir. Otoriteye sahip olanlar ve olmayanlar arasında bir ikilik ve çatışma bulunmaktadır. Dahrendorf postmodern toplumun da sınıflı bir toplum olduğunu fakat sınıf anlayışının değiştiğini savunmaktadır. Ona göre; sınıf çatışması artık kapitalistler ve işçi sınıfı arasında gerçekleşmemekte, çünkü sınıfın yapısı değişime uğramaktadır (Erdoğan, 2021: 1457). Dahrendorf, Marks'ı orta sınıfları dikkate almadığı için eleştirmektedir. Dahrendorf orta sınıfın parçalı bir hal almasından bahsetmektedir. Dahrendorf'un düşüncesi prekaryanın kökenini oluşturmaktadır. Güvencesiz çalışmayı ifade eden prekarya orta sınıfın genişlemesi ve bölünmesi ile ortaya çıkmıştır. Prekarya, Dahrendorf'un orta sınıflara dair Marx'a yapmış olduğu eleştiriyle birlikte orta sınıfın bölünmesi ve güvencesiz çalışmanın meydana gelmesi ile ilişkili bir kavramdır.

Bryan S. Turner'in görüşlerinde Weberci statü kavramının ön planda olduğu söylenebilir. Statü kavramı tek yönlü değil, farklı alanların etkileşimi ile meydana gelen bir unsurdur (Turner, 2001: 22). Diğer bir deyişle statü bir etkileşim veya çatışma sonucu oluşmaktadır. Bu görüşlerinden hareketle Turner'in Neo-Weberyen görüşlere sahip olduğu söylenebilir. Fakat diğer yandan Weber'in görüşlerini sınıf kavramı çerçevesinde zayıf bulmaktadır. Sınıf, ekonomik kaynakların sahipliğine işaret etmekte fakat Weber'in görüşleri piyasaya odaklanmaktadır (Sunar, 2016 :57). Bu eleştirisi sebebiyle sentezci bir görüşe sahip olduğu söylenmektedir. Sosyal bilimlerde sınıfların ortadan kalkacağına ilişkin de çeşitli görüşler bulunmaktadır. Turner bu görüşü de eleştirmektedir. Turner'a (2001: 101) göre, tabakalaşmanın görünürlüğü değişse bile tabakalaşma ortadan kalkmayacaktır.

Sınıf çalışmalarında Goldthorpe'un sınıf şemaları önemli bir yere sahiptir. Goldthorpe sınıf şemalarını oluştururken Erikson, Portocarero ve Hope gibi isimlerle çalışmalar yapmıştır. Sınıfları ele alırken mesleklerin konumları çerçevesinde temellendirmektedir (Yıldırım, 2017: 183). Benzer sınıfa mensup bireylerin benzer yaşamsal koşulları bulunduğu görüşüne sahiptir. Goldthorpe'un görüşleri incelendiğinde herhangi bir toplumsal değişimi ve bu değişime öncülük edecek bir sınıfın varlığını görmek mümkün olmamaktadır. Bu sebeple de Marksist sınıf görüşlerinden etkilenmediğini daha çok Weberyen bir sınıf kuramına dâhil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Neo-weberyen görüşlere sahip olduğunu sınıf ayırımını mesleklere dayanarak yapmasından yola çıkarak da desteklemek mümkündür (Özkurt, 2021: 716).

2.2.2.3 Neo-Marksist Yaklaşım

Özellikle 20. yüzyıl itibariyle Marks'ın görüşlerinin zenginleştirilmeye çalışıldığı ve eleştirildiği söylenebilir. Marks'ın burjuva ve proleteriyadan oluştuğunu söylediği ikili sınıf görüşü ve toplumsal yapının uğradığı değişimlerle birlikte sınıfları meydana getirdiği savunulan çatışma kavramı da sorgulanmaya başlanmıştır. Neo-Marksist yaklaşım denildiğinde akıllara E. P. Thompson, N. Poulantzas, H. Braverman, G. Carchedi ve E. O. Wright gelmektedir. Bu bölümde de söz konusu isimlerin fikirleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Thompson, sınıfı özne temelli ele almaktadır. Sınıfı öznenen bağımsız ele alan yapıcı görüşlerden bu şekilde ayrılmaktadır. Sınıfı üretim ilişkileri belirlese de bireylerin ortak özellikleri, kültürleri ve paylaştıkları ortak düşünceleri sınıfa varlık kazandırmaktadır. Diğer bir deyişle sınıfı yaratan bireylerdir. Sınıfı bir ilişkiler ağı olarak ele aldığı söylenebilir (Sunar, 2016: 70).

Poulantzas, kapitalizme yoğunlaşan bir düşünürdür. Devletin baskı araçlarını ele almaktadır. Diğer bir taraftan hegomanya kavramına da yoğunlaşan Poulantzas, bu kavram ile kapitalist düzen içerisindeki sınıfları sorgulamaktadır. Sınıfı oluşturan ekonomi dışı etkenlerin neler olduğunu da sorgulayarak sosyal ilişkiler ile sınıfların arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Kapitalist toplumlarda ona göre sınıf değil bir yapı sistemi sorunu bulunmaktadır (Koşar, 2017). Özetle yeni küçük burjuvazi tanımı yaparak literatüre katkıda bulunan Poulantzas, toplumsal sınıfların ekonomi dışındaki faktörlerini inceleyerek, sosyal ilişkilere vurgu yaparak yapısal bir sınıf analizinde bulunmuştur.

Braverman, endüstriyel kapitalizmi yani hizmet toplumuna dönüşümünü analiz ederek giderek genişleyerek büyüyen ve işçi sınıfına dâhil edilemeyen bir beyaz yakalı orta sınıfın varlığına işaret etmektedir. Kapitalizmin üretim ilişkileri hizmet sektöründe de varlık

göstermekte ve gün geçtikçe güçlenmektedir. Proleterleşme tezini, orta sınıfa dâhil olan grupları tanımlayarak reddetmektedir. Braverman'ın "işin değersizleştirilmesi" kavramı değişen sınıf yapısını anlamak açısından önemlidir (Erbaş, 2017). Günümüz beyaz yakalı işleri bile tıpkı fabrika üretimine benzemekte ve değersizleşmektedir.

Carchedi, emeği üretken ve üretken olmayan emek olmak üzere ayırmakta, üretim sürecinde de çeşitli işlevlerin varlığından bahsetmektedir. Bu işlevleri teknik ve toplumsal olmak üzere iki şekilde kavramsallaştırmaktadır. Carchedi'ye göre sınıfları meydana getiren de bu bahsedilen işlevler olmaktadır. Diğer bir ifade ile bireyler üretime dâhil olduklarında işlevsel konumları meydana gelmekte ve bu da sınıfları oluşturmaktadır. Carchedi'ye göre sermaye işlevini yerine getirenin kazancına gelir, emek işlevini yerine getirenin kazancına ise ücret adı verilmektedir (Carchedi, 2023: 12).

Wright için güncel literatür ile Marksizmin bağıni yeniden kurmaya çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Orta sınıfı ele alırken çelişkili toplumsal sınıf konumu üzerinden ele almaktadır. Orta sınıf analizlerini değerlendirdiğimizde sınıf yapısını mikro bir ölçekte analiz edecek bir yöntem geliştirdiği görülebilmektedir. Sonraki çalışmalarında sınıfları egemenlik kavramı ile analiz etmekte ve sınıfların sömürünün maddi temellerinin dağılımıyla meydana geldiğinden bahsetmektedir (Sunar, 2016: 74). Wright'ın "marjinal sınıf" kavramı da toplumsal sınıf konusunda literatüre önemli bir katkıdır. Erik Olin Wright 21. Yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sınıf görünümünden bahsederken nüfusun bir kesiminin marjinalleştirildiğini savunmaktadır. Amerika'daki en kutuplaşmış sınıf yapısını gerekli eğitim ve beceriye sahip olmadığı için yoksulluk sınırının üzerinde işlere sahip olamayan marjinalleşmiş bir kesim oluşturmaktadır (Wright, 2015: 16-17).

2.2.3 Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Sınıf Çalışmaları

Türkiye'de toplumsal tabakalaşma ve sınıf çalışmaları sınırlı sayıdadır. Uluslararası literatürle kıyaslandığında Türkiye'de yapılan tabakalaşma çalışmalarının kısıtlı olduğu görülmektedir (Özdemir, 2019: 59). Uzun yıllar Türkiye'nin sınıfsız bir yapıya sahip olduğu düşünülmüştür (Kalaycıoğlu vd., 2010: 189). Farklı bir ifadeyle yapılan çalışmaların sınırlılığının nedeni olarak Türkiye'nin sınıfsız bir ülke olduğu düşüncesi, sınıf ile ilgili çalışmaların sol-sosyalist bir temelde algılanması veya tekinsiz görülmesi gibi düşüncelerin varlığından bahsedilebilir. Toplumsal tabakalaşma ve sınıf çalışmalarında bulunan sosyologlara Ş. Mardin, K. H. Karpat, B. Boran, M. B. Kıray ve K. Boratav gibi isimler örnek verilebilir.

Şerif Mardin, Osmanlı Devleti'ndeki tabakalaşma yapısından hareketle Türkiye'nin sınıfsal yapısı ile ilgili analizlerde bulunmuştur. Türkiye hakkında analizlerini Türk boylarına kadar dayandırmaktadır. Türk boylarının yarı-göçebe olması sebebiyle hiçbir zaman Batı toplumlarındaki gibi mesleğe dayalı bir tabakalaşma gelişmemiştir (Mardin, 1967: 116). Osmanlı Devleti'nde ise kalıtsal yani babadan oğula geçen bir aristokrasi bulunmadığı için sınırları net bir tabakalaşma anlayışı yoktur (Mardin, 1967: 111). Ona göre Osmanlı Devleti'nde keskin hatları olan bir tabakalaşma anlayışı bulunmadığından Türkiye'de de modern perspektifin tariflediği tabakalaşma meydana gelmemiştir. Türkiye'de bir dönem devlet eli ile burjuva sınıfı yaratılmak istenmesine karşın devletin kontrolü tamamen bırakmak istememesi sebebiyle bu istek öngörülen şekilde gerçekleşmemiştir. Mardin'e göre Türkiye'de zümre tipi tabakalaşma bulunmakta, tarihsel olarak burjuvazi bulunmamakta ve modern sınıf sistemine geçmeyi besleyemeyen eksik bir tabakalaşma yapısı ortaya çıkmaktadır (Sunar, 2016: 111).

Marksist bir sosyal bilimci olan Behice Boran, Türkiye'de toplumsal tabakalaşma ve sınıf alanında önemli çalışmalar yapan isimlerdendir. Ülkemizde tabakalaşma konusunda yapılan ilk ampirik çalışmayı ortaya koymuştur (Sunar, 2016: 113). Sınıfsal farklılaşmanın temelinde mülkiyet ilişkilerinin olduğunu düşünen Boran, bu açıklamalarına iş bölümü kavramını da dahil etmektedir. Boran'a (1943: 62-63) göre iş bölümü insanların etkileşimlerinden doğmakta, artan iş bölümü ile farklı meslek grupları meydana gelmektedir. Yaptığı açıklamalar işlevselci yaklaşıma yakın gibi görünmektedir fakat Boran'ın toplumsal yapıyı analiz ederken mülkiyet kavramını başat unsur olarak gördüğü söylenebilir. Behice Boran toplumsal yapının temeli olarak tabakalaşma ve mülkiyeti görmekte ve mülkiyete bağlı olarak iş bölümü sistemlerini incelemektedir (Keleş, 1999: 39). Türkiye'de zümre tipi tabakalaşma modelinden mülkiyet temelli sınıf modeline doğru bir geçişin olduğunu düşünmektedir (Sunar, 2016: 113). Behice Boran'dan sonra öğrencisi olan Mübeccel B. Kıray toplumsal değişme ve sınıflarla ilişkili çalışmalara devam etmiştir. M. B. Kıray (2006: 313). toplumsal yapı ve toplumsal değişme çalışmaları ile ön plana çıkmıştır. Kıray'a göre bütün toplumlar doğayı işleme tarzının değişmesiyle farklı biçimlerde de olsa değişmektedir. Toplumsal değişme bir bütün olarak gerçekleştiğinden toplumda daha çok değişmeye uğrayan yönler daha az değişen ya da henüz değişmeyen özellikler ile çatışma içerisine girebilmektedir (Kıray, 2006 : 317). Toplumsal tabakalaşmanın değiştiğini savunan Kıray bu değişmeyi göç ve kentleşme kavramlarıyla açıklamaktadır. Kentleşme ile kentli modern bir sınıf ortaya çıkacaktır çünkü köyden kente göçen birisi artık kentlidir, o birey tekrar köylü olamaz (Kıray, 2006: 318).

Korkut Boratav toplumsal tabakalaşma ve sınıf konusunda katkılar sunmuş önemli bir sosyal bilimcidir. Boratav toplumsal tabakalaşma ve toplumsal sınıfı bölüşüm ilişkileri bağlamında birbirinden ayrı iki kavram olarak değerlendirmektedir. Toplumsal sınıflar birincil bölüşüm ilişkilerine sahipken toplumsal tabakalar ikincil bölüşüm ilişkilerini temsil etmektedir (Boratav, 2005: 11-12). Boratav, kentsel ve kırsal alanda farklı sınıf tanımlamaları yapmıştır. Kentlerde ücretli emek ve sermaye arasında bir ayırım yaparak meslek faktörünü temel almıştır (Boratav, 2004: 26). Kırsal kesimde ise “üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmak, ücretli işgücü istihdam edip etmemek veya ücretli emek ihraç edip etmemek, toprak sahibinin ortağının olup olmaması” gibi kriterler üzerinden sınıflama yapmaktadır (Boratav, 2004: 27). Korkut Boratav “İstanbul ve Anadolu’dan Sınıf Profilleri” isimli eserinde dokuz unsurlu kentsel sınıf tablosu ortaya koyarken kırsal kesim için sekizli bir şema oluşturmuştur. Boratav’ın kentte sınıfları tanımlarken Weberci yaklaşıma yakın olduğu görülürken kırsal sınıfları tanımlarken Marksist bir tavır takındığı söylenebilir (Sunar, 2016: 114). Kırsalda toplumsal hareketliliğin düşük olduğunu savunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞEN TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE SINIF DİNAMİKLERİ, YENİ EŞİTSİZLİKLER VE PREKARYA

3.1 Küreselleşme, Yeni Eşitsizlikler ve Prekarya

Yaşanan küreselleşme süreci ile birlikte sosyolojinin gündemi haline gelen eşitsizlikler konusu beraberinde yeni bir kategorileştirme olarak prekaryayı doğurmuştur. Prekarya kavramı özünde Karl Marx'ın orta sınıfın genişlemesini ve emeğin parçalanmasını ön göremediği eleştirisine dayanır. Küreselleşme sürecinde Marx'ın sınıf kuramında öngörüsünü yapamadığı yeni eşitsizlikler, yoksulluğun yeniden tanımlanması ve kapitalizmin küresel boyuta ulaşması gibi köklü değişimler yaşanmıştır. Bu konudaki en önemli irdelemelerden biri Dahrendorf tarafından dile getirilmiştir. Poloma'nın (1993: 116-117) belirttiği gibi Marx'ın kapitalizm üzerine eğildiği yıllarda üretim araçlarının mülkiyeti ve onlar üzerindeki kontrol aynı bireylerin elindeydi ve Dahrendorf'a göre Marx, yirminci yüzyılda üretim araçlarının mülkiyetinin ve kontrolünün birbirinden ayrılacağını ön göremedi. Ayrıca Dahrendorf'a göre yirminci yüzyıl ile birlikte yalnızca sermayenin değil emeğin de parçalanması söz konusu olmuştur. Böylece proleteryanın da kendi içinde katmanlaşmasıyla birlikte gerek sermayenin gerekse emeğin ayrışmasının eşlik ettiği bir orta sınıfın genişlemesi Marx'ın sosyolojisinde ortaya koyulamadı. Dolayısıyla Dahrendorf'un Marx'ın sınıf kuramına yönelik eleştirilerini göz önüne almak prekaryanın ortaya çıkışını anlayabilmek açısından önem arz etmektedir.

Yirminci yüzyılla başlayan bu süreç sonucunda günümüzde, güvencesizlik ve istikrarsızlığı içinde barındıran “prekarya” olma durumu (Küçükali ve Özmen, 2022: 10) ile yeni eşitsizlikler ve küreselleşme arasında karmaşık bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Yaşanan teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile birlikte neoliberal ekonomik değişimler tüm dünyaya yayılmıştır. Toplumsal tabakalaşma ve sınıfların yapısındaki değişimde küreselleşmenin etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kapitalizm daha fazla kar elde etmek için ulusötesi bir üretim ve tüketim ağı kurmakta, ulusötesi bir karaktere bürünmektedir.

Yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte üretim süreci dijitalleşmiş, otomasyonda artış görülmüştür. Otomasyonun artması ile birlikte dünyada ticari sınırlar ortadan kalkmıştır (Ersöz ve Özmen, 2020: 171). Meydana gelen bu değişimler işgücüne olan talebi etkilemektedir. İşsizlik artmakta ve prekaryanın çalışma koşulları yaygınlaşmaktadır. Yaşanan

teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile birlikte neoliberal ekonomik değişimler tüm dünyaya yayılmıştır. Ancak Bauman'ın (2012: 8) ifadesiyle küreselleşmenin bir yandan birleştirirken öte yandan birleştirirerek bölmesi giderek dünyayı çok kutuplu bir hale getirmektedir. Küreselleşme denilen süreçlerle birlikte ayrıcalıklar, servet, yoksulluk, beceriler, güç ve kısıtlamalar dünya çapında bir yeniden tabakalaşmayı ortaya çıkarmıştır (Bauman, 2012: 74). Öte yandan kapitalizmin daha fazla kar elde edebilmek için kurduğu üretim ve tüketim ağları, kapitalizmi gittikçe ulusötesi bir karaktere sokmaktadır (M. Castells (2007: 92). Kapitalist yeniden yapılanma süreci ile birlikte enformasyonelleşmenin toplumsal dinamiklerini değerlendirirken eşitsizlik, yoksulluk, kutuplaşma ve sefalet ayrımının dağıtım/tüketim ilişkilerinin ya da kolektif zenginliğin farklı düzeylerde sahiplenilmesiyle ilgili olduğunu ifade etmektedir. Buna bağlı olarak Castells'in dikkat çektiği başka bir nokta çalışmanın bireyselleşmesi, işçilerin sömürülmesi, sosyal dışlanma ve bütünleşmeden sapma üretim ilişkileriyle ilgili özgül sürecin nitelikleridir. Diğer yandan uluslararası şirketler, birden fazla ülkede mal üreterek ve hizmet pazarlayarak ekonomik küreselleşmenin kalbinde yer alan büyük oyuncular (Giddens, 2012: 88). Teknolojik gelişmeler, üretim sürecinin dijitalleşmesi ve otomasyondaki artış ekonomik küreselleşmeye eşlik eden diğer önemli unsurlardır. Günümüzde artık otomasyonun artması ile de birlikte dünyada ticari sınırlar ortadan kalkmıştır (Ersöz ve Özmen, 2020: 171). Küreselleşme ile birlikte şirketler kârlılığını arttırmak, maliyetleri azaltmak için üretimi tüm dünyaya yayabilmekte ve bu şekilde avantaj elde etmek istemektedir. Üretimin değişen yapısı toplumsal sınıfların da dönüşümüne sebebiyet vermektedir. Sermayenin mülkiyetinin bu şekilde değişimi de aynı zamanda uluslararası bir kapitalist sınıfı oluşturmaktadır. Bir ülkedeki büyük şirketlerin yönetim kurulu üyeleri de o ülkenin seçkin sınıfını meydana getirmektedir (Carroll, 2015: 172).

Giddens, teknoloji ve çalışma arasındaki ilişkinin uzun süreden beri sosyologların dikkatini çektiğini belirtmektedir. Sanayileşmenin gelişmesi ve teknolojinin giderek işyerinde daha büyük rol oynaması çalışma deneyimini etkileyerek yaratıcı insan katkısını sınırlandırmakta ve genel kötüleşmeye katkıda bulunmaktadır. Yaratıcı katkı yerine hep aynı, nitelik gerektirmeyen, işi sonsuza kadar yürütebilme yeteneğine sahip, düşünmeyen bir işgücü ortaya çıkmaktadır (Giddens, 2012: 816). Teknoloji toplumu olarak da literatürde yer bulan bu dönemde büyük kentler/metropollerde teknoloji ve hizmet sektörü odaklı işlerin yaygınlık kazanması ile kentlerin küresel finans merkezi haline geldikleri görülmekte, farklı özelliklere sahip çalışanların istihdam edilmesine yol açmaktadır (Küçükali ve Özmen, 2022: 10).

Meydana gelen bu değişimler işgücüne olan talebi doğrudan etkilemektedir. Teknolojinin gittikçe artan yaygın kullanımı ise bir dezavantaj olarak çalışmanın niteliğinde

ve niceliğinde meydana getirdiği hızlı değişim süreçleriyle çalışan kesimin rol ve statülerinde istikrarsızlık ve belirsizlik yaratmaktadır. Böylece teknolojinin gelişmesi bir yandan işsizlik, güvencesiz istihdam ve geleceksizliği arttırırken, diğer yandan prekaryanın çalışma alanlarını yaygınlaştırmaktadır. Bu çember içerisindeki dinamikler, esnek çalışma ve sosyal haklardan mahrum çalışma koşulları prekaryanın doğmasına neden olan diğer etmenlerdir.

1970'lerden beri derinleşen gelir eşitsizliklerinin temelinde küresel bir değişim yaşayan emek-sermaye ilişkileri bulunmaktadır (Akkuş Güvendi, 2019: 1). Küresel pazarlarda rekabet etmek için maliyetleri düşürme politikaları yeni eşitsizlikleri ortaya çıkarmaktadır. Küresel neoliberal ekonomi politikaları ile birlikte gelir eşitsizliği derinleşmektedir ve buna bağlı olarak da toplumsal sınıflar değişmektedir. Hem sermaye sınıfının hem de diğer sınıfların kendi içerisinde katmanlı ve parçalanmış bir yapıya büründüğü gözlenebilmektedir. Böylece küreselleşme prekaryanın güvencesiz çalışma koşullarının oluşmasında ve yeni eşitsizliklerin derinleşmesinde etkili olmaktadır.

Yeni eşitsizlikler beraberinde sosyolojik olarak ele alınan kavramların yeniden tanımlanmalarını gerekli kılmıştır. Sözgelimi günümüzün toplumsal yapısında sınıfsal konumların eşitsizlikler üzerindeki başat konumunun yerini toplumsal cinsiyet eşitsizliği, etnik eşitsizlikler, nesiller arası eşitsizlikler gibi yeni eşitsizlik biçimlerinin aldığı savunulmaktadır (Lemel ve Noll, 2002: 3-4). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadın ve erkeğe atfedilen toplumsal roller nedeniyle cinsiyetler arası bir ayrımcılığın olduğu anlamına gelmektedir (Bardakçı ve Oğlak, 2022: 72). Cinsiyete dayalı toplumsal iş bölümü, kadınların emeğin yeniden üretilmesinde merkezi olan ücretsiz ev ve bakım işlerini karşılıksız olarak üstlenmesi, kapitalist toplumların ayırt edici bir özelliği olarak; kadınlar için eşitsiz çalışma koşullarını doğurmuştur (Urhan, 2022: 2585). Genel olarak bakıldığında;

“Demografik yapının değişimi; genel yaşam seviyesinde meydana gelen dramatik iyileşmeler; son yıllara kadar refah devletinin yaygınlaşması; hizmet sektörünün gelişmesi; yükseköğrenime katılımdaki devrim; kadınların iş gücüne katılımındaki devrim; toplumsal cinsiyet rollerindeki değişim; ırk, etnisite ve milletlerin belirginliği; tüketim, yaşam tarzı ve kültürün artan önemi gibi değişimler eşitsizliklere karşı geleneksel bakış açısını da değiştirmiştir” (Lemel ve Noll, 2022: 5-7).

Görülmektedir ki demografik yapının değişimi günümüz toplum yapısının en belirgin özelliklerinden biridir. Görgün Baran'ın belirttiği gibi küreselleşme süreci ve teknolojik gelişmeler toplumların yaşlı nüfusunu yakından etkileyen süreçler olarak, tıbbi teknolojiye ve beslenme koşullarındaki değişimleri beraberinde getirmektedir. Böylece insan ömrünün belirgin olarak uzadığı, doğum artış hızında ise düşme meydana geldiği görülmektedir. Dünya yaşlı nüfusunun büyük çoğunluğu %61 oranında yoksul ülkelerde yaşamaktadır ve bu oranın 2025'de yaklaşık %70 olacağı ön görülmektedir (Görgün Baran, 2018: 588). Yaşlı nüfus

küreselleşmenin getirdiği gelir dağılımının dengesizliklerinden başka bir ifade ile eşitsizliklerinden çok yönlü etkilenmektedir. Genel olarak dünya çapında hiper yaşlanma, azalan doğum oranları, genç nüfusun çalışma koşullarındaki değişmelere de yansiyarak aile yapısında çözümler meydana getirmektedir. Bu durum yaşlı bakım destek sistemlerine olan talebi de arttırmaktadır. Öte yandan Japonya gibi küresel aktörler hızla yaşlanan nüfusunun sosyal sorunlarını çözmek adına Toplum 5.0 gibi ileri teknolojilerle (Cabinet Office, 2021) yeni girişimleri hayata geçirmeye başlasa da, gelişmekte olan ve gelişmemiş toplumlar için yaşlı nüfusun sorunları çözümsüz kalmaya devam etmektedir. Dezavantajlı grupların içerisinde yer alan yaşlı nüfusa yönelik sosyal hizmetlerde güvencesizliklerin giderilmesi ve yaşlı nüfusun refah düzeylerinin artırılmasına yönelik politikalar üzerinde ise tam bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu durum yaşlı bireylerin bakım ihtiyaçlarını karşılayacak işgücü istihdamının “yaşlı bakımı”nın enformel bir iş, yapanın da enformel bir iş gören konumunda olmasından ileri gelmektedir. Çalışanların bağımsız olması, kişisel ilişki ve ihtiyaçlardan dolayı geçici işlere odaklanmaları, yasal normların tanımlanmamış olması, sosyal güvenceye sahip olmamak gibi nedenler, enformal çalışmanın ayırt edici özelliklerindendir (Özkul ve Kalaycı, 2018: 2-3). Emek piyasasının gittikçe küresel hale gelmesi ve emeğin esnekleşmesi yaşlılar ve yaşlı bakımına dahil olan çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bireyleri doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla hizmet sektörünün değişmesi ile birlikte eşitsizlikler artmakta, geleneksel sınıf biçimleri de farklılaşmaktadır. Bu durum da eşitsizliklerin kaynağının sınıflar olarak görülmesi fikrini değişime uğratmaktadır. Tüm bu unsurlar, geleneksel eşitsizlik anlayışını da değişime uğratmaktadır. Netice itibarıyla küresel ekonomi, ücretlerin farklılaşması, fırsat eşitsizliği, sosyal hizmetlere erişimde eşitsizlik gibi gelişmeler yeni eşitsizlikleri meydana getirirken güvencesizliği arttırmaktadır. Artan güvencesizlik ve eşitsizlikler de prekaryayı meydana getirmektedir. Bu nedenle toplumsal tabakalaşma ve sınıfların yapısında etkili olan küreselleşme, yeni eşitsizlikler ve prekarya birbirlerini etkileyen, değişime ve dönüşüme uğratan ilişkili olgular olarak görülmelidir.

3.1.1 Toplumsal Tabakalaşma ve Sınıf Dinamiklerinin Değişimi

Toplumsal tabakalaşma toplumlarda benzer avantaj ve dezavantajlara sahip grupları ifade eder. Cinsiyet, din, eğitim, yaş, gelir, etnik köken gibi faktörlere yönelik toplumsal yaklaşımlar, her toplumda farklı tabakalaşmaları ortaya çıkarır (Zencirkıran, 2017: 131). Dolayısıyla geçmiş dönemlerden günümüze toplumsal yapılar kendilerine özgü tabakalaşma sistemlerini oluşturmuşlardır. Dolayısıyla tabakalaşma sistemleri sosyologların toplumsal yapı analizlerinin odak noktalarından birini oluşturmaktadır.

Sosyal sınıf kavramı da toplumsal yapı betimlemelerinde karşımıza çıkan diğer bir odak noktasıdır. Sınıf, sosyolojinin en tartışmalı alanlarından birini oluşturur ve üzerinde ortaklaşmaya varılmış bir olgu değildir. Sınıf olgusu günümüzdeki anlamına endüstrileşme ile birlikte ekonomik koşulların keskin biçimde değişimiyle kavuşmuştur. Başka bir deyişle sosyoloji literatürüne Sanayi Devrimi ile birlikte girmiştir. Sınıflar, endüstriyel toplumun karakteristik grupları olarak endüstri toplumunun maddi ve kendiliğinden oluşan gerçekleri olarak kabul edilir. Ancak günümüz toplumlarında görülen tabakalaşmanın en ayırıcı biçimini oluşturan toplumsal sınıflar, tarihteki tüm toplumsal tabakalaşma tarzlarından köklü bir biçimde ayrılır ve net olarak anlaşılması güç bir kavram olduğu söylenebilir (İnce, 2017: 294-300). Dolayısı ile günümüz toplumsal yapısı da eski toplumsal tabakalaşma biçimlerinden farklı bir yapıya dönüşmüş, sınıf adı verilen kavram daha karmaşık bir hale gelmiştir.

Giddens'a (2012: 366) göre ise sosyologlar sınıf çözümlemelerini pazar durumu gibi üretim ve işle ilgili uyuşumsuz göstergelerle vurgulamaktadır ancak tüketim öğeleri ve yaşam tarzı gibi kültürel faktörler de ele alınmalıdır.

Endüstri Devrimi, toplumda görülen eşitsizliklerin ve tabakalaşmanın kaynağını oluşturmaktadır. Endüstri Devrimi'nin ardından yaşanan küreselleşme süreciyle ulusal devletler, Giddens'ın ifade ettiği gibi eskiden olduğu gibi kendi nüfusunu ve pazar güçlerini yönetmekte başarılı değildir. Tabakalaşma ve eşitsizlik yine sürmektedir fakat ulusal bir temelden çok küresel olarak daha önemli bir eşitsizliği içinde barındırmaktadır (Giddens, 2012: 353).

Dünyanın büyük bir pazar haline gelerek uluslararası rekabetin artması, yaşanan ekonomik krizlerle birlikte yeni küresel aktörlerin doğması, teknoloji alanındaki hızlı değişimler emeğin ve üretim ilişkilerinin de yapısını değişikliğe uğratmıştır. Böylece kapitalist dünya kendi içinde çözüm olarak postfordist yaklaşımları benimsemeye başlamıştır. Piore (2007: 440), "post-fordizm"i modern endüstriyel organizasyonun ve onun üretim yöntemlerinin ayırt edici özelliklerini belirleyen bir kavram olarak betimlerken, post-fordist yazarların endüstriyel üretimin günümüzde tamamen yeni bir post-modern çalışma hayatına vurgu yaptıklarına işaret etmektedir. Ona göre "post-fordizm" terimi yaygınlık kazanarak hizmet sektörü ve kamu hizmetlerini hatta post-modern sanayi toplumunu betimleyen analitik bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda günümüz ekonomisinin postfordist bir aşamada olduğu görülmektedir. Postfordizme esnek uzmanlaşma dönemi denilerek, yeni bir çağ gibi algılanmaktadır çünkü ekonominin yanı sıra toplumsal yapıda, kültürel alanda köklü değişimlere sebebiyet vermiştir (Saklı, 2007: 2).

Küreselleşme ile birlikte kapitalizm bir değişim geçirerek neoliberal bir biçim almıştır. Özelleştirme, serbest piyasa, minimal devlet, ademi merkezîyetçilik ve deregülasyonların bir bileşimi şeklinde ifade edilebilecek olan neoliberalleşme sürecinde, iktisadi entegrasyonların yoğunlaştırılmasıyla şirketlerin yatırımlarını ücretlerin düşük olduğu ülkelere yöneltmesine olanak sağlanmış ve göç yolu ile düşük ücretlerle çalıştırılan bir iş gücü oluşturulmuştur (Sarıöz Gökten, 2018: 30). Günümüzde dijital teknolojiler ve otomasyon gelişmektedir. Neoliberal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla birlikte istihdam ve emek piyasası da değişmiştir (Mütevellioğlu ve Işık, 2009: 1). Bu politikalara bağlı olarak üretim ve yönetim sürecindeki değişim, emek sürecini de dönüştürmüştür. Küreselleşme ve rekabete dayalı piyasa beraberinde işgücünün bölünmesini ve esnek üretimi getirmiştir (Çetinkaya, 2008: 116). Üretimde yüksek teknoloji ve otomasyona sahip ülkeler ve emek yoğunluklu üretim yapan ülkeler arasındaki farklılaşma aynı zamanda sınıfları da nitelikli işgücü ve niteliksiz işgücü şeklinde bölmüştür. Nitelikli iş gücüne olan ihtiyacı arttırmıştır. Kas gücüne dayalı emeğin yanında zihin gücüne dayalı bir emek biçimi de meydana gelmiştir. Vasıflı çalışan kavramı gündeme girmiştir. Kapitalizm vasfın tanımını dönemsel olarak değiştirerek bireyleri kas gücüne dayalı işlerden kurtardığını iddia etmekte ve bu biçimde çalışmayı toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda geliştiriyor gibi sunmaktadır (Oğuz, 2014: 55). Yönetimde ise yönetici elit bir grup meydana gelmiştir. Denetim ulus devletlerden sermayeye kaymış, ekonomik ve siyasal denetim teknokratların eline geçmeye başlamıştır. Böylelikle kapitalizm, bir anlamda kendi oluşturduğu sınıfların da dönüşüme uğramasına yol açmıştır. Bu dönüşümde çeşitli dinamiklerin etkili olduğunu söylemek kaçınılmazdır. Özellikle teknolojik alandaki gelişmeler emek sürecini dönüştürerek bölünmeleri ortaya çıkarmış, esneklik ve güvencesizlik istihdamda yerini almıştır.

Kapitalizmin sınıf yapılarını dönüşüme uğratmasında etkili olan dinamiklerin emek süreci ve bölünmeleri ortaya çıkarması ile emek süreci de kendi içinde tabakalı ve kıdemsel farklılıklar bulunan bir hal almıştır. Kapitalizm bir süre ulusal bir karakter taşımış ve dolayısı ile sınıf çözümlemeleri de bu kapsamda yapılmıştır. Ancak kapitalist toplumun temel amacının kar amacına yönelik olduğu düşünüldüğünde, karlılık koşullarının gerçekleşmesi için dolaşım ilişkileri ve bölüşüm ilişkileri de önemli hale gelmiştir. Bu aşamaların birbirini izlemesi sonucunda toplumda yaratılan “değer” başka bir deyişle sermayenin birikmesi toplumsal sınıfların konumlarını da etkilemiştir. Sermaye birikiminin sürekli artışı iş bölümü ve uzmanlaşmanın da artışına neden olarak üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkilerinde bir dizi değişikliğe neden olmuştur. Böylece zaman içinde toplumun kapitalizmin egemenlik alanına girmesiyle daha önce sınıfsal konumun ayırt edici değişkeni olan mülkiyet sahipliği ve üretim

araçlarının sahipliği gibi değişkenler önemini kaybetmiştir. Kısacası Weber ya da Marx'ın belirlediği anlamda mülkiyetin sağlayacağı olanaklar ortadan kalkmıştır (Ercan, 1998: 144).

Günümüzde ise sınıfı meydana getiren temel unsur olan eşitsizlikler, ülke sınırlarını aşarak ulusüstü bir yapıya bürünmüştür. Böylece uluslararası bir iş bölümü meydana gelmiştir. Değişen sınıfsal yapı sınıf bilincinin azalmasına yol açmıştır. Neoliberalizm aynı zamanda sandikalaşmanın da çözülmesine sebebiyet vermiştir. Bozkurt (2000: 58-60) küreselleşme sürecine örgütlü işgücünün gereken hızda tepki veremediğini belirterek, yapısal değişimin, teknolojik gelişmelerin ve neoliberal politikaların sendikalaşma oranlarını olumsuz etkilediğini ve sendikal hareketin uluslararası sermaye karşısında pazarlık gücünü büyük ölçüde zayıflattığını ifade etmektedir. Ancak ona göre demokratik ve ekonomik bakımdan güçlü toplumlarda sendikacılık sosyal taraf olma özelliğini korumaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ve gelişmemiş toplumlarla yapılacak sendikal faaliyetlerdeki işbirliği ve dayanışma güçlendirilmelidir. Bu ve benzeri öneriler, işçi sınıfının hayat standartlarında olan gerilemeyi ve sendikacılık faaliyetlerindeki azalmayı engelleyememiştir ve sendikalar süreç içerisinde bir pazarlık haline gelmiştir. İşverenler ile işbirliği yaparak esas savunması gereken işçi haklarını bir kenara bırakan sarı sendikalar doğmuştur (Demir, 2013: 24). Aynı zamanda işçi sınıfının sınıfsal konum bilincinden uzaklaştırıldığı, istihdam olanaklarının belirlediği güvencesiz bir gelecek algısına sahip bir genç işçiler kuşağı ortaya çıkmaktadır (Palmer, 2015:54).

Böylelikle 1980'li yıllarda Margaret Thatcher'ın İngiltere, Ronald Reagan'ın da Amerika'da göreve gelmesi ile başlayan güvencesizlik ile ilgili tartışmalar, neoliberalizm politikaları, bilgi, dijitalleşme ve gelişen teknolojik kapitalizm ile birlikte devam etmiş, esnekliği ve niteliği yüksek emeğin değeri ve yapısı da değişmiştir (Akkuş Güvendi, 2019: 2).

Yukarıda bahsedilen değişimler temelinde 1970'li yıllardan itibaren toplumsal sınıfları belirleyen niteliklerde dönüşümlerin ve farklılaşmaların meydana geldiği söylenebilir. Standing ise, günümüzde prekarya adını verdiği yeni bir toplumsal sınıfın varlığından bahsetmektedir. Prekarya'nın mevcut sınıflardan ve sınıfaltından farklı kendine has bir sınıf olduğu dolayısı ile kendine özgü bir takım güvencesizliklere sahip olduğunu düşünmektedir (Standing, 2020). Prekarya, Standing tarafından esneklik ve güvencesizlikle şekillenen yeni istihdam koşullarının ortaya çıkardığı bir aktör veya sınıf olarak ele alınmıştır. Kavram böylece politik bir zeminde güvencesiz çalışmaya karşı 2000'li yıllardan itibaren tartışılmaya, anlamlandırılmaya başlamıştır (Akkuş Güvendi, 2019:3).

Yeni sınıf algılamaları, işçi sınıfının mücadeleci ve değişime kadir olduğu düşüncelerinin de rafa kaldırılmasına sebebiyet vermiştir. Günümüzde eski sınıfsal yapıların

yerini yeni sınıfsal yapı ve öznelerin aldığı görülmektedir. Castel (2003: 303) ücretliliğin başkalaşımı kavramını kullanarak proleterlik, işçilik ve ücretlilik adını verdiği üç çalışma biçiminden bahsetmekte, ücretlilik durumunda sınıfların parçalandığını savunmaktadır. Bu vurgu, toplumu meydana getiren sınıfların da kendi içerisinde alt tabakalara ayrılarak parçalı bir hal aldığını göstermektedir. Özetle; günümüzde klasik sınıf kuramlarının tariflediğinden daha farklı sınıfsal düzenden bahsedildiği belirtilebilir.

2000 yılı ve sonrasındaki gözlenen toplumsal yapı literatürde postmodern olarak adlandırılmaktadır. Lyotard (1985: xxiv) postmodernizmi üstenci anlatılara şüphe ile yaklaşmak olarak tanımlamaktadır. Bu dönem eski sosyal ilişkilerin dönüştüğü ve karmaşıklaştığı, sosyoekonomik ve kültürel dönüşümlerin yaşandığı yapıya sahiptir. Örneğin postmodern toplumda tüketim geleneksel anlamını yitirerek bir kültür halini almıştır (Özbolet, 2012: 118). Postmodern yapı, modern kapitalist toplumların yerini alarak toplumsal yapıyı dönüştürmüştür. Bu dönüşüm ekonomiyi etkilediğinden sosyal sınıfları da etkilemiştir. Postmodern toplumun ekonomik sistemi olan neoliberalizm sayesinde tüketim ve üretimde bireysel yaşam tarzının ağırlık kazandığı, daha az istihdamın makul kabul edildiği, kimlik vurgusu ile sosyal sınıflara vurgunun azaldığı, çoğulculuğun ön plana çıktığı bir toplumsal algı meydana gelmiştir. Postmodernizm, modern toplumun sınıf algısını eleştirmektedir. Toplumsal sınıflara ait olmak bireylerin kendilerine ve diğer bireylere yönelik oluşturduğu bilinçli veya bilinçsiz temsillerin yani algının ürünüdür (Bourdieu, 1990: 139). Başka bir ifadeyle Bourdieu, toplumsal sınıfların bir gerçeklik olarak var olmadığını bireylerin algılarının ürünü olduğunu savunmaktadır. Pierre Bourdieu'ya (1995: 28) göre toplumsal sınıflar yoktur. Pakulski'ye (1996: 66) göre küresel piyasalar ile birlikte eski sınıf ayrımları geçerliliğini yitirmiş, sınıf kimlikleri ve toplumsal sınıflar önemsizleşmiştir. Postmodern toplumda sınıfların çözüldüğüne dair bir algı bulunurken, sınıfların hala var olduğu fakat odağın üretimden tüketime kaydığı gibi bir algı da bulunmaktadır. Bireyler pahalı ürün ve hizmetleri tüketerek toplumsal konumlarını belirlemek istemekte, bu durum Veblen (1934: 68-101) tarafından “conspicuous consumption (gösterişçi tüketim)” şeklinde kavramlaştırılmaktadır. Yapılan tüketim sınıflar arasındaki farklılığın göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Neoliberal politikaları destekleyenler ekonomik krizleri aşmanın ve toplumsal sorunları çözmenin yolu olarak özelleştirmeleri ve esnekleşmeyi görmektedir (Yılmaz ve Genel, 2021: 253). 2000 yılı sonrasındaki postmodernite ve neoliberal ekonominin hakimiyeti ile çeşitli özelleştirmeler yapılmıştır. Yapılan özelleştirmeler ile mülkiyetin dağılımı büyük oranda eşitsizleşmiş, değişmeye uğramış ve bu durum belirsizlik yaratmıştır. Yaşanan

değişme ile mülkiyetin yönetimi modern toplumda olduğu gibi mülkiyet sahibinde bulunmamaktadır. Profesyonel meslekler ve sermayenin yönetiminin teknokrat sınıfına devredilmesi burjuvazi, proleterya gibi keskin sınıfsal ayrımın daha az belirgin bir biçim almasına sebebiyet vermiştir. Gelişen teknoloji ile birlikte üretimin karakteri de değişmektedir. Endüstrideki gelişen makineleşme ve üretim teknolojileri üretimi arttırmış ve tüketim giderek önem kazanmıştır. Rekabet bireyselci bir hal almış ve bireyler rekabet edebilmek için dikey toplumsal hareketliliğe imkan verecek biçimde sertifika toplamaya, meslek eğitimi almaya önem vermiştir.

Özetle; 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması, refah devleti anlayışının çözülmesi ve neoliberalizmin yükselişe geçmesi, özelleştirmeler, bilişim teknolojilerindeki ve ulaşımdaki ilerlemeler, küreselleşme, kimlik vurgusunun ve birey vurgusunun güçlenmesi, yeni kimliklere dayanan cemaatlerin meydana gelmesi, sendikaların dönüşmesi ve pazarlık aracı haline gelmesi gibi tüm bu gelişmeler 2000 yılı ve sonrasında toplumsal sınıf ve tabakalaşmanın dönüşümüne sebep olmuş, parçalı ve katmanlı sınıfların meydana gelmesine, sınıf bilincinin yok olmasına sebebiyet vermiştir. Klasik sınıf algısı çözülmüş hatta ve hatta günümüzde sınıfların artık var olmadığı gibi bir düşüncenin de doğmasına zemin hazırlamıştır.

Toplumsal sınıfları meydana getirenin eşitsizlikler olduğunu söylemek mümkündür. Günümüz postmodern toplumları da eşitsizliğin olduğu bir toplumdur. Mülkiyetin var olduğu bir toplumsal yapıda eşitsizliğin olması olasıdır. Ekonomik eşitsizliğin yok olduğunu düşünmek pek gerçekçi olmayacaktır. Bu sebeple şu ana kadar bahsettiğimiz durumlar eleştiriye açıktır. Modern toplumdaki kadar keskin ayrımların görünür olmadığı söylenebilse de şekil değiştirmesi sınıfları ortadan kaldırmayacaktır. Kapitalizm dönüşse bile günümüzde hala kapitalist bir toplumsal düzen varlığını sürdürmektedir. İşsizlik ve yoksulluktaki artış ve gelir dağılımının arasındaki uçurumlar da bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir.

3.1.2 Prekarya ve Özellikleri

Prekarya güvencesiz anlamını taşıyan “precarius” ile proleterya anlamına gelen “proletariat” kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiş bir terimdir (Standing, 2020: 21). Terimin kökeni (precarité), Bourdieu'nün 1960'larda sömürge işçi sınıfını ve daha sonra küresel ekonominin (neoliberal) yeniden yapılandırılmasından kaynaklanan yeni bir egemenlik biçimini tanımlamak için kullandığı döneme kadar uzanmaktadır. Kavram genel olarak işgücü piyasalarının esnekleşmesi, sosyal katmanlar arasında güvensizlik, belirsizlik ve risklerle sonuçlanan onlarca yıllık neoliberal politika hegemonyasına atıfta bulunmaktadır.

Bunun sonuçları arasında çalışma haklarının daralması ve dış kaynak kullanımı, geçici işler, taşeronlaşma ve ilgili süreçler yoluyla enformelleşme yer almaktadır (Jørgensen, 2015: 3).

Harris'in (2014) belirttiğine göre BM Uluslararası Çalışma Örgütü'nde üst düzey görevlerde bulunmuş olan ekonomist Guy Standing, prekaryanın bir üyesi olmayı modern kapitalizmin keskin ucunda olmakla eşdeğer görmektedir. 2011 yılında kaleme aldığı "The Precariat: The New Dangerous Class (Yeni Tehlikeli Sınıf)" adlı kitabında prekaryayı küçülen işçi sınıfından ayrılan ve henüz etkisi olmasa da boyutu büyüyen bir sınıf olarak ifade etmiştir. Harris, prekarya teriminin ilk olarak Fransa'da geçici mevsimlik işçileri nitelemek için kullanıldığını, günümüzde terimin iş güvencesizliği bulunan büyük bir insan kitlesini betimlediğini vurgulamaktadır.

Endüstri Devrimi'nden kapitalizmin yükselişine kadar bireyler bir sınıf aidiyeti içinde kendilerini sınıfsal kimliklerine göre tanımlamaktaydı. Günümüzde bu durumun sınıflardan ziyade kimliklere kaymış olduğu söylenebilir. Prekarya da sınıf bilincine sahip olmayan bir toplumsal sınıftır. Marksist jargon ile ifade etmek gerekirse prekarya kendisi için sınıf aşamasında değildir. Küreselleşme ile birlikte sınıflar parçalı bir yapıya bürünmüştür. Sınıflar ortadan kaybolmasa da küresel bir sınıf görüntüsü ortaya çıkmıştır (Standing, 2020: 21). Oluş halindeki bu sınıf istikrarlı mesleki kimliklere veya kariyerlere, istikrarlı sosyal korumaya veya ilgili koruyucu düzenlemelere başvurmadan, genellikle bir dizi kısa süreli işte güvencesiz bir şekilde yaşayan ve çalışan, dünya çapında giderek artan sayıda insandan oluşmaktadır. Bu güvencesiz işçiler toplu pazarlık gücüne sahip değildir ve başta sendikalar olmak üzere geleneksel işçi sınıfı örgütleri tarafından terk edilmektedir (Jørgensen, 2015: 4).

Prekarya kavramı Standing tarafından yeni ve tehlikeli bir sınıf olarak tanımlanmasından sonra daha fazla ilgi duyulan bir kavram haline gelmiştir. Prekaryanın bir sınıf olarak kabul edilmesi ve bu şekilde tanımlanması yeni toplumsal sınıfların varlığına işaret etmektedir. Bununla birlikte prekaryanın gerçekten bir sınıf olarak kabul edilip edilemeyeceği bir tartışma konusu haline gelmiştir.

Özellikle 1980'li yıllarda neoliberal ekonomi politikalarının benimsenmesiyle esnek bir istihdam biçimi ortaya çıkmış, piyasadaki devlet etkisi azalmış, serbest piyasa egemen olmuş, güvencesiz çalışma koşulları ve sendikasızlaşma artmıştır. Fason üretim ve taşeron çalışma biçimi de yaygınlaşmıştır. Tüm bu gelişmeler beraberinde güvencesiz istihdamı getirmektedir. Bu güvencesizlik durumu özel sektör yoğunlukluyken günümüzde daha çeşitli alanlara da sıçramaktadır (Durmaz, 2017: 947).

Prekarya sınıfı heterojen bir yapıya sahiptir fakat bir takım ortak özellikleri bulunmaktadır. Prekarya iş güvencesine ve yasal olarak haklara sahip değildir. Bunun yanında

sosyal açıdan da çeşitli dezavantajlara sahiptir. Başka bir deyişle prekaryanın sosyal, siyasal, hukuki ve ekonomik güvencesizliğe sahip olduğu söylenebilir. Standing'e (2014: 10) göre prekaryanın tanımlayıcı özelliklerinden biri, ayırt edici üretim ilişkileridir ve ona göre daha da önemlisi prekaryadakiler, güvenli bir mesleki kimliğe sahip olmaksızın çok fazla emek karşılığı iş yapmak zorundadırlar. Buna bağlı olarak iş sayılmayan ve karşılığı ödenmeyen iş hazırlığı yapmak, sürekli eğitimlere katılmak, ağ kurarak yeni işlere başvurmaları gerekmektedir. Standing, prekaryada çok azının sahip oldukları işlerde tam eğitim niteliklerini kullandıklarını belirtmektedir.

Prekaryaya dâhil olabilecek bireylerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum da prekaryanın dikkate alınması gerektiğinin bir göstergesidir. Günümüz toplumsal yapısının karmaşık ilişkileri de prekaryanın kurmuş olduğu ilişkileri karmaşıktırmaktadır. Bu sebeple de prekarya incelenmeye değer bir topluluğu ifade etmektedir. Prekaryaya dâhil edilen insanların ortak kaygı ve hisleri, benzer tecrübeleri ve güvencesizlikleri bulunmaktadır. Bu sebeple prekarya bir sınıf olarak ele alınmaktadır. Prekarya kavramını Standing'ten önce Castel kullanmış olsa da Robert Castel'in kullandığı anlamın farklılığı sebebiyle prekarya sınıfı denince akıllara Standing gelmektedir. Castel prekarya kavramını çalışmadan doğan mesleki bir sosyal grup olarak görürken, Standing prekaryanın yepyeni bir sınıf olduğunu iddia etmektedir (Telek, 2020: 25-26).

Günümüzde bireyler kendilerini tanımlarken herhangi bir toplumsal sınıfla açıklama eğiliminden uzaktırlar. Bu sebeple de eski sınıfsal bölünmeler bireyler için çok anlam ifade etmemektedir. Üretimin gelişimi ile birlikte kaynakların bölüşümü de değişmektedir. Kapitalizmin kaynaklarının bölüşümünde meydana gelen bu değişim sınıfları da dönüştürmektedir. Aynı sınıfın üyeleri bir takım benzerliklere sahip olmaktadır. Bu sebeple prekaryaya kimlerin dâhil olduğu da bu benzerlikler üzerinden yapılmalıdır. Prekarya sınıfının en belirgin özelliği güvencesizliktir. Üretim aracının mülkiyetine sahip olmayan, geleceğe dair karamsar bakışa sahip, esnek ve güvencesiz çalışan bireyler kazanç düzeyleri birbirinden farklı olsa da prekaryaya dâhil olabilmektedir. Prekarya geniş bir kesimi kapsayan bir sınıfı ifade etmektedir. Standing'e (2020) göre bunun birden fazla gelişme ile ilişkisi bulunmaktadır. İş gücünün femininleşmesi ile erkeklerin iş piyasalarındaki konumları değişmekte, kadınlar da çeşitli zorluklarla mücadele eder hale gelmektedir. Yaşlı bireyler ise ekonomik sebeplerle güvencesiz işlerde emekli bile olsalar istihdama devam etmektedirler. Standing'in işaret ettiği teoriye göre toplumsal yapılanma biçiminde çalışma koşulları eski sınıf ilişkilerini değiştirerek; enformasyon ve bilgi teknolojilerine sahip günümüz toplumlarında prekaryayı, sosyal güvenceye sahip olmayan ya da sosyal güvenceleri

önemsenmeyen, eğitimsiz, düşük ya da yüksek eğitilmiş çok farklı kesimleri içinde barındıran çalışanlar oluşturmaktadır (Çakır, 2018: 21). Vatansever (2013: 2) ise benzer şekilde kapitalizmin finans odaklı hale gelmesiyle eskiden kabaca orta sınıf denilen tabakanın giderek sınıfsızlaşan ve değişen bir kitleye dönüştüğünü ifade etmektedir. Ona göre sosyolojik bakış açısı ile bu kitle yani prekarya çalışma koşullarından kariyer olanaklarına ve bireysel ilişkilerine kadar esneklik adı altında bir belirsizliğe mahkum edilen kişilerden oluşmaktadır.

Prekarya sınıfını meydana getiren bileşenlerin bir takım ortak özellikleri bulunmaktadır. Prekarya, çalışma ve istihdam koşullarında çeşitli haklar ve iyileştirmeler elde edebilecek örgütlü bir mücadele koşullarından yoksundur. Bu durum çalışma koşullarından memnun olamayan prekaryanın, örgütlü bir mücadele ile hak arayışına girmelerine engel olmakta ve güvencesizlikle birlikte geleceğe dair istikrarsız koşullar oluşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kurumlar aracılığıyla çeşitli sözleşmelerden mahrum kalan prekaryanın işsizliğe dair bir güvencesi de bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak bu kişiler istihdam içerisinde kendilerinden beklenen görevleri yerine getirmeye ve toplumsal normlara uymaya daha yatkın gözükmemektedir. Kurallar dışına çıkmak, prekaryayı toplumsal aidiyet reddi ile karşı karşıya bırakabilir. Bu ve benzeri nedenler, proleteryanın yaşadığı yabancılaşmayı prekaryaya da yaşatmaktadır. Aynı zamanda eğitim aldığı mesleki olanakları da kullanamayan prekaryanın meslektaşlarıyla farklı ücrete tabii olmaları psiko-sosyal sorunlara yol açmaktadır. Gelecek kaygısı ile başetmek zorunda kalan bu bireyler, bir yandan üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun bir şekilde çalışma hayatlarına devam ederken bir yandan da üretim sürecinde verimsiz çalışma tehlikesi ile karşılaşmaktadırlar. Buradan hareketle Standing, prekaryanın bir yandan kültürel diğer yandan sosyal ve politik haklarını kullanamayan yani örgütlenmeden yoksun bir halde karşılaşılacak ilk sınıf olma özelliğini şöyle vurgulamaktadır:

“Gerek müreffeh gerekse yükselen piyasa ekonomilerindeki milyonlarca insan, geçmişin gölgelerini taşısa da yeni bir olgu olarak değerlendirilebilecek 'prekarya'ya dahil oldu. Prekarya 'işçi sınıfı' ya da 'proletarya'nın bir parçası değildi. Proletarya denildiğinde akla uzun dönemli, istikrarlı, sabit-zamanlı ve ileriye dönük olarak işçinin ne kadar ve nasıl ilerleyebileceği açıkça belli olan işlerin bulunduğu, sendikalaşmanın olduğu, kolektif sözleşmelerin yapıldığı, ebeveynlerin iş unvanlarını anladığı, isimleri ve özellikleri bilinen yerel işverenlerin bulunduğu bir toplum akla gelir. Prekaryaya dahil olanlar işverenlerini tanımadığı gibi, işverenlerinin geçmişte kaç kişiyi istihdam ettiğini ya da gelecekte bu sayının kaç olacağını da bilmez. 'Orta sınıf da değildirler zira bu sınıftan insanların sahip olması beklenen sabit ya da öngörülebilir bir maaş, statü yahut çeşitli haklara sahip değildir” (Standing, 2020: 20).

Standing (2020: 161-165) prekarya için “kısmi vatandaş” kavramını kullanmaktadır. Kısmi vatandaş ile kastedilen normal vatandaş olarak görülen bireylere göre daha kısıtlı hak

ve menfaatlere sahip olmaktır. Kısmi vatandaş olarak kabul edilen bireylerin ve prekaryanın sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Kısmi vatandaşlık aynı zamanda bireyin toplum içinde yapabileceklerinin de sınırını çizmektedir. Kısmi vatandaşa göçmenler örnek olarak verilebilir. Örneğin; kayıt dışı göçmenler her an sınır dışı edilme korkusuyla kendisi ile aynı işi yapan bireylerden daha düşük ücretler alarak çalışmakta ve diğer bireylerin sahip olduğu güvencelerden mahrum kalmaktadır. Kısmi vatandaş olan prekarya, gelişmekte olan ülkeler veya gelişmiş ülkeler için bir ucuz iş gücü nesnesi halini alarak yoğun sömürüye maruz kalmaktadır.

Neoliberalizm sosyo-ekonomik hayatı 1980’li yıllardan itibaren etkisine aldığına, fason üretim taşeronlaşma ekonomi ve istihdamda üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Bugün bütün dünyada kısa vadeli sözleşmeler üzerinden istihdam ilişkileri yürütülmektedir. Artık özellikle taşeron şirketler, çalışanlarını istedikleri zaman işten çıkarabilecekleri sözleşmeleri formüle etmektedirler (İlhan, 2019: 363). Bu gelişmelerle birlikte istihdam kısa süreli ve güvencesiz bir biçim almıştır. Şirketlerin karlılığını arttırmayı hedefleyen bu türden uygulamalar, çalışanları oldukça olumsuz etkilemeye başlamıştır. Güvencesizlik ve gelecek kaygısını barındıran bu çalışma şekli prekaryanın özelliklerindendir. Dolayısıyla neoliberalizm ile birlikte taşeronlaşmanın prekaryalaşmayı arttırdığı söylenebilir. Temelleri aynı zamanda siyasal olan neoliberal politikalar, kapitalist sistem içerisinde biriken değerlerin eşit bir biçimde bölüşülmesini engellemektedir. Devletin rolünün de azalmasına neden olan bu yapı, bireylerin hayat biçimlerini şekillendirirken, ilişkilerini de biçimlendirmektedir. Neoliberalizmin siyasi ayağı gittikçe özelleşen kamusal hizmetlerde de sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır. Bugün dünyada birçok ülkede İlhan’ın (2019) ifade ettiği gibi sosyal devlet yerine neoliberal devletin ikame etmesi, sosyal devletin özellikle emeğe yönelik koruyucu düzenlemelerinin ortadan kalkmasına neden olurken, sermayenin de sosyo iktisadi sistemi dönüştürmesini kolaylaştırmaktadır. Prekaryanın istihdam koşullarını direk etkileyen bu ve benzeri değişkenler, güvencesizliği tetikleyen şartları ortaya çıkartırken, patron-çalışan ilişkisini, boyun eğen ya da eğmeyen ilişkisine döndürmekte, istihdamda işveren tarafından çalışana gelecek garantisi sunulmamaktadır. Dolayısıyla prekaryanın boyutunun gün geçtikçe arttığı söylenebilir.

Bauman (1999: 31), geleneksel sonrası modern toplumlarda çalışmayı, bir insanın kimliğini ömür boyu oluşturma ve korumasının merkezi olarak görmektedir. İşin türü sadece çalışma süreciyle doğrudan ilgili hak ve görevleri değil aynı zamanda hayatın tümünü etkileyerek umulan yaşam standardını, aile, sosyal hayat, mülkiyet normalarını ve günlük rutinleri de belirledi. Çalışma hayatı burada Bauman’a göre tek bağımsız değişken olarak

yaşamın ana yönlendirme noktasıydı ve kişinin toplumsal statüsünü ve öz saygısını belirleyen ana faktördü. Günümüzde ise bu durum devam etmekle birlikte prekaryaya dahil olanların bir bölümünün aldıkları eğitimden daha düşük statülerde istihdam edildiklerine şahit olmaktayız. Oldukça sık rastladığımız eğitim alanı dışında istihdam prekaryanın önemli bir ortak özelliğidir. Sözgelimi Türkiye’de 2000 yılı ve sonrasında üniversitelerin sayısı artmış ve meslekler itibarsızlaşmaya başlamıştır. Bir alandaki mezun sayısının artması ve bu sayının piyasanın talebinin çok üzerinde olması işsizliği attırmaktadır. Bu sebeple bireyler eğitim aldıkları alanda değil, bulabildikleri herhangi bir işte çalışmaya yönelmektedir. Burada da bir güvencesizlik söz konusudur. Diğer yandan eğitimin de bir meta haline gelmesi ile birlikte bireyler eğitim süreçlerine yaptıkları yatırımların karşılığını istihdam alanında alamamaktadır. Dolayısıyla düşük statü ve düşük ücretle çalışma hayatına başlamak zorunda kalan bu bireyler, stres, kaygı, güvencesizlik ve vasıfsızlık gibi birtakım olumsuzluklarla başetmek durumunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla çalışma koşulları prakaryaya dahil olanların yaşam standartlarını belirleyen bir etkiye neden olmaktadır.

Diğer yandan 2000 yılı ve öncesinde çalışma hayatının günümüzdeki kadar esnek olmadığı söylenebilir. Prekaryanın aksine eskiden proleterya işten çıktığında bir özel zamana sahipti. Bireyler erkenden işe gider, mola verir, işe döner ve vardiya bitimiyle evlerine dönerdi. Günümüzde ulaşım ve iletişim teknolojilerinin de gelişimi ile birlikte bu durum değişmektedir. Çakır’ın (2018: 91) ifade ettiği gibi esnekleşme ve güvencesizleşme gerek sanayide gerekse hizmet sektöründe yaygın ve giderek artan bir çalışma sistemi haline gelmektedir. Çalışanların çalışma saatini ve düzenini belirleyemediği bu sistem, aynı zamanda esnek çalışma sistemini anlamsızlaştırarak çalışanın aile ve gündelik yaşantısında sorunlara yol açmakta ve yabancılaşıma, stres, yılgınlık gibi sosyo-psikolojik etkilere sebep olmaktadır. Gündelik hayatın içine giren iş uzantıları ile başetmek zorunda kalan prekarya, sendikasılaşmanın da etkisi ile haklarını savunmaktan uzak kalmaktadır. Yanı sıra sendikalı olmak da işe alınmama ve işten çıkarılma sebebi olabilmektedir. Nitekim buna bağlı olarak 1960’lı yıllarda güçlenen sendika imajının 1980 ve sonrası dönemde olumsuz bir karaktere büründüğü söylenebilir. Sendikaların siyasi argümanları ve söylemleri, bireylerin sendikalara bakışını olumsuz etkileyen diğer bir faktör olmuştur.

Standing’e (2020: 36-40) göre prekaryayı anlamak için prekaryalaşma terimine de bakmak gereklidir. Standing prekaryalaşmayı güvencesiz varoluş içinde baskılara maruz kalarak yaşamak ve iş ya da hayat tarzı ile güvenli bir kimlik inşa edememek olarak tanımlamaktadır ve maaşlı kesimin prekaryalaştığını söylemektedir. Standing ayrıca içinde bulunduğumuz bilgi işlem teknolojileri döneminin yoğun bir bilgi yüklemesiyle hayat

tarzında kontrolü sağlamaya engel olan “zihinsel prekaryalaşmaya” da yol açtığını ifade etmektedir. Her ne kadar günümüzün teknolojik gelişmeleri bugün dünyaya çok önemli fırsatlar ve kolaylıklar sunmuş olsa da, bireylerin yerini sistemlerin ve makineleşmenin gittikçe alması ilerleyen zamanlarda devasa bir işsizler ordusunu ortaya çıkaracak gibi gözükmemektedir. Bu açıdan bakıldığında günümüzün küresel aktörleri bir yandan teknolojinin sunmuş olduğu olanaklardan en üst düzeyde yararlanırken diğer yandan da Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan toplumsal ve küresel sorunlara çözüm bulma arayışına gitmektedirler. Ancak küresel aktörlerin, Endüstri Devrimi dönemine benzer şekilde bugün teknolojik üstünlükle özellikle Batı dışı toplumları yeniden formüle etmeye çalıştıkları söylenebilir. Bu durum ise tüm dünyada küresel eşitsizlik, dijital sıçramadan geri kalma, yoksulluğun artması, eğitilmiş kesimin sömürüye açık hale gelmesi gibi sonuçlar doğurmaktadır. Kısacası teknolojik kapitalizm büyük bir insan topluluğunu gittikçe prekaryalaştırmaktadır.

Şekil 3.1 1980 Sonrası Sınıfsal Yapı (Telek, 2020: 49).

1980 sonrası değişen toplumsal yapının eski sınıf görüşlerinden farklı öğeleri bulunmaktadır. Bu sınıf yapısında en üstte plütokrat şeklinde adlandırılan dünya servetinden çok yüksek pay alan sınıf bulunmaktadır. Elitler Plütokrasi olarak Standing tarafından kavramlaştırılmış sınıf şirket sahiplerini ifade etmektedir. Hükümetler de bu sınıf ile iş birliği halindedir (Telek, 2020: 49). Plütokratların altında ise CEOlar gibi yöneticilerden meydana gelen kişiler yer almaktadır. Yöneticiler maaşlı çalışanlar olsa da sermayenin yönetimi hakkında söz hakkına sahip olabilmektedirler. Yönetim kurulunda söz sahibi bireyleri de bu sınıfa dâhil edebilmek mümkündür. Bu sınıf üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmasalar da sermayenin yönetiminde etkilidirler. Yöneticiler ile elitleri birbirinden ayıran bu özellikleridir. Yönetici sınıf prekarya ile benzer biçimde maaşlı çalışan olsalar da güvenceye sahiptirler. Diğer bir sınıf profesyonellerdir. Profesyon kavramı, Standing tarafından profesyonel ve teknisyen kelimelerinin birleşimi ile oluşturulmuştur (Telek, 2020: 54). Bu sınıfın üyeleri

teknik bilgiye sahip mühendislerden meydana gelmektedir. Bu sınıf kapitalizmin ihtiyaç duyduğu teknik bilgiyi sağlamaktadır. Üretimdeki otomasyonu ve yazılımı planlayan sınıftır. Kapitalizmin işlemesi için gerekli görülen bu sınıfı prekaryadan ayıran kolay biçimde istihdam ediliyor olmaları, eğitimini aldığı alanda çalışabiliyor olmalarıdır. Profisyonerlerden sonra proleterya gelmektedir. Proleterya eski işçi sınıfını tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Prekaryadan farklı olarak proleterya çeşitli güvencelere sahiptir. Proleteryanın altında ise prekarya yer almaktadır. Prekaryadan sonra da işsizler ve lümpen prekarya konumlandırılmaktadır. Burada ilginç olan işsizlerin de ayrı bir sınıfı meydana getirdiğinin savunulmasıdır. Lümpen prekarya ile kastedilen ise vazgeçmiş bireylerdir. Bu sınıfa evsizler dâhil edilmektedir ve sınıf yapısının en altında yer almaktadırlar.

3.1.3 Prekaryaya Dahil olan Toplumsal Gruplar

Bu bölümde Guy Standing'in prekaryaya kimlerin dahil olduğu ile ilgili görüşleri analiz edilmektedir. Standing (2020: 107) günümüz toplumsal dünyasında sahip olunan güvencelerin ortadan kalkması olasılığı nedeniyle aslında herkesin prekaryaya dahil olabileceğini savunmaktadır. Neoliberal politikaların uygulanmaya başlanması ile birlikte güvencesizlik artmış, meydana gelen değişimler bireylerin “prekarize” olma durumunu olası bir hale getirmiştir. Vatansever (2013: 7) prekarizasyon sürecini bireyin haklarının çiğnenmesi ve vasıflarının önemsizleştirilmesi süreci ile sindirilerek iş piyasalarının dışına itilmesi olarak görmektedir ve bu sayede gittikçe sayıları artan minimum iş güvencesinden yoksun bir “anti-sınıf” ortaya çıkmaktadır. Ona göre istihdam garantisi ve düzenli bir gelir mekanizmasının işlemediği bir ortamda çalışanların giderek daha geniş bir kısmı prekarize olmaktadır.

Standing (2020: 31-35) prekarya olma ihtimali yüksek olan beş temel grubu ele almaktadır; geçici işlerde çalışanlar, yarı zamanlı istihdam edilenler, çağrı merkezi çalışanları, bağımsız yüklenici firmaları ve stajyerler. Genel olarak bir bireyi prekaryaya dâhil etmek için güvencesiz çalışma biçimine sahip olması ve aldığı eğitimden daha düşük statülü bir işte çalışıyor olması ve kariyer inşa ederken arzu ettiklerinden uzak olmasına bakılmaktadır. Günümüzde geçici işlerde çalışıyor olmak bir güvencesizlik göstergesidir ve bu kişiler kendileri ile ortak yönleri olan mesleklerde çalışanlara göre daha düşük ücretlerde istihdam edilmektedirler. İşsiz kalınan dönemde geçici bir işte istihdam edilmek kişiyi kalıcı bir biçimde düşük kazançlı bir birey haline de getirebilmektedir. Global ekonomik düzen, bireyleri geçici işlerde istihdama zorlamaktadır.

Günümüzde özellikle ataerkil yapıya sahip olan toplumlarda bu durum ekonomi ve istihdam alanlarını da etkilemektedir. Ekonomik küreselleşme esnek işlerde kadınların

istihdamını arttırmış, kadının anne olma ihtimali de göz önüne alınarak kısa süreli ve güvencesiz işlere kadınların daha çok tercih edildiği bir yapıyı meydana getirmiştir (Standing, 2020: 108-109). Feminist çözümlemelere bakıldığında maddeci feministler, kadın emeğinin kapitalizmin refahını genişletmeye katkıda bulunduğu biçimleriyle ilgilenirler. Onlara göre küresel kapitalizm içinde erkekler kadınlardan daha fazla ücret alırken, ataerkillik ideoloji kadınlara daha düşük bir toplumsal statü atfeder. Ataerkillik aynı zamanda kadınlara ev içi sorumluluk yüklediğinden ve bu bağlamda örgütlenmeleri de daha zor olduğundan, kapitalist sistemin kaynağı haline geirler (Ritzer, 2017: 348). Buna bağlı olarak yarı zamanlı işlerde çoğunlukla kadınların yer aldığı, güvenceli işlerde ise erkek çalışanların daha sıklıkla tercih edildiği söylenebilir. Meydana gelen bu değişimde hizmet sektörünün genişlemesinin de etkisi bulunmaktadır. Hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte kadınlar için yeni iş alanları doğmuş ve kadın istihdamı artmıştır (Hüseyinli ve Hüseyinli, 2016: 111). Her ne kadar Sanayi Devrimi de işgücüne olan ihtiyacı arttırarak kadın istihdamının önünü açmış olsa da süreç içerisinde ucuz kadın emeği erkek emeğinin yerine geçmiş ve kadın emeği yedek işgücü haline dönüşmüştür. Kapitalist üretim süreci ile birlikte kadının evde çalışmaktan uzaklaşmasına yardımcı olmuştur ancak çalışma hayatına katılan kadınlar, sosyal, kültürel, eğitim ve ekonomik nedenlerle iş hayatında engeller ve sorunlarla karşılaşmıştır. Neoliberalizmle birlikte yaygınlık kazanan esnek istihdam modeli kadınları etkilemektedir. Cinsiyete dayalı kayıt dışı istihdam incelendiğinde kadınların kayıt dışı çalışma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir (Tilev, 2018). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği aynı zamanda işgücü piyasalarında da ayrımcılığa neden olurken, yüksek kazançlı ve yüksek vasıflı bazı işler kadınlara kapalı tutulmakta, kadınların eşit değerde iş için eşit ücret alamadıkları, yarı zamanlı, düşük statülü, enformal işlerde çalıştıkları görülmektedir (Ünlütürk Ulutaş, 2009: 27). Dolayısıyla kadının güvencesiz ve düşük ücretli çalışma koşulları da yoksulluğu arttıran bir parametre olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle neoliberal ekonomik değişimler, esnek istihdam, artan eşitsizlikler, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve özellikle kayıt dışı istihdam kadınların yoksullaşmasına veya yoksulluğun kadınsallaşmasına neden olmuştur (Yüceol, 2017: 57). Bu nedenle prekaryanın bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır. Seks işçisi olarak çalışan milyonlarca kadın bulunmakta, seks hizmetlerinde de sınıfsal ayrımlar bulunmakta ve alt sınıfsal konumdaki kadınlar bedenlerini kontrol dışı bir şekilde sattığı için güvencesizliği yoğun biçimde yaşamaktadır (Standing, 2020: 114).

Yarı zamanlı çalışma, aynı zamanda neoliberalizmin talep ettiği az istihdamı da perdeleyen bir unsurdur. Yarı zamanlı çalışanlar, uzun çalışma saatleri ve daha düşük ücretlerle karşı karşıya kalmaktadırlar ve bu tür işlerde yükselmek de oldukça zordur. Bu

durumlardan yola çıkarak sömürünün yoğun olduğu bir çalışma biçiminin küresel ekonomik sistemin bir yansıması olduğu söylenebilir. Üzerinde çok kontrol sahibi olunamayan görevlerin kendisine verilmesinde başkasına tabi olanların prekaryaya dâhil olması daha olasıdır (Standing, 2020: 35). Sözgelimi çağrı merkezi çalışanları da prekaryaya dahil edilebilir. Çağrı merkezleri bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte perakende sektöründen bankacılık sistemlerine kadar hemen her sektörde karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik kapitalist sistemin ve sermayenin önemli bir pazar aracılardan olan bu merkezlerde çalışanlar eğitime bağlı vasıflarını işlerinde kullanma olanağı bulamayan, uzun ve esnek çalışma saatlerine maruz kalan ve düşük ücrete tabi olan kişilerden oluşmaktadır. Geline nokta çağrı merkezleri sendikalaşmadan ve merkezi örgütlenmeden yoksun kalan yapısıyla günümüzün “modern ağır iş fabrikaları” olarak da değerlendirilmektedir (Alkan, 2009).

Standing’in prekaryaya dahil ettiği diğer bir grup gençlerdir. Gençlerin emek piyasasına girmesi için kendilerini kanıtlamaları beklenmekte ve bu süreç her zaman güvencesiz ilerlemektedir (Standing, 2020: 117). Yükseköğretim sonucu meslek edinen bireylerin öncelikli beklentisi iş güvencesidir. Günümüzde güvencesizliğin “iş”in yapısal bir unsuru olduğu koşullar düşünüldüğünde küresel düzlemde yapılan sözleşmelerin kısa süreli olarak ağırlık kazanması eğreti istihdamı da arttırmaktadır (Bayhan, 2020:363). Stajyerlik, proje bazlı çalışma biçimi gibi geçici işlere yönelmek mecburi tercih sebebi haline gelebilmektedir. Stajyerlik aynı zamanda işsizlik olgusunu da perdeleyen, gizli işsizliğin varlığını gösteren unsurlardan biridir. Esnek istihdam modelinin yaygınlık kazanması ile birlikte gençlerin anne ve babalarından daha düşük ücretler aldığı görülmektedir (Standing, 2020: 118). Buna bağlı olarak ebeveynleri güvenceli işlerde çalışan genç kesim, kendi çalışma koşullarını sırtında bir yük olarak görebilmektedir (Akgün, 2022: 25). Mesleki eğitime rağmen düşük ücret, güvencesizlik gibi faktörler, genç neslin kendilerini başarısız olarak da görmelerine yol açmaktadır. Sennett’in (2008: 125) ifade ettiği gibi başarısızlık orta sınıfların yaşamında da daha sık karşılaşılan artık sadece en yoksul ve çaresiz kesimleri bekleyen bir kader olmaktan çıkmaktadır ve sıradan bir olay haline gelmektedir. Ona göre kapitalizmin “kazanan hepsini alır” rekabetçi yapısı çok sayıda eğitimli insanı başarısızlığa sürüklemekte, işten çıkarma ve yeniden tasarlama süreçleri geçmişte yaşanan daha çok emekçi sınıfların yaşadığı felaketleri orta sınıftan insanlara da yaşatmaktadır. Bu duruma Covid-19 pandemisi ile yaygınlık kazanan ve eğitimli genç neslin yönelmek zorunda kaldığı alanlardan biri olan “kuryelik” de örnek verilebilir. Günümüzde esnaf kurye modeli perakende ticaret sektöründe, gıda dağıtım hizmetlerinde ve özellikle dijital platformlarda işçi istihdamı yerine yoğun olarak

kullanılmaktadır. Emegın yeniden parçalanmasına ve eğretileşmesine yol açan bu model, neoliberalizmin güvencesiz istihdam biçimlerinden biri olarak görölmektedir (Kıdak, 1-3). Diğer bir örnek sözleşmesiz, tam zamanlı istihdam edilmeyen ve geçici bir süre için belirli görevlerde çalıştırılmak üzere kiralanana çalışma biçimine yönelen ve prekaryaya dahil olan “Freelance” çalışanlardır (iğdem ve Erdoğan, 2019: 160). Pandemi döneminin çalışma biçimine yansıyan örneklerinden biri olan freelance çalışma biçimi, iş ve sosyal güvencenin kişinin kendisine devredildiği “bağımsız” bir istihdam biçimidir. Ek gelir elde edebilmek ya da hali hazırda ki çalışma koşullarında mobbing, işsizlik korkusu, fazla mesai gibi faktörler, bireyleri bu çalışma biçimine yönlendirebilmektedir. Ancak yasalarda da tanımlı bir istihdam biçimi olmadığından, iş verenlere yönelik de iş kanunu kapsamında bir yaptırım uygulanamaktadır. Dolayısıyla iş güvencesi ve sosyal güvenceden yoksun olmak, geleceksizlik de bu alanda kendini göstermektedir. Kadın freelance çalışanlar için koşullar, ev içi emek bakım emeğinin cinsiyetler arası eşitsiz dağılımı nedeniyle daha da karmaşık bir hal alıyor. (Öztürk, 2022). Tüm bunlarla birlikte bir yandan eğitimin tüm dünyada giderek metalaşması Standing tarafından gençlerin prekarize olmasının sebebi olarak ifade edilmektedir. Standing’e göre dünyadaki birçok üniversitenin eğitimlerinin yüksek ücretler içermesi söz konusu çalışma alanlarını bir yandan marjinalize edebilmekte bir yandan da buradan sağlanacak maddi dönüşün asgari boyutlarda olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Bu sistem dahilinde giderek az sayıda öğrenci eğitimlerine yaptıkları yatırımlardan daha yüksek bir gelir elde ederken, öğrencilerin çoğu düşük gelir getiren işlere yönelmek zorunda kalmaktadır (Standing, 2020: 121). Teknolojik kapitalizmin ve rekabetin giderek genişlemesi, makineleşmenin artması küresel çapta devasa şirketleri ortaya çıkartırken, eğitimli ve yetenekli genç nesli daha fazla eşitsiz koşullara doğru sürüklemektedir. Artık şirketler yapay zeka tabanlı sistemlere daha çok yönelmeye başlamakta, dolayısıyla bu alanlarda çalışan ve sayıları hiç de azımsanmayacak olan nitelikli kesim işsizlik, güvencesizlik, geleceksizlik, başarısızlık gibi çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalma tehlikesine girmektedir. Öte yandan bu durum eğitim alanında da yeni yeni mesleklere yol vermekte, eğitimin yapısı ve içeriği değişmekte ancak dijital sıçramayı kaçıran ve ekonomik yetersizliğe sahip dünyadaki büyük bir nüfus olanaklardan tamamıyla yoksun kalmaktadır. Nitekim büyük bir kitlenin gittikçe prekarize olma tehlikesi içinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Gençlerin yanı sıra yaşlılar da prekaryaya dahil olabilmektedir. Modern toplumlarda gelişen teknoloji ve bilim ile birlikte insan ömrü uzamıştır. Doğumda beklenen ortalama yaşam süresi de gün geçtikçe artmaktadır. Başka bir ifadeyle dünya giderek yaşlanmaktadır (Standing, 2020: 139). Neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmaya başlandığı ilk yıllarda

emeklilik yaşı erkene çekilmiş, bununla birlikte genç işsizliği azaltılmak istenmiştir (Akgün, 2022: 25). Gençlere istihdam alanı sağlanırken erken emekliliğin uygulanması maddi bir yük doğurmuştur. Emekli bireylerin maaşının ödenmesinde çalışan kesimin önemli bir payı bulunmaktadır. Doğurganlığın düşerek genç nüfusun azalmasına sebebiyet vermesiyle erken emeklilik uygulamasının dezavantajları daha görünür hale gelmiştir. Yaşam süresinin uzamasıyla emeklilikte geçirilen zaman da arttığından finansal bir kriz olası hale gelmektedir (Standing, 2020: 141). Emeklilik yaşının yeniden yukarıya çekilmesi sonucu doğmaktadır. Artan emeklilik yaşı ile birlikte bireyler hayatının yaşlılık döneminde güvencesiz istihdamın görüldüğü iş alanlarına yönelerek prekarize olabilmektedir. Yaşlı nüfusa geçici işlerde çalışmak cazip gelmekte (Standing, 2020: 143) ve güvencesiz çalışma yaşlı nüfus arasında yaygınlaşmaktadır. Yaşlılık dönemi için önemli diğer bir olgu da yaş ayrımcılığıdır. Yaşanan gelişmelerle yaş ayrımcılığına maruz kalan bireylerin ayrıca yaşadığı güvencesizlikten dolayı çalışmayı tercih etmesi yaşlı bireyler için sorun yaratmaktadır (Telek vd., 2021: 18). Genç işsizliğine sebep oldukları, yaşları sebebiyle düzgün çalışamadıkları gibi gerekçelerle ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Yaşlı bireyler geleceksiz ve düşük ücretli işleri daha kolay kabul ettiklerinden prekarya sınıfını meydana getiren gençler ve diğer unsurlar tarafından da tehdit olarak görülmektedir (Standing, 2020: 146). Özetlemek gerekirse yaşlı bireyler emeklilik sonrası ek gelir elde etmek için geçici işlere yönelerek, düşük vasıflı işlerde düşük ücretlerle çalışarak prekarya koşullarına dahil olabilirler.

Prekaryaya dahil olma ihtimali olan diğer bir grup etnik azınlıklardır. Standing (2020: 150) etnik azınlık olmanın direkt prekaryaya dahil olmanın bir koşulu olmadığını fakat etnik azınlıkların istihdam sürecinde maruz kaldığı engellerden dolayı ele alınması gereken bir grup olduğunu savunmaktadır. ABD’deki siyahi erkekleri ele alan Standing, işsizliğin daha yoğun olduğu bölgelerde siyahi erkeklerin daha yoğun yaşadığını ve diğer gruplara kıyaslandığında daha uzun süre işsiz kaldıklarını belirtmektedir. Bu konuda veriler kısıtlı olsa da akıl yürütüldüğünde etnik azınlıklar ayrımcılığa maruz kalabildiğinden daha düşük ücretli işlerde ve kayıt dışı çalışmaya eğilimli olmaktadır. Nitelikli göçmenler açısından değerlendirildiğinde ise durum farklı bir boyuta ulaşıyor. XIX. yüzyılda düşük ücretlere çalışmaya razı olan yoksul ve vasıfsız göçmen işçilerin, diğerlerinin işlerini elinden aldığına inanılırdı. Bugün ise küresel ekonominin getirdiği koşullar nedeni ile sadece vasıfsız işçilerin değil, orta sınıfların ve profesyonellerin nitelikli göçmen tehdidi altında olduğu düşünülmektedir. Örneğin Amerikalı doktorlar, üçüncü dünya ülkelerinden gelen bir “ucuz doktor” dalgası yüzünden kendi iş ve sağlık güvencelerinin tehlikeye girdiğini savunmaktadır (Sennett, 2008: 134). Bugün Suriyeli sığınmacılar sorunu en başta Türkiye olmak üzere, bütün dünyaya etkileri olan küresel bir

sorun haline gelmiştir. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)’ın 2015 yılındaki Suriyelilerin Türkiye’ye ekonomik etkisini inceleyen anket verilerine göre sınır illerinde işini kaybedenlerin %40 ile %100’ü arasında değişen oranlardaki bölümü, Suriyeli göçmenler nedeni ile işlerini kaybettiklerine inanmaktadır. Bunu nedeni olarak Suriyelilerin sanayide, tarım alanında ve küçük çaplı işletmelerde kaçak yollarla ucuz işgücü olarak çalıştırılmaları gösterilmektedir (ORSAM, 2015: 17). Aygül’ün (2018: 74) belirttiği gibi göçmen grupların kimliklerinin tanınmaması, yetersiz dil ya da kültürel faktörler gibi dezavantajlı durumları mültecilerin istihdam koşullarını etkilemekte ve onları prekaryalaştırmaktadır. Hem göç edilen ülke vatandaşları hem de göç edenler açısından oldukça paradoksal olan bu durumun birçok örneğine bütün dünyada rastlamak mümkündür. Günümüzde başlı başına ayrı bir araştırma konusu olan göç olgusu ve göçmen kişilerin durumu; hedef ülkeler ve göç edenler açısından küresel dünyanın en başat konularından biri haline gelmiştir. Ancak genel bir değerlendirmede eşitsiz koşullar, kayıt dışı istihdam, ayrımcılık, yabancılaştırma, aidiyet, entegrasyon süreçleri gibi nedenler, göçmenlerin prekaryaya dahil olmasına sebep olan başlıca unsurlar olarak sayılabilir.

Engelli bireyler de prekaryaya dahil olabilmektedir. Engelli bireyler sosyal yardımlarla çalışma hayatının tamamen dışına itilmek istenmiş fakat 2000 yılı ve sonrasında sosyal destek politikalarının kısıtlanmasıyla istihdama katılabilecek engellileri çalışma hayatına yönlendirip yardımların azaltılması amaçlanmıştır. Standing “Engelli” ifadesini talihsiz bir kavram olarak nitilemekte ve kavramı analiz ederken özellikle ayrımcılık, damgalanma ve güvencesizlik noktalarına dikkat çekmektedir (Standing, 2020: 151). Çağdaş kuramlar engelliliği tıbbi problemden ziyade haklara erişimi içeren sosyo-çevresel bir unsur olarak algılama eğilimindedir (Doğruel, 2022: 303). Engelli bireylerin sosyal destek ve güvencelere erişiminin kısıtlanması maddi güvencesizlikleri beraberinde getirmektedir. Ayrımcılığa maruz kalan engelli bireyler bir yandan işgücü piyasasına dahil olmakta sıkıntı yaşarken, bir yandan da engelli dostu olmayan çalışma mekanları, engelli bireylerin yetenek ve eğitimine uygun işlerde istihdamını zorlaştırmaktadır. Burcu Sağlam’ın (2018: 575), engelli bireyler üzerine yaptığı araştırmalarda, çalışan engelli bireyler, işyerlerinde karşılaştıkları problemleri değerlendirmişlerdir. Bunlar arasında öne çıkanlar “işyeri koşullarının ve işe ulaşmanın fiziki olarak uygun şartlara sahip olmaması”, “engelli çalışanın diğer çalışanlar tarafından kabullenilmemesi”, işverenlerin çalışan engellilere karşı iş veriminde önyargılara sahip olması” dır. İstihdam alanlarında gittikçe içselleştirilen bu ön kabuller nedeniyle engelli bireyler, güvencesiz ve esnek istihdam biçimlerine yönelebilmektedir. Yapılan sosyal yardımların da yetersizliği bu durumu pekiştirerek engelli bireylerin prekaryaya dahil

olmalarına sebebiyet vermektedir. İlhan (2019: 365), neoliberalizmin emeği ucuzlaştırarak, tarımsal faaliyetlerin azalmasına neden olduğunu ifade ederken, ortaya çıkan güvencesizliklerin toplumsal tahribata yol açtığını belirtmektedir. Ona göre iş kazaları nedeniyle de ortaya çıkan engellilik ve ölüm durumları aile içi huzursuzluklar, şiddet ve aile parçalanmalarının artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kapitalist sistem ve neoliberalizmin kendisinin de engelli bireylerin sayısının artmasında başlı başına bir faktör olduğu söylenebilir. Bugün özellikle gelişmiş ülkelerde engellilere yönelik istihdam, ayrımcılık, eşitsizlik gibi başat konularda engellileri yasalarla korumaya ilişkin ciddi adımlar atılmış olsa da, iklim krizi, savaşlar, yoksulluk ve yetersiz beslenme, tıbbi tedavi imkanlarına ulaşamama gibi küresel nedenlerle, dünyadaki büyük bir nüfus engelli birey olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Kapitalist sistemin formüle ettiği küresel dünya bugün kendi açtığı sorunlarla başetmek zorunda kalmaktadır. Ancak özellikle Batı dışı toplumlarda bu sorunlar gittikçe artmakta, engellilik de bir meta haline gelmektedir. Günümüzde gelişmiş ülkelerde engellilere yönelik gündelik hayatı kolaylaştırıcı birçok teknolojik alet ve araçlara, ekonomik ve teknolojik yoksunluğun olduğu birçok ülkede ulaşmak mümkün değildir. Yanı sıra ekonomik kapitalizmin arz-talep ikiliğini de içeren piyasa koşulları bu tür araçları sadece belli bir kesimin elde edebilmesine olanak tanırken, diğer engelli bireylerin büyük bir kısmı bu türden avantajlardan yoksun kalmakta ve prekaryalaşmanın neden olduğu etkenlerin içine sürüklenmektedir.

Standing'e (2020: 152-153) göre prekaryaya dahil olabilecek diğer bir kesim kriminalize olmuş bireylerdir. Ona göre küreselleşmenin etkisiyle suça bulaşan insan sayısı ile birlikte hapse atılma oranlarında artış yaşanmaktadır. Standing, bu insanların gerçek anlamda haklarından mahrum bırakıldığını ve güvencesiz bir var oluşla karşı karşıya olduklarını düşünmektedir. Kriminalize olmuş bireylerin sosyal açıdan dışlanması istihdam sürecinde de dezavantajlı konuma düşmelerine neden olabilir. Kriminalizasyon ile bireylerin düzenli ve istikrarlı hayat sürme yeteneği ellerinden alınmakta, hapishane içerisinde de prekarya sınıfı genişlemektedir. Sözelimi cezasını tamamlayarak eski hükümlü olarak tabir edilen bu kişiler, toplumsal, sosyal ve ekonomik birçok sebep nedeniyle dezavantajlı duruma düşmektedir. Eski hükümlülerin karşılaştığı en somut durum, sabıka nedeniyle her yerde ve her işte çalışamamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kişilere devlet memurluğu gibi istihdam türlerinde yasa ile engel konularak, özel sektörde de benzeri uygulamalarla iş ve ekonomik özgürlük verilmesinin önüne geçilmektedir (Namal, Berke ve Çetinay, 2021: 1341). Mahkumiyet dönemlerinde ise çeşitli işlerde ancak düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Tüm bu

koşullar gerek mahkumiyet sürecinde gerek ise cezanın bitiminden sonra prekarizasyona sebep olabilmektedir.

3.1.4 Prekarya, Toplumsal Hareketlilik ve Yoksulluk

Toplumsal hareketlilik bireylerin ve toplumsal olguların hareketini ifade etmektedir. Yatay toplumsal hareketlilikle benzer statüler arasındaki geçiş anlatılmak istenirken dikey toplumsal hareketlilikte toplumsal tabakalar arası geçiş söz konusudur. Toplumsal hareketlilik, 2000 yılı ve sonrasında meydana gelen toplumsal tabakalaşma ve sınıf kavramının değişmesine paralel olarak, neoliberal iktisadi dönüşüm politikalarına eşlik eder hale gelmiştir. Dolayısıyla küreselleşme ile birlikte dikey toplumsal hareketlilikte bir düşüş meydana gelmiştir ve bu prekaryanın bir özelliğidir (Standing, 2020: 104). Çalışma hayatına alt seviyelerden ve düşük gelirle başlayan birçok insanın bugünkü kapitalist düzende, işinde yükselmesi ve gelirini arttırması çok olası değildir. Standing'e (2020: 45-49) göre prekaryanın büyüdüğü, toplumsal hareketin kısıtlı olduğu bir toplumsal yapıda sosyal güvencenin gelişmesi beklenemez. Buna bağlı olarak güvencesizliğin hakim olduğu bir sistemde, giderek daha çok insan tehlikeli bir sınıf olma riski ile birlikte prekaryaya dahil olmaktadır. Ekonomiden düşük paylar alarak genişleyen prekaryanın sert tepkiler göstermesi olası hale gelmektedir.

Vatansever'e (2013: 4) göre modern öncesi toplumlarda iş bölümü doğuştan gelen farklılıklara dayanarak, toplumsal hareketlilik katı yasalarla ve kurallarla engelleniyordu. Kapitalizm ise bireylere çok çalışmanın karşılığında bulundukları konumdan daha yüksek bir statü elde edebileceklerine dair bir vaat sunuyordu. Ancak bu vaat, küreselleşen kapitalizm ile birlikte bireylere eşitsizlikler, kutuplaşma ve güvencesizlikten başka birşey sunamadı. Standing (2020: 103), bu durumu küreselleşen emeğin katmanlaşma yaratan niteliği olarak görmekte, yukarı doğru toplumsal hareketlilikte de düşüş meydana geldiğini belirtmektedir. Sözgelimi dikey hareketlilik imkanlarının fazla olarak görüldüğü ABD, fırsatlar ülkesi olarak bilinirken burada da alt sınıflar ve onların çocukları için hareketlilik konusunda eşitsizliklerin derinleşmesinden kaynaklanan dezavantajlı bir yapı meydana gelmiştir (Haskins ve Sawhill, 2009: 2). Toplumsal tabakalaşma ve sınıfların değişen yapısı dikey hareketliliği zorlaştırmıştır.

Kapitalist toplumda üretimin kendine eş bir tüketim ile yokedilmesi zorunluluğu, tüketimi gerçek ihtiyaç ya da zorunlu ihtiyaç dışında yeni tüketim talepleri geliştirecek şekilde formüle etmesine yol açmıştır (Ercan, 1998: 124). Bu bağlamda emek piyasasının katmanlaşması ve bireyin üretim ve tüketim arasında bir nesne haline gelmesi söz konusu

olmuştur. Böylelikle bireyler, düşük ücretli emeğin tercih edildiği ve yüksek karlılığın hedeflendiği, dikey hareketliliğin azaldığı bir sistem içerisinde sıkışıp kalmışlardır. Bu durum Castel'in (2017: 372-373) belirttiğine göre çalışma ilişkilerini değiştirmekle kalmaz aynı zamanda emeğin üretkenliği üzerinde de doğrudan bir etkiye sahiptir. Bunun sonucunda ortaya çıkan istikrarsızlaşma prekaryalaşmaya neden olurken, kitlesel korunmasızlık da artmaya başlar. Castel 19. Yüzyılda erken sanayileşme ile ortaya çıkan yoksulluğun, bugün modern kapitalizmin teknolojik ve ekonomik dayatmasıyla ortaya çıktığını belirtmekte ve yeni yoksulluğu aynı kapsam ve merkezilikte bir "yeni sosyal sorun" olarak nitelemektedir. Ona göre ücretli kesimin istikrarsızlaşması ile ortaya çıkan bu durum beraberinde dikey hareketlilikte ters yönde bir hareket doğurmuş ve toplumsal yapının dengesi bozularak günümüzde yukarı yönlü hareketliliğin engellenmesi ile umutlarını yitiren ve dahası ellerindekilerini kaybetme tehlikesi içinde olan bir kitle ortaya çıkmıştır.

Öte yandan küreselleşme bazı bölgelerde yüksek vasıf gerektiren iş imkanlarını doğururken bazı bölgelerde ise düşük ücretli işlerin yaygınlaşmasına sebebiyet vermektedir. Yaşanan bu durum toplumsal hareketlilik fırsatlarında eşitsizliğe neden olurken prekaryanın çalışma biçiminin yaygınlaşmasına neden olabilmektedir. Yüksek kar hedefi ve düşük ücretlerin diğer bir yanı bireylere güvencesiz istihdam koşulları sunabilmesidir. Standing'e göre orta sınıf da bu şekilde prekaryanın içerisine dahil olabilmektedir. Neoliberal ekonomik modelin toplumsal hareketlilik yaratacağı iddiasının gerçekleşmediği görülmektedir (Standing, 2020: 104).

Neoliberal ekonomi politikalarına geçilmesiyle birlikte 1973 krizi aşılmak istenmiştir fakat 1973 krizi kapitalizmin son krizi olmamıştır. 2008 yılında meydana gelen ekonomik krizden sonra hükümetler kemer sıkma politikaları uygulamaya başlamış bu şekilde gelir ile istihdam arasında bir denge yaratılmak istenmiştir (Bulut, 2023: 43). Kemer sıkma politikaları çoğunlukla işgücüne yönelik yapılmış ücret kesintilerini, sosyal yatırımların azaltılmasını, kamudaki işçilik maliyetlerinin düşürülmesini, sendikasılaştırılmayı vs. içeren politikalardır (RMF, 2010: 39). Sözü geçen kemer sıkma politikaları gelir adaletsizliğini, işsizliği artırmış; ortaya çıkan koşullar prekaryayı yoksulluk ile bağlantılı hale getirmiştir. Prekaryanın yoksullaşması bireyleri aynı zamanda prekarize olmaya itmektedir. Yoksullukla ilişkili olarak mülksüz bireylerin emeğini ücret karşılığıyla satması gerektiği ve bu şekilde bireylerin topluma katılacağını savunan sosyal politika karşıtı bir yaklaşım bulunmaktadır (Buğra, 2008: 13). Bazı çalışanlar sosyal politikalardan faydalanıp yardım alsalar bile bu durum yoksulluğu azaltmamakta, düşük ücretlerle güvencesiz ve her an işten ayrılma tehlikesiyle çalışan prekaryanın yoksulluğu giderilememektedir (Bulut, 2023: 44).

3.1.5 Guy Standing'in Eşitsizliğin (Prekaryanın) Azaltılmasına Yönelik Önerileri

Prekarya henüz sınıf bilincine sahip değildir. Fakat Standing'e göre prekarya sınıf bilinci kazanmalıdır. Sınıf bilinci, o sınıfın mensuplarının ortak hak taleplerinde bulunmasını ve bu hakları kazanmak için mücadele etmesini sağlamaktadır. Prekaryayı meydana getiren unsurların ortak şekilde talep etmesi öngörülen hakları Standing (2017) şu şekilde sıralamaktadır;

“Madde 1: Çalışmayı Üretici ve Yeniden Üretici Bir Etkinlik Olarak Yeniden Tanımlayın”

Standing'e göre iş, karşılığında ücret alınan bir kavram olarak algılsa da bu yanlıştır. İş yeniden tanımlanmalı ve üretimin olup olmadığı bir seçenek olarak değerlendirilmelidir. Bu tanımlama devlet eliyle de güvence altına alınmalıdır. Ayrıca bunun yanında ücret alınmayan ama iş olan şeyler de ücretlendirilmelidir. Karşılığında ücret alınmayan mesaiye kalma durumu, gönüllülüğe dayalı işler ve yurttaşlık için çalışmak bu kapsama girmektedir (Standing, 2017: 162-163). Günümüzde ileri teknolojilere dayalı çalışma sistemleri gittikçe gelişmekte, yarı zamanlı ya da esnek çalışma, evden çalışma gibi çalışma biçimleri gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu çalışma biçimlerine yönelik çağın gereklerine uygun, güvencesizliği ortadan kaldıracak ve çalışan kişinin geleceğini, emeklilik gibi sosyal ve ekonomik haklarını garanti altına alacak sistemler hayata geçirilmeli, bireylerin çalışma şartlarında ortaya çıkan aksaklıklar iş hukunda yapılacak düzenlemelerle giderilmelidir.

“Madde 2: İşçi İstatistiklerini Yeniden Düzenleyin”

Madde birde söylenen işlerin yeniden tanımlanabilmesi için işçi istatistiklerinin düzenlenmesi önemlidir. Fakat bu düzenleme gerçekçi bir biçimde yapılmalıdır. Harcanan emeğin hayatı idame ettirmeye yetip yetmediği istatistiklerde gösterilmesi sosyal güvencesi olmayan insanlar için önemlidir (Standing, 2017: 164). Çalışma hayatında iş ve işçiyi ilgilendiren tüm değişkenlerin istatistiki verileri tutulmalı, düzenlemeler ve gerekli politikalar bu çerçevede içinde oluşturulmalıdır. Sözelimi kayıt dışı istihdam edilen ve prekaryaya dahil olabilecek gruplardan oluşan göçmenlerin, göç süreçleri ve göç sonrası çalışma şartları ile ilgili tüm istatiki bilgiler üzerinde gerekli kontroller sağlanmalıdır. Böylece düzenli alınan istatistik verileri ile gerekli politikaların hayata geçirilmesi sağlanabilir.

“Madde 3: İşe Alma Süreçlerini Basitleştirin”

İşe alım süreçlerinin prosedürlerinin çokluğu, karmaşıklığı ve esnek istihdam tarzı bu süreci zahmetli bir iş haline getirmektedir. Bireylerin bu süreç içerisinde sürekli bir sınamaya tabi tutulması stres faktörünün kaynağını oluşturmaktadır. İşe alım süreci etik ilkeler çerçevesinde gerçekleşmeli ve işe alım süreci de iş olarak görülmelidir (Standing, 2017: 166).

“Madde 4: Esnek Emeği Düzenleyin”

Günümüz için eski düzenlemeler yetersiz kalmaktadır ve emeğin yeniden düzenlenmesine dair bir ihtiyaç doğmaktadır. Esnek emek prekaryanın güvencesizliklerinin bir ayağını oluşturmaktadır. Bu nedenle de esnek emeğe karşı olunmalıdır. Bu karşı oluş bireylerce gerçekleştirilmemelidir. Güçlü ve örgütlü bir ses çıkarmak önemlidir. Hak kayıpları çerçevesinde esnek emek biçimleri sendikalar aracılığı ile düzenlenmelidir (Standing, 2017: 170).

“Madde 5: Örgütlenme Özgürlüğünü Geliştirin”

Prekaryanın sınıf bilincine sahip olabilmesi ve haklarını savunabilmesi için bir örgüte sahip olması gerekmektedir. Dolayısı ile bir örgütlenme özgürlüğüne ihtiyaç duyulmaktadır. Prekaryanın örgütlenme özgürlüğü yasalarla da güvence altına alınmalıdır. Bağımsız bir biçimde prekaryanın haklarını savunacak bir yapıya gereksinim vardır. İşçi sendikaları kısmen bunu yapabilecek olsa da prekaryanın çoğunlukta olduğu meslek örgütlenmeleri daha önemlidir (Standing, 2017: 182).

“Madde 6-10: Mesleki Toplulukları Yeniden İnşa Edin”

Neoliberalleşme ile birlikte meslek örgütleri çözülmüştür. Prekaryanın menfaatleri için meslek topluluğuna ihtiyacı bulunmaktadır. Günümüz dünyası küresel bir dünyadır. Dolayısı ile de prekaryanın uluslararası bir meslek akreditasyonu kurması önerilmektedir. Mesleklerin ve niteliklerinin uluslararası olarak standartlaşması ve açıklanması önemlidir. Çünkü tanımlama küresel dünyada uluslararası bir biçimde mesleğin icrasını sağlayabilir. Mesleki sosyal koruma sağlanmalıdır. Mesleki sosyal koruma sağlanması prekarize olmuş mesleklerin korunmasını garanti altına almış olacaktır (Standing, 2017:203).

“Madde 11-15: Sınıf Temelli Göç Politikasını Durdurun”

Günümüzde çeşitli toplumsal gruplara farklı yaklaşımda bulunulabilmektedir. Örneğin göçmenler hak konusunda dezavantajlı olabilmektedir. Göç politikalarında sınıfsal ön yargılar azalmalıdır (Standing, 2017: 204). Uluslararası prekaryanın bir bileşeni olan göçmenlere ilişkin entegrasyon süreçlerindeki iyileştirmeler ve göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki emek piyasasına katılmaları konusundaki düzenlemeler, göçmenlerin çalışma koşullarında iyileştirmeleri sağlayacak önemli etkiler içermelidir. Emek politikalarının gittikçe küreselleşen yapısı göçmenler üzerinde önemli dezavantajlar doğurmaktadır. Dolayısıyla göçmen kimliğinin özellikle iş gücü ve istihdam koşullarında eşitsizlik ve ayrımcılık temelinde sınıfsal bir sömürü biçimi haline dönüşmesi engellenmelidir.

“Madde 16: Adil Yargı Hakkını Herkese Sağlayın”

Temel insan haklarından biri de adil yargılanmadır. Adil yargılanma yurttaşların çıkarlarını korumaktadır. Güçlü olanın yargı yoluyla üstünlüğünün önündeki bir engeldir. Bireylerin sahip olduğu diğer hakların mücadelesini verebilmeyi, diğer hakların korunmasını

sağlar. Bireylerin yasal yollarla yaşadığı olumsuzlukları çözebilmesine, yapılan hak ihlallerinin giderilmesine yarar. Standing'e göre adalete erişmek de sınıfsal bir meseledir. Prekaryaya dahil olanların içinde bulundukları güvencesizlik koşulları onların adil bir yargılanma sürecinden de yoksun kalmasına neden olabilir. Standing tarafından kısmi yurttaş olarak görülen prekarya, haklarını savunmada eşitsiz koşullarla karşı karşıya kalmakta, böyle bir durum ise bireyleri sivil, sosyal ve siyasi haklardan mahrum bırakmaktadır (Standing, 2017: 217-221).

“Madde 17: Yoksulluk Tuzaklarını ve Güvencesizlik Tuzağını Ortadan Kaldırın”

Prekarya sınıfı üzerinde yöneticiler ve hükümetler çalışma koşullarını değiştirerek baskı yaratmakta ve bunu kabul etmeyen bireyleri de çalışma isteği bulunmuyor şeklinde etiketlemektedirler. Fakat prekaryanın çalıştığında elde ettiği kazanç günden güne düşmektedir. Günden güne bireyler yardıma muhtaç hale gelmektedir. Bu durum da azalan ücret ve yardım kısır döngüsü yaratmaktadır. Yoksulluk tuzağının yanında güvencesizlik tuzaklarına karşı da dikkatli olunmalıdır. İşini kaybeden bir birey sosyal yardım almak durumunda kalmakta, bu yardıma ulaşana kadar uzun zaman ve emek harcamakta ve şehrin öbür ucunda aldığı yardımın çok az üstü bir işe yönlendirilmektedir (Standing, 2017: 235-237). İş kabul ederse değmeyecek, kabul etmezse tembel olarak etiketlenecektir.

“Madde 19: Engellileri Şeytanlaştırmaktan Vazgeçin”

Engelliler de prekarya sınıfına dâhil olan bir gruptur. Bireylerin engelliler grubuna dâhil edilmesi için iş görebilirlik becerisi incelenmekte fakat bunun tanımı esnetilmektedir. Bu tanımlama ve koşullar sebebiyle çoğu engelli birey yardım kapsamına dâhil olamamaktadır. Engelli politikası etiketleyicilikten uzak ve olması gerektiği gibi yeniden düzenlenmelidir. Engellilere verilen yardımlar işgücü kapasitelerinden bağımsız ihtiyaca yönelik olmalıdır (Standing, 2017: 251). Engelliler de güvencesizlik koşullarına dahil olabilmektedir. Diğer yandan bakıma muhtaç bireyler sosyal hizmetlerin de neoliberal ekonomi politikalarıyla özelleştirilmesinden etkilenmektedir. Engellilere yönelik hizmet verecek firmalara yönelik çeşitli şartlar getirilmelidir. Engelliler toplumda azınlık bir grup olarak algılandığı için kamuoyu yaratmada güce sahip görülmemektedir. Engelli bireylere yönelik haklar düzenlenerek yeniden yapılandırılmalıdır.

“Madde 20: İstihdama Dayalı Refah Hemen Şimdi Son Verin!”

Bireylerin devlet yardımlarından faydalanması için devletin teşvik ettiği işlerde çalışması beklenmektedir. Bu yalnızca devlette istihdamda bulunmamakta özel sektöre de yayılmaktadır. Bu sosyal adaletsizliğe yol açabilmektedir. İstihdama dayalı refah prekaryayı cezalandırarak, kamu harcamalarını arttırmaktadır (Standing, 2017: 261). Güvencesizliği arttıran istihdama dayalı refah çeşitli haklara da zarar vermektedir. Bu yöntemle bireyler

korkuya da sürüklenebilmektedir. Güvencesiz ve karın tokluğuna çalışmak istemeyen bireyler baskılarla bu işlerde çalışmaya itilmektedir. İstihdama dayalı refahın prekarya ve bireyler için olumsuz etkileri hakkında daha çok bilgi edinmek için Standing'in aynı başlıkla yazdığı kitap bölümü okunabilir.

“Madde 21: Günlük Kredileri ve Öğrenim Kredilerini Düzenleyin”

Standing'e göre (2017: 277), günlük kredi uzun vadede ödenen, ufak miktarlara bölünmüş güvencesiz kredileri ifade etmektedir. Prekaryanın büyümesinin bir uzantısıdır. Prekarya hem öğrenim kredilerinin geri ödenmesine dair güçlüklerin azaltılması ve günlük kredilerin geri ödenmesindeki faizlere yönelik bir talep oluşturarak güçlü bir şekilde ses çıkarmalıdır. Krediler hem faizle geri ödenmektedir hem de gelirin yetersiz kaldığı durumda bu yetersizliği gizlemektedir. Eşitsizlikleri pekiştiren bir durum yaratmaktadır. Bu sebeple bunlara karşı güçlü bir talep yaratılmalıdır. Yükseköğretim gören prekarya eğitim sürecinde borçlandırılmaktadır. Bu borçları ödeyecek bir işe girip ekonomik gücü elde edebileceği de bir muammadır. Kişi borçlarının da teşvikiyle sömürüye açık hale gelmektedir. Bu sebeple de mücadele edilmelidir.

“Madde 22: Finansal Bilgi ve Danışmanlık Hakkını Tesis Edin”

Finans konusunda tüm bireylerin danışmanlık alabilme hakkına sahip olması gerekmektedir. Günümüzde finans konusunda bilgi sahibi olmak ekonomik sistemde ayakta kalabilmek için gereklidir. Bu haktan mahrum olmak eşitsizliği pekiştirmektedir. Bireyler finansal yönetime yoğun emek ve zaman harcamakta ve bu yönetim bir iş halini almaktadır. Oysa bu konuda doğru bir yol gösterici olan finansal bilgi ve danışmanlık hakkı herkese tanınan ve güvence altına alınan bir hak olmalıdır. Bu hizmetlere ulaşmak aynı zamanda ekonomik açıdan yeterli olabilmeyi gerektirir. Güvencesiz ve düşük ücretlerle çalışan prekarya bu hizmeti satın alabilme gücünden mahrumdur.

“Madde 23: Eğitimi Meta Olmaktan Çıkartın”

Günümüz toplumsal ve ekonomik yapısında eğitim meta haline gelmiştir. Eğitimin endüstri olmaktan çıkartılması gerekmektedir. Bu süreçte karşı çıkılmazsa bu durum prekaryanın aleyhine olacaktır. Eğitimin bir hak olarak görülmesi ve bu şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Eğitim bir ticari faaliyet haline gelmekte ve hem öğretmenler hem de öğrenciler bu ticaretin bir ögesi haline gelmektedir. Eğitim rekabet aracı haline gelmekte ve işe hazırlayan bir konuma bürünmektedir (Standing, 2017: 290).

“Madde 24: Sübvansiyonları Ateşe Verin”

Standing'e (2017: 298) göre sübvansiyonlar düşük gelirli kişilerden yüksek gelirli kişilere dağıtıldığından gerileticidir. Bu durum sermaye sınıfının karını arttıran ve vergilerinde indirimden yararlanan bir etki yaratır. Prekaryanın durumuna da olumsuz yansıyan

sübvansiyonlara bu sebeple karşı çıkılmalıdır. Küresel neoliberalizmin devletler özelinde sermayeyi destekleyici, şirketleri güçlendirici bir yapısı olduğunu söylemek mümkündür. Devletlerin bu güce karşı sağladığı çeşitli sübvansiyonlar görülebilse de şirketler gene de istihdam için devletten sübvansiyonlar talep ederek çıkar elde edebilmektedir. Bu temelde çalışanın faydasına yapılıyor gibi gözükmemekte ancak daha çok şirketlerin yapısına yaramaktadır.

“Madde 25: Evrensel Temel Gelire Yönelik Harekete Geçin”

Standing (2017: 310-311), prekaryanın sahip olduğu güvencesizlikler giderek büyüdüğünü ve gerekli tedbirler alınmadığı takdirde neoliberal küresel piyasada prekaryayı olumsuz etkileyen etkenlerin de derinleşeceğini ifade etmektedir. Buna karşı bir öneri de devletlerin bireylere temel gelir ödemesi yapmasıdır. İkametgahı bulunan herkese temel güvenceyle aylık temel gelir ödenmelidir. Ona göre bu bir nebze ekonomik güvence sağlayabileceğinden bir hak olarak tanınmalıdır. Ödenecek tutar hayati ihtiyaçları karşılayacak nitelikte olmalı ve ödemeler birey temelli olmalıdır. Çocuklara da daha az miktarda olsa da ödeme yapılmalıdır. Birey temelli değil de bir sosyal yapı (aile vb.) temelli ödeme olursa ortaya çeşitli sorunlar çıkabilir. Sosyal yapılar değişkenlik gösterebilir. Bunun yanı sıra resmi nikahlı olmadan bir arada yaşamayı tercih eden çiftler için de mağduriyet doğabilmektedir. Standing, bu tarz bir yaklaşımı ahlakçı olarak nitelemektedir. Peki neden böyle bir şey yapılmalıdır? Kapitalizmde sermaye edinmek çoğunlukla mirasla ilgili bir durumdur. Temel gelir atalarımızın çabalarının sonucu bir toplumsal kar payı olarak görülebilir. Aynı zamanda toplumda güvencesiz gruba destek çıkmak önemlidir. Güvencesizliği bir nebze azaltabileceği söylenebilir.

“Madde 26: Ulusal Varlık Fonları Aracılığıyla Sermayeyi Paylaştıran”

İnsanlar sosyal varlıklardır. Modern toplumda da bireylerin hayatını idame ettirebilmesi için iş bölümü ve uzmanlaşma bulunmaktadır. Dolayısı ile toplumsal olarak katkısı bulunan her birey toplumsal kaynaklardan ve zenginliklerden pay alma hakkına sahip olmalıdır. Doğal kaynakların sosyal ve teknolojik getirisinden pay alınabilecek yeni bir sistem kurulmalıdır. Bu hedef kimilerine hayalci gelse de Standing’e göre bu varlık fonları tarafından gerçekleştirilebilecek bir hedeftir. Doğal kaynaklardan elit plütokratlar daha fazla faydalanmaktadır. Bu durum da eşitsizliğe sebebiyet vermektedir. Eşitsizliğin varlığı prekariteyi de doğurmaktadır. Bu sebeple Standing doğal kaynaklardan herkesin pay alabilmesini önermektedir. Eşitsizliğin global kaynaklarından en önemlisi ekonomik eşitsizliktir (Standing, 2017: 330).

“Madde 27: Müşterekleri Yeniden Güçlendirin”

Standing'e (2017: 340) göre çeşitli alanlardaki müşterekler canlandırılmalı ve korunmalıdır. Müşterekler gelir ile bağlantılı oldukları için prekarya sınıfı için önem arz etmektedir. Bu sebeple yeniden gözden geçirilmesi ve güçlendirilmesi önerilmektedir. Özelleştirmelerle birlikte neoliberalizmde müştereklere bir saldırı gerçekleşmektedir. Kamuya ait yerlerin de kısıtlandığı görülmektedir. Aynı zamanda devretme yöntemi ile çeşitli mülkler de özelleştirilmektedir.

“Madde 28: Müzakereci Demokrasiyi İhya Edin”

Prekaryanın güvencesizliklerini ortadan kaldırmanın bir yolu da müzakereci demokrasinin inşa edilmesidir. Metalaştırıcı neoliberalizm siyaseti ve politikaları da metalaştırmaktadır.

“Madde 29: Hayırseverliği Yeniden Marjinalleştirin”

Günümüzde devletin yürütmesi gereken çoğu politikayı hayırseverler yapar hale gelmiştir. Hayırseverlik diğer yandan ortaya çıkan adaletsizliği de perdelemektedir. Yardımlar devlet eliyle gerçekleştirilmeli ve bireyler hayırseverlere muhtaç hale getirilmemelidir. Bu da prekaryayı olumsuz etkileyen bir durumdur. Hayırseverlik hak temelli devlet politikasını ikame etmemelidir (Standing, 2017: 361). Keynesci ekonomi ile hayırseverlik geriletilmiş olsa da neoliberalizmde hakların aşınması ile hayırseverlik politikaları ikame eder hal almıştır.

Standing'in prekaryanın azaltılması ve giderilmesine yönelik sunduğu önerilerin analizinde ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik yapısının tabakalaşma ve prekaryalaşma üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Sosyal sınıflar arasındaki farkın belirginliği o toplumun gelişmişlik düzeyi ve toplumsal yapı ile ilişkilidir. Görüldüğü üzere Standing, prekarya kavramına yaklaşırken bir yandan eşitsizliğin ve güvencesizliğin uluslararası boyutlara ulaşmasının altını çizmekte diğer yandan ise ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile prekarya arasında bağlantı kurmaktadır. Ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyi bireylerin güvenceli çalışma ortamına sahip olup olmamalarını da etkilemektedir. Nitekim küresel aktörlerin diğer toplumları az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş olarak sınıflaması prekaryanın oluşumuna zemin hazırlayan ve onun tehdit olarak algılanmasına yol açan neoliberal sistemin uzantısıdır. Dolayısıyla Standing'in sıraladığı bu görüşler, neoliberal politikaların ve bu politikaları elinde tutan küresel güçlerin, prekaryanın eşitsizlik ve güvencesizlik durumlarını pekiştirdiği uygulamalarının bir sonucu niteliğindedir.

Gelişmiş ülkelerde sosyal sınıflar arasındaki fark daha az belirgindir. Bu durumda sosyal güvenlik uygulamalarının gelişmiş ülkelerde daha yaygın olmasının payı bulunmaktadır. Sosyal güvenlik politikalarının güçlü olması bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmektedir. Sahip olunan yaşam koşullarının iyiliği ve sosyal güvenceler gelişmiş

lkelerdeki prekarya oranlarının daha düşük olmasına neden olmaktadır. alışan haklarının korunması ve güvenceli istihdamın yaygınlığı daha az prekarizasyonun görülmesine neden olur. Güvenceli esneklik ve güvenceli istihdam arasında hem işveren hem de işçiler gözetilerek bir dengenin kurulmasını ifade etmektedir (Kuzgun, 2012: 38-39). Gelişmiş ülkelerde güvenceli esneklik uygulanmakta, bireyler yüksek eğitim oranına sahip olduğundan istihdam oranları da yüksek olmaktadır (Yazar Aslan ve Açıkgöz, 2019: 64). Gelişmiş ülkelerde ekonomik istikrar sağlanmakta, iyi istihdam fırsatları sunulabilmektedir.

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise toplumsal tabakalaşma daha belirgindir ve sınıflar arası eşitsizlikler daha derindir. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde işsizlik oranı gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksektir. Bireyler temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekebilir. Ekonomik yoksulluk ve eşitsizlikler yatay toplumsal hareketi azaltır ve toplumsal tabakalaşma daha belirgindir. Kısa süreli istihdam yani geçici işlerde çalışmak düşük ücretlere sebep olmaktadır (Yazar Aslan, Açıkgöz, 2019: 63). Yüksek işsizlik oranları bireyleri düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmaya itebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde artan güvencesiz istihdam prekarya açısından endişelerin artmasına yol açmaktadır (Eğilmez, 2018). Tabakalar arası eşitsizliğin yoğun olduğu gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde üst sınıflar toplumsal fırsatlara erişebilirken alt sınıflar sınırlı imkanlara sahip ve yoksuldur. Toplumsal yapı ve tabakalaşma prekarize olmayı arttırabilir. Prekaryanın oranı yükseldikçe bireylerin sosyal hareketlilik imkanları kısıtlanır ve toplumsal tabakalaşma daha belirgin bir görünüm kazanabilir.

Genel bir değerlendirmede Batı dünyası Endüstri Devrimi'nden bu yana Batı dışı toplumlara yönelik uygulamalarına bugün teknolojik üstünlüğün getirdiği avantajlarla devam etmektedir. Bunun yanı sıra küresel aktörler, toplumsal yapıyı ve ona göre sonuçlar üretme anlayışını neoliberal ekonomi politikalarıyla beslemekte, teknolojik gelişmelerle diğer toplumların kendilerine uyum sağlamalarını sürekli salık vererek prekaryayı tetikleyici unsurlara zemin hazırlamaktadır. Neticede prekaryanın temel olarak Batı'nın salık verdiği bir toplumsal düzenin görünümü olduğu sylenabilir.

SONUÇ

Toplum karmaşık bir yapıya sahiptir. Toplumsal yapı analizinde toplumsal tabakalaşma ve sınıftan faydalanılır. Toplumsal sınıfları meydana getiren, özünü oluşturan unsur eşitsizliklerdir. Bu eşitsizliklerin dağılım biçimi insanlık tarihi boyunca çeşitli toplumsal ve ekonomik yapıların oluşumuna sebebiyet vermektedir. Toplumsal yapı değiştikçe toplumsal tabakalaşma ve sınıflar da değişime uğramaktadır. Günümüz kapitalist ekonomik sistemi de eşitsizliğin olduğu bir sistem olduğundan kapitalizmin sınıflı bir toplum yapısına sahip olduğu söylenebilir. Fakat kapitalizm zaman içerisinde farklı biçimler almıştır. 2000 yılı ve sonrasında değişen kapitalist düzen ile birlikte toplumsal tabakalaşma da değişmiştir. Yaşanan bu değişimde neoliberal politikaların uygulanması ve küreselleşmenin beraberinde getirdiği bir takım sonuçlar etkili olmaktadır.

2000 yılı ve sonrasında yaşanan yüksek teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin üretimde kullanılması bir takım yeni toplumsal ilişkilerin oluşmasına sebep olmaktadır. Hem üretim hem de yönetim biçimi dolayısı ile de emek süreci bu gelişmelerden etkilenmektedir. Bu da toplumsal tabakalaşma ve sınıfın değişimine zemin hazırlamaktadır. Yeni iş gücü biçimleri doğmaktadır. Toplumsal sınıflar da kendi içerisinde tabakalı ve bölünmüş bir hal almaktadır. Bu durum esnek ve güvencesiz istihdamın yaygınlaşmasına, sendikasılaşmaya ve tüm bunların sonucunda ise sınıf bilincinin sönümlenmesine sebep olmaktadır. Bireyler sınıfsal bilince sahip olmadıklarından haklarını savunamamakta, devletçi keynesyen ekonomik düzende elde ettikleri bir takım kazanımları da kaybetmektedir. Yaşanan gelişmelerin de etkisi ile prekarya adı verilen yeni bir toplumsal sınıf meydana gelmektedir. Diğer yandan küreselleşme ile birlikte üretim süreci de ulusötesi bir kimliğe bürünmüş, bu süreçlerde denetimin sağlanması da zorlaşmıştır. Gücü elinde bulunduran bir takım gruplar kâr elde edebilmek için çeşitli politikalar izlemektedir. Bu hamleler de yeni eşitsizlik biçimlerini doğurmaktadır. Dolayısıyla küreselleşmenin de 2000 yılı ve sonrasında meydana gelen toplumsal tabakalaşmadaki değişimlerde etkili olduğu söylenebilir.

Özel mülkiyetin bulunduğu bir düzende eşitsizliklerin de var olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Günümüz postmodern, neoliberal, küresel toplumsal yapısında eşitsizliklerin varlığından söz edilebilir. 2000 yılı ve sonrasında sınıfların ortadan kalktığı görüşünü savunanlar olsa da eşitsizliğin olduğu bir toplumsal yapıda sınıfların görünümü değişebilse bile sınıfların hala var olduğu söylenebilir. Bu görüş eleştiriye açıktır.

Dünyanın iki kutuplu bir halden SSCB'nin dağılması ile tek kutuplu bir hale gelmesi, neoliberal bir ekonomik düzene geçilmesi, refah devleti anlayışının sönümlenmesi, yaşanan

teknolojik gelişmeler, ulus devletlerin çözülmesi, kimlik vurgusundan güç alan çeşitli cemaatlerin meydana gelmesi, sendikaların bir pazarlık aracı haline dönüşmesi, üretimin esnekleşmesi, ulaşımdaki gelişmeler, sınıf içi bölünmelerin meydana gelmesi ve küreselleşme gibi bir takım gelişmeler toplumsal tabakalaşma ve sınıfın değişmesine ve 2000 yılı ve sonrasındaki görünümünü almasına sebep olmuştur. Tüm bu gelişmeler diğer yandan güvencesizlikleri meydana getirmektedir. Bu güvencesizlikler de yeni bir toplumsal sınıfı yani prekaryayı oluşturmuştur. Prekarya homojen bir yapıya sahip olmadığından sınıf gibi algılanmamaktadır. Guy Standing'in görüşleri temel alındığında prekaryanın henüz sınıf bilincine sahip olmayan bir sınıf olduğu söylenebilir.

2000 yılı ve sonrasının toplumsal yapısı belirsizliklerle, güvencesizliklerle dolu olduğundan bireyler kendisini geleceksiz hissetmektedir. Bu ortak özelliklere ve hislere sahip bireyler prekaryayı meydana getirmektedir. Prekaryaya dâhil olabilecek bireylerin sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum da prekaryayı ve prekaryalaşmayı araştırmaya değer bir kavram haline getirmektedir. Henüz yeni bir kavram olmasına karşın sosyal bilimler alanında prekarya gelecek yıllarda da çalışılacak bir konu haline gelmektedir.

Yapılan bu çalışmanın amacı 2000 yılı ve sonrasında değişen tabakalaşma ve sınıf yapısını analiz ederek yaşanan değişimleri prekarya sınıfı üzerinden açıklayabilmektir. Çalışma bu alandaki değişimleri inceleyerek ortaya çıkan yeni biçimleri anlamaya yönelik bir çaba olarak tasarlanmıştır. 2000'li yıllar neoliberal ekonomi politikalarının, küreselleşmenin ve teknolojik dönüşümlerin hız kazandığı bir dönemi ifade etmektedir. Geleneksel tabakalaşma görüşleri sınırlı sayıda toplumsal sınıf ve tabakaları incelemektedir fakat zaman içerisinde toplumsal tabakalaşma ve sınıflar daha karmaşık bir hal almıştır. Esnek iş modeli ve meydana gelen yeni meslekler küresel neoliberal ekonominin de etkisi ile değişime uğramış, sınıfların sınırları belirsizleşmiştir. Mesleki faaliyetler bireylerin etik, sosyal ve psikolojik davranışlarını zamanla etkilediğinden bir sosyal sınıf belirleyicisi olarak görülebilmektedir (Eke, 1987: 379). Toplumsal sınıflar parçalı bir hal almış, ve prekarya gibi yeni sınıflar ortaya çıkmıştır. Ekonomik değişimler düşük ücretli ve güvencesiz istihdamın yaygınlaşmasına neden olmuştur. Prekaryanın çalışma koşulları yaygınlaşmıştır. Toplumsal eşitsizliklerde meydana gelen artış sınıf içi eşitsizlikleri de arttırmıştır. Sosyal güvenceli istihdamın yaygınlığını yitirmesi ve geçici işler prekaryanın koşullarını bir çok birey için gerçeklik haline getirmiştir. 2000'li yıllarda toplumsal hareketlilik fırsatları da kısıtlanmıştır. Dikey hareketliliğin azaldığı görülmektedir. Yapılan bu çalışma Türkçe literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir. Gelecekteki çalışmalarda bahsi geçen konuların daha derinlemesine anlaşılmasına ve sosyal politikaların geliştirilmesine odaklanılmalıdır.

Yapılan bu çalışmayla toplumsal tabakalaşma kavramının zaman içerisinde değişmeye uğrayarak daha karmaşık bir hal aldığı anlaşılmıştır. Değişen toplumsal tabakalaşma yapısı prekarya sınıfı üzerinden ele alınmıştır. Değişen toplumsal yapı ile birlikte yeni eşitsizlik biçimleri meydana geldiğinden gelecekteki çalışmalarda bu konunun da ele alınması muhtemeldir. Yeni eşitsizliklerin prekaryanın çalışma koşullarını yaygınlaştırdığı ve prekarizasyona sebep olduğu söylenebilir. Herhangi bir önderi bulunmayan, heterojen ve her an her şeye baş kaldırabilecek potansiyele sahip olması nedeniyle tehlikeli bir sınıf olarak görülen prekaryaya yönelik geliştirilmesi gereken politikalar da yeni bir araştırmanın konusu olma potansiyeline sahiptir. Giderek daha fazla insanın dahil olduğu prekarya derinlemesine çalışılması gereken bir konuyu oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ada, İ. (2021). *Toplumsal Sınıfların Dönüşümü: Prekarya Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Acar, E. (2017). “Neoliberalizm ve Sosyal Refah Devleti Ekseninde Üçüncü Yol Yaklaşımı”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1): 248-263.
- Akgün, P. (2022). *Türkiye’de Prekaryanın Yükselişi: Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadın Göçmenler*. Yüksek Lisans Tezi. Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Ankara.
- Akkuş Güvendi, M. (2019). “Prekarya Tartışmaları Kavram, Tanım ve Durum”. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 9(4): 133-150.
- Arı, T. (2014). *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*. Dora Yayınları, Bursa.
- Arslan Cansever, B. ve Önder Erol, P. (2016). “Bir Toplumsal Hareketlilik Aracı Olarak Kız Çocuklarının Eğitimi”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1): 379-400
- Ateş, Y. (2010). *Sosyal Tabakalaşma ve Siyaset İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Aydın, K. (2014). “Yapısal İşlevselci Teori ve Toplumsal Tabakalaşma”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8): 213- 239.
- Aygül, H. H. (2018). “Mülteci Emeginin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri”. *Vizyoner Dergisi*, 9(20): 68-82.
- Bardakçı, Ş. ve Oğlak, S. (2022). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Türkiye”. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1): 71-90.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksulluklar*. (Çev. Ü. Öktem), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. (Çev. A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayhan, V. (2020). “Türkiye’de Gençlik: Sorunlar, Değerler ve Değişimler”. M. Zencirkıran (Ed.). *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. Dora Yayınları, Bursa, 353-395.
- Bayraktaroğlu, S. (2000). “Klasik Örgütsel Güç Kuramlarından Clegg’in ‘Güç Devreleri’ Yaklaşımına”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3): 109-121.
- Baysal, S. (2017). *Karl Marx ve Max Weberin Sınıf, Din ve Ekonomi Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Bell, D. (1960). *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*. Free Press of Glencoe Publisher, Illinois.
- Bell, D. (1973). *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. Basic Books, New York.
- Bell, D. (2004). "Post-Industrial Society". R, Bloom ve E, Karvonen ve H, Melin ve K, Nordenstreng ve E, Puoskari ve F, Webster (Ed.). *The Information Society Reader*. Psychology Press, London, 86-102.
- Birol, Ö. H. (2020). "Klasikler, Marx, Keynes ve Sonrası: Laissez-Faire Liberalizminden Günümüz Piyasa Ekonomisine". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2): 95-110.
- Blackburn, R. M. (1999). "Understanding Social Inequality". *International Journal of Sociology and Social Policy*, 19(9/10/11): 1-23. Akt. Özüğür, M. (2020). "Toplumsal Eşitsizlik: Kuramsal Kapsam ve Metodolojik Yaklaşım". M. C. Ecevit, F. Güneş (Ed.). *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 3-51.
- Boran, B. S. (1943). "Sosyal Evrim Meselesi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1(2): 59-65.
- Boratav, K. (2004). *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Boratav, K. (2005). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Bottomore, T.B. (1961). "Modern Cemiyette Sosyal Sınıflar". (Çev. A. Güriz), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(1-4): 71-99.
- Bourdieu, P. (1986). "The Forms of Capital". J.G. Richardson (Ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. (Çev. R. Nice), Greenwood Press, Westport.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logis of Practice*. (Çev: R. Nice), Stanford University Press, California.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler*. (Çev: H. Tufan). Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Bourdieu, P. (1998a). "The 'Globalization' Myth and the Welfare State". *Acts of Resistance*. (Çev. R. Nice), Polity Press, Cambridge, 29-44.
- Bourdieu, P. (1998b) "Job Insecurity is Everywhere Now". *Acts of Resistance*. (Çev. R. Nice), Polity Press, Cambridge, 81-87.
- Bourdieu, P. (2017). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (Çev. D. Fırat ve G. Berkkurt), Heretik Yayınları, Ankara.

- Bozkurt, V. (2000). *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*. Alfa Basım Yayıncılık, İstanbul.
- Bozkurt, V. (2015). *Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar*. Ekin Yayınevi, Bursa.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bulut, M. (2023). *Prekarya-Yoksulluş İlişkisi ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Büyükbahçeci, E. (2016). “Hint'te Kast Sisteminin İlk İzleri Ve Hint Edebiyatındaki Yeri”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 56(2): 238-255.
- Cancian, F. (1976). “Social Stratification”. *Annual Review of Anthropology*, 5(1): 227-248.
- Carchedi, G. (2023). *On The Economic Identification of Social Classes*. Taylor & Francis.
- Castel, R. (2003). *From Manuel Workers To Wage Laborers: Transformation Of The Social Question*. (Çev. R. Boyd), Transaction Publishers, New Jersey.
- Castel, R. (2017). *Ücretli Çalışmanın Tarihçesi: Sosyal Sorunun Dönüşümü*. (Çev. I. Ergüden), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. (2007). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür 3. Cilt*. (Çev. E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Crook, S., Pakulski, J., Waters, M. (1992). *Post-Modernization: Change in Advanced Society*. Sage, London.
- Çakır, M. (2018). “Bilgi Toplumu Kuramları ve Prekarya Tartışmaları”. M. Çakır (Ed.). *Bilgi Toplumu Tartışmaları*. Pales, İstanbul, 19-114.
- Çetinkaya, E. (2008). “Türkiye’de Gençlerin Kayıt Dışı İstihdamdaki Durumu”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2): 115-125.
- Çiğdem, S. ve Erdoğan, E. (2019). “Medya Endüstrisinde Yeni Bir Prekarizasyon Süreci Olarak Freelance Çalışma”. *Siyaset, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(2): 159-169.
- Davis, K. ve Moore, W. E. (1945). “Some Principles of Stratification”. *American Sociological Review*, 10(2): 242-249.
- Demir, F. (2013). “Sendikaların Kuruluşu ve İşleyişi”. *Çalışma ve Toplum*, 4(39): 17-42.
- Demirci, A. (2014). “Literatür taraması”. Y, Arı ve İ, Kaya (Ed.). *Coğrafya araştırma yöntemler*. Coğrafyacılar Derneği, Balıkesir, 73-108.
- Deslauriers, M. (2013). “Political Unity and Inequality”. M. Deslauriers ve P. Destrée (Ed.). *The Cambridge Companion to Aristotle’s Politics*. Cambridge University Press, New York, 117-143.

- Doğruel, F. (2022). "Beden, Birey ve Toplum Kesişiminde Engelli Bireylerin Erişebilirlik Deneyimleri: Gaziantep Örneği". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25(2): 299-317.
- Dönmez, İ. H. (2015). "Sınav ve İktidarın Meşruiyeti: "Ve Padişah Keloğlan'a Sorar...". *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(1): 296-314.
- Durkheim, E. (2013). *Toplumbilimin Yöntem Kuralları*. (Çev. Ö. Ozankaya), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Durmaz, N. (2017). "Akademinin Prekaryası: 50/d'li Araştırma Görevlileri". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(4): 945-975.
- Eke, B. (1987). "Bir Sosyal Sınıf Belirleyicisi Olarak Meslek Faktörü". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43: 377-401.
- Ekinci, E. (2016). "Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 149-172.
- Erbaş, H. (2017). "Sınıf Çalışmalarında Kültür ve Gündelik Yaşamın Yükselişi: Tarihsel Bir İzlek ve Gelecek 'Umudu'". *Emek Araştırma Dergisi*, 1: 9-30.
- Ercan, F. (1998). *Toplumlar ve Ekonomiler*. Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, U. (2021). "Sanayi Toplumlari Bağlamında Dahrendorf'un Sınıf Anlayışı". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41): 1457-1489
- Eryılmaz, Ç. (2019). "Durkheim'da Toplum-Çevre Etkileşimi: Dışlayıcı Toplumsal Olgulara Karşı Çevreci Potansiyel". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 39(1): 135-157.
- Esgin, A. (2013). "İmal Edilmiş Belirsizlikler Çağının Sosyolojik Yönelimi: Ulrich Beck ve Anthony Giddens Kaynaklı "Risk Toplumu" Tartışmaları". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(3): 683-696.
- Esgin, A. (2015). "Sanayileşme, Kapitalizm ve Toplumsal Sınıflar". E, Sarıkoca (Ed.). *Toplumsal Tabakalaşma*. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum, 70-95.
- Giddens, A. (1973). *The Class Structure of the Advanced Societies*. Science and Society, Barnes and Noble, New York.
- Giddens, A. (1999). *İleri Toplumlari Sınıf Yapısı*. (Çev. Ö. Baldık), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (Çev. C. Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (Çev. C. Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A. (2012). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev. E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Goldthorpe, J. H. ve Hope, K. (1974). *The Social Grading of Occupations: A New Approach and Scale*. Clarendon press, Oxford.

- Gönç Şavran, T. (2018). “Araştırma Probleminin Oluşturulması ve Uygun Yöntem ve Tekniklerin Seçilmesi”. T. Gönç Şavran (Ed.). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 106-143.
- Görgün Baran, A (2018). “Yaşlanma”. E. B. Sağlam, A. Öğün Boyacıoğlu ve A. Gelgeç (Ed.). *Sosyoloji*. Siyasal Yayınları, Ankara, 588-605.
- Gül, S. S. (2004). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa*. Etik Yayınları, Ankara.
- Günerigök, M. ve Oğur, M. (2018). “Prekarya Sosyolojisi: Ücretli Öğretmenler Örneği”. *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1(2): 138-156.
- Güvendi, M. A. (2019). “Prekarya Tartışmaları Kavram, Tanım ve Durum”. *İnsan ve Toplum*, 9(4): 133-150.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Haskins, R., Sawhill, I. (2009). *Creating an Opportunity Society*. Brookings Institution Press, Washington DC.
- Hira, İ. (2016). “Yeni Toplumsal Hareketler: Politik Öncelikten Kimlik Vurgusuna”. *Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 11(1): 143-156.
- Hüseyinli, N., Hüseyinli, T. (2016). “Çocuk Bakımının Kadın İşgücü Üzerinde Etkileri ve Hukuki Düzenlemeler”. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(34): 108-137.
- İlhan, S. (2019). Neoliberalizm, Esneklik ve Güvencesizlik. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 92(2): 361-368.
- İnce, M. (2017). “Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1): 294-319.
- Jørgensen, M. B. (2015). “Precariat – What it Is and Isn’t – Towards an Understanding of What it Does”. *Critical Sociology*, 42(7-8): 1-16.
- Kahl, J. A. (1957). *The American Class Structure*. K. Davis (Ed.). Holt, Rinehart and Winston, New York.
- Kalaycıoğlu, H.S., Kardam, F., Rittersberger Tılıç, H., Çelik, K. ve Türkyılmaz, A. S. (2008). *Ankara Kent Merkezinde Toplumsal Tabakalaşma, Hareketlilik ve Sosyoekonomik Statü Araştırması (Proje No: SOBAG 104 K 039)*. TÜBİTAK Yayınlanmamış Araştırma Raporu, Ankara.
- Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., Çelen, Ü., ve Türkyılmaz, S. (2010). “Temsili Bir Örneklemde Sosyo-Ekonomik Statü (SES) Ölçüm Aracı Geliştirilmesi: Ankara Kent Merkezi Örneği”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(1): 182- 220.

- Kalaycıoğlu, S. (2003). “Toplumsal Tabakalaşma ve Toplumsal Hareketlilik”. İ. Sezal (Ed.). *Sosyolojiye Giriş*. Martı, Ankara, 242-259.
- Kalaycıoğlu, S. (2016). “Toplumsal Yapı: Toplumsal Kurumlar, Gruplar ve Toplumsal Değişme”. M. Zencirkıran (Ed.). *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. Dora, Bursa, 3-15.
- Katznelson, I. (1986). “Working-Class Formation: Constructing Cases and Comparisons”. I. Katznelson ve A. R. Zolberg (Ed.). *Working-Class Formation Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States*. Princeton University Press, London, 3-44.
- Keleş, Ç. (1999). “Behice Boran’ın İletişim Alanına Katkıları”. *Kültür ve İletişim*, 2(1): 15-42.
- Kerbo, H. R. (1996). *Social Stratification and Inequality: Class Conflict In The United States*. The McGraw-Hill Companies, INC., London.
- Kıray, M. B. (2006). *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme*. Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Klein, N. (2007). *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. Metropolitan Books, New York.
- Kutlu, İ. (2020). *Toplumsal Tabakalaşma ve Hastalık/Sağlık İlişkisi*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kuzgun, İ. K. (2012). “Güvenceli Esneklik Kavramı ve Türkiye’de Güvenceli Esnekliğin Belirleyici Değişkenleri”. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(2): 35-48.
- Küçükali, A. ve Özmen, K. (2022). “Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar: Prekarya”. H. Doğan (Ed.). *Sosyal Hizmette Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar*. Nika, Ankara, 9-39.
- Lemel, Y. ve Noll, H. H. (2002). *Changing Structures of Inequality: A Comparative Perspective*. McGill-Queen’s University Press, Montreal.
- Lukács, G. (1972). “The Marxism of Rosa Lüksemburg”. *History and Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics*. (Çev. R. Livingstone), MIT Press, Cambridge, 27-45.
- Lyotard, J. F. (1985). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. (Çev. G. Bennington ve B. Massumi), University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Marshall, G., Swift A. ve Roberts, S. (1997). *Against The Odds? : Social Class and Social Justice in Industrial Societies*. Clarendon Press, Oxford.
- Marx, K. (1998). *Artı-Değer Teorileri*. (Çev: Y. Fincancı), Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. ve Engels, F. (2003). *Komünist Partisi Manifestosu*. (Çev. C. Karakaya), Sosyal Yayınlar, İstanbul.

- Marx, K. ve Engels, F. (2015). *Komünist Partisi Manifestosu*. (Çev. Nail Satlıgan), Yordam Kitap, İstanbul.
- Mütevellioğlu, N. ve Işık, S. (2009). “Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm”. *Küreselleşme Kriz ve Türkiye’de Neoliberal Dönüşüm*. N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez (drl.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Namal, M. K., Berke, M. ve Çetinkaya, H. A. (2021). “Eski Hükümlü İdamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Journal of Yasar University*, 16(63): 1338-1354.
- Nerse, S. (2020). “Dijital Eğitimde Eşitsizlikler: Kırsal-Kentsel Ayrımlar ve Sosyoekonomik Farklılaşmalar”. *Journal of Humanity and Society*, 10(4): 1-32.
- Oğuz, S. (2014). “Bilişim ve Emek Süreci”. *Uluslararası İşçi ve İletişim Konferansı LaborComm*. 3-4 Mayıs 2014, Ankara, 49-60.
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) ve Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri (Rapor No: 195)*. ORSAM ve TESEV. Ankara.
- Öngen, T. (2002). “Marks ve Sınıf”. *Praksis*, 8, Güz.
- Öngen, T. (2006). “Marksist Sınıf Kavramının ve Sınıf Analizinin Ayırt Edici Özellikleri”. *Tüsam 2. Sınıf Çalışmaları Sempozyumu Türkiye’yi Sınıf Gerçeğiyle Algılamak: Türkiye’de Sınıfların Algılanışı, Temsili, Sınıf Çalışmaları, ve Sınıf Kavramının Kullanımına Bakış*. İstanbul, 23-31.
- Öngen, T. (2014). *Prometheus’un Sönmeyen Ateşi: Günümüzde İşçi Sınıfı*. Yordam Kitap, İstanbul.
- Öz, İ. (2015). “Küreselleşme ve Tabakalaşma”. E, Sarıkoca (Ed.). *Toplumsal Tabakalaşma*. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum, 220-238.
- Özbolat, A. (2012). “Postmodern Perspektifte Tüketime Toplumsal Anlamına Sosyolojik Bir Yaklaşım”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1): 117-129.
- Özdemir, C. (2019). “Türkiye’de Toplumsal tabakalaşma ve Hareketliliğin Meslekler Üzerinden Ölçümü”. *Journal of Economy Culture and Society*, 61(1):59-77.
- Özdemir, S. (1996). “Türkiye’de “Zorunlu Çalışma” Uygulamaları”. *Journal of Social Policy Conferences*, (41-42): 181-214.
- Özen, G. Ç. (2016). “Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma”. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(3): 59-65.
- Özkul, M. Ve Kalaycı, I. (2018). “Enformel Bir İş ve İstihdam Alanı Olarak Yaşlı Bakıcılığı: Yaşlı Yakınları ile Bakıcı İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar”. *Vizyoner Dergisi*, 9(20): 1-27.

- Özkurt, C. (2021). “Çağdaş Toplumlarda Sınıfın Dört Yüzü: Çalışma, Mülkiyet, Gündelik Sosyal İletişim ve İdeoloji”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76(3): 705-728.
- Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017). “1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12): 1-12.
- Özuğurlu, M. (2020). “Toplumsal Eşitsizlik: Kuramsal Kapsam ve Metodolojik Yaklaşım”. M. C. Ecevit, F. Güneş (Ed.). *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 3-51.
- Pakulski, J. (1996). “The Dying Of Class Or Of Marxist Class Theory?” D. J. Lee, B. S. Turner (Ed.). *Conflicts About Class: Debating Inequality In Late Industrialism*. Longman, Londra, 60-70.
- Palmer, B. D. (2015). “Sınıfı Yeniden Düşünmek: Proleterleşmek Olarak Güvencesizlik”, *Socialist Resigter*. L. Panitch, G. Albo, V. Chibber (drl.). Yordam Kitap. İstanbul.
- Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. (Çev. H. Koçak), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Piorre, M. (2007). Post Fordizm. (Çev. Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz), *Sosyolojide Temel Fikirler*. Sentez Yayıncılık, İstanbul, 440-446.
- Polat, F. ve Basmacı, M. (2017). “Neoliberalizmin Heyulası: Keynesyenizme Saldırı Mı? Sermayenin Zorunlu İstikameti Mi?”. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(2): 79-128.
- Poloma, M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (Çev. H. Erbaş). Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Portes, A. ve Hoffman, K. (2003). “Latin American Class Structures: Their Composition and Change During The Neoliberal Era”. *Latin American Research Review*, 38(1): 41-82.
- Poulantzas, N. (1973). “On Social Classes. *New Left Review*, 1(78): 27.
- Sağlam, E. B. (2018). “Engellilik”. E. B. Sağlam, A. Öğün Boyacıoğlu ve A. Gelgeç (Ed.). *Sosyoloji*. Siyasal Yayınları, Ankara, 564-587.
- Samuelson, P. A. (1947). “Chapter XIII The General Theory: Five Views”. S. F. Harris (Ed.). *The New Economics*. Dennis Dobson Ltd., London, 145-160.
- Sarıkoca, E. (2015). “İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kurumsallaşması”. E. Sarıkoca (Ed.). *Toplumsal Tabakalaşma*. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum, 4-28.
- Sarıöz Gökten, Y. (2018). “Proleteriyadan Prekaryaya Yeni Küresel Bir Sınıf”. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 16(62): 28-45.
- Sennet, R. (2008). *Karakter Aşınması*. (Çev. B. Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Sorokin, P. A. (1964). *Social and Cultural Mobility*. The Free Press, New York.
- Standing, G. (2014). "The Precariat". *Contexts*, 13(4): 10-12.
- Standing, G. (2017). *Prekarya Bildirgesi: Hakların Kısılmasından Yurttaşlığa*. (Çev. S. Çınar ve S. Demiralp), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Standing, G. (2020). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*. (Çev. E. Bulut), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sunar, L. (2016). *Sosyal Tabakalaşma*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Sunar, L. (2018a). "Çağdaş Sosyolojide Toplumsal Değişim-I". M. Altunoğlu (Ed.). *Toplumsal Değişme Kuramları*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 99-118.
- Sunar, L. (2018b). "Giriş: Türkiyede Tabakalaşma ve Eşitsizliği Tartışmak". L. Sunar (Ed.). *Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik -1-*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 1-34.
- Sunar, L. (2020). "Türkiye'de Toplumsal Tabakalaşmanın Yapısı". M. C. Ecevit ve F. Güneş (Ed.). *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 177-205.
- Şengönül, T. (2008). Sosyal Sınıf Kökeni, Eğitimsel Kazanım ve Dikey Sosyal Hareketlilik İlişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*. 80: 1-26.
- Telek, A. (2020). *Artık Hepimiz Prekaryayız Tehlikeli ve Umutlu Gelecek*. NotaBene Yayınları, İstanbul.
- Therborn, G. (2014). *The Killing Fields of Inequality*. Polity Press, Cambridge.
- Tilev, F. (2018). "Esnek Çalışma ve Kadın İstihdamı". *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2): 121-150.
- Torun, Y. (2014). *Eğitim ve Toplumsal Hareketlilik İlişkisine Dair Biyografik Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tumin, M. M. (1967). "Social Stratification: The Forms and Functions of Inequality". A. Inkeles (Ed.). Prentice Hall Inc., New Jersey.
- Urhan, B. (2022). "Dijital Emek Platformlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri". *Çalışma ve Toplum*, 4(75): 2583-2612.
- Uz, S. (2021). "Toplumsal Yeniden Üretim: Farklı Toplumsal Konumlardan Üniversite Öğrencileri". *Turkish Studies - Social*, 16(2): 797-815.

- Ünal, A. Z. (2017). “Bourdieu’nün Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49): 380-389.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2009). “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görülmeyen Emek”. *Çalışma ve Toplum*, 2(21): 25-40.
- Vatansever, A. (2013). “Prekarya Geceleri: 21. Yüzyıl Dünyasında Geleceği Olmayan Beyaz Yakalılıkların Rüyası”. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2): 1-20.
- Vatansever, A. (2018). “Proleterya ile Orta Sınıf Arasında: Siyasi Aktör Olarak Prekarya”. L. Sunar (Ed.). *Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik 1. Cilt*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 181-217.
- Veblen, T. (1934). *The Theory of The Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. The Modern Library, New York.
- Wacquant, L. (2014). “Simgesel İktidar ve Grup Oluşumu: Pierre Bourdieu’nün Sınıfı Yeniden Çerçevelemesi Üzerine”. *Cogito: Yapı Kredi Yayınları-Üç Aylık Düşünce Dergisi*, (76): 204-230.
- Weber, M. (1925). *Wirtschaft und Gesellschaft*. JCB Mohr Tübingen.
- Weber, M. (1978). “Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology Vol. 2”. G. Roth ve C. Wittich (Ed.). University of California Press, Berkeley.
- Weber, M. (2011). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev. T. Parla), Deniz Yayınları, İstanbul.
- Wright, E. O. (2015). *Understanding Class*. Verso, London.
- Yalçın, E. (2019). “Toplumsal Tabakalaşma Sistemlerinin Genel İncelemesi”. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8(20): 158-179.
- Yanıklar, C. (2018). “Sınıfın Sonu mu? Sınıf Tartışmalarının Gidişatı”. L. Sunar (Ed.). *Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik 1. Cilt*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 35-52
- Yanıklar, C. (2020). “Postmodernist Sınıf(sızlık) Yaklaşımları”. M. C. Ecevit, F. Güneş (Ed.). *Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 177-205.
- Yazar Aslan, B. ve Açıkgöz, Ş. (2019). “OECD Ülkelerinde İşgücü Piyasası Esnekliği ve Güvenceli Esneklik Göstergelerine Yönelik Bir Değerlendirme”. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(2): 45-68.
- Yıldırım, C. (2017). “Orta Sınıf Analizleri: Teorik Bir Yaklaşım”. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2): 1-19

- Yıldırım, C. (2018). “Neoliberal Dönemde Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Değişen Orta Sınıf”. L. Sunar (Ed.). *Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik 1. Cilt*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 101-128.
- Yılmaz, C. (2007). *Kâr Oranlarının Düşmesi Yasasının Teorik ve Pratik Olarak İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, M. ve Genel, Z. (2021). “Neoliberalizm ve Çalışma Hayatının Biyopolitik İnşası”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41): 252-265.
- Yurdakul, Ç. (2018). “Marx’ın Tarih Anlayışı: Tarihsel Materyalizm”. *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(3): 1-19.
- Yüceol, H. M. (2017). “Kentsel İşgücü Piyasalarında İşgücüne Katılım Zorlukları ve Kadın İstihdamı”. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergi*, 1(1): 49-63.
- Zencirkıran, M. (2018). *Sosyoloji*. Dora Yayınları, Bursa.
- Alkan, T. (2009). “Sömürünün “Teknolojik” Hali: Çağrı Merkezleri”. Sendikaorg. <https://sendika.org/2009/12/somurunun-teknolojik-hali-cagri-merkezleri-tolga-alkan-38933/> (erişim tarihi: 03.02.2023).
- Arslan, D. A. (2004). “Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar”. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8)1: 133 <https://dergipark.org.tr/en/pub/kosbed/issue/25712/271311> (erişim tarihi: 05.03.2022).
- Cabinet Office. (2021). “Society 5.0”. https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/index.html (erişim tarihi: 17.07.2023).
- Çağlı, E., “Orta Sınıf” mı, Yoksa İşçi Sınıfı mı Büyüyor?”. <https://marksist.net/elif-cagli/orta-sinif-mi-yoksa-isci-sinifi-mi-buyuyor> (erişim tarihi: 25.02.2023).
- Çakır, M. S., “Sınıf Bilinci, Sınıf İçi Bölünme ve Sendikal Hareket Tartışmasına Bir Katkı”. <https://sendika.org/2007/09/sinif-bilinci-sinif-ici-bolunme-ve-sendikal-hareket-tartismasina-bir-katki-s-murat-cakir-15268/> (erişim tarihi: 25.02.2023).
- Eğilmez, M. (2018). “Proletarya, Prekarya ve Ötesi” <https://www.mahfiegilmez.com/2018/01/proletarya-prekarya-ve-otesi.html> (erişim tarihi: 02.07.2023).
- Erdendoğdu, F. (2014). “Sosyal Tabakalaşma & Eşitsizlik”. Pamukkale Üniversitesi https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/33873516/Sosyal_Tabakalasma-Ac-libre.pdf?1401920471=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DSosyal_Tabakalasma_ve_Esitsizlik.pdf&Expires=1687383963&Signature=K3YmnrKkpnJQ43WEx76gQelUzHQ-

UD4gVFAwW9SMgjuNHOrcAdCk9iGtAt2cWL~oMGU4LshIOWnUfgWEdQ5yyae
 5Zlqz5FZpufIaE3vnurY0hNl7gXhTZnc8oX8HjjDgEtRgug4RvVmWq3XZvO8J3NfS
 HkGkc6XcWEMypu-
 RNPjiFfbOhMQdaqRM1uXp7t9KRYdDRsQ3ZBLQfd4lfdL~XvnkouN0Nk5oHPwM
 JYVuRHn9P9GI7N38eq0uOOlvsNqyFmiFGyk9mga2by5O2nkaHj4xLWIqNHs3i98S
 1MSJl~vqy~cD1VTtadciDg~SE3TfgFzacpvVsWqenRdanZh54g__&Key-Pair-
 Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA (erişim tarihi: 21.06.2023).

Eserpek, A. (1976). “Sosyal Mobilite ve Eğitim”. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri
 Fakóltesi Dergisi, 9(1): 389.
<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/45943/5895.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (erişim tarihi: 05.03.2022).

Günbayı, İ., “Nitel Araştırmada Veri Analizi: Tema Analizi, Betimsel Analiz, İçerik Analizi
 ve Analitik Genelleme”. <http://www.nirvanasosyal.com/h-392-nitel-arastirmada-veri-analizi-tema-analizi-betimsel-analiz-icerik-analizi-ve-analitik-genelleme.html> (erişim
 tarihi: 03.04.2023).

Harris, J. (2014). “A Precariat Charter: From Denizens to Citizens-Review”. The Guardian.
<https://www.theguardian.com/books/2014/apr/09/precariat-charter-denizens-citizens-review>. (erişim tarihi: 01.04.2023).

Keynes, J.M. “The General Theory of Employment, Interest, and Money. International
 Relations and Security Network”. 1-190.
https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_keynestheoryofemployment.pdf, (erişim
 tarihi: 15.06.2023).

Kıdak, E. “Ücretli İstihdamdan Kaçış: Esnaf Kurye Modeli”.
<https://cdn.anadolu.edu.tr/files/anadolu-cms/JEWryGeW/uploads/vi-b-3-2dd56fb32d0b6015.pdf> (erişim tarihi: 30.06.2023).

Koşar, A. (2017). “Poulantzas’ ın Sınıf Analizinin Eleştirisi-1”. Teori ve Eylem Dergisi, 1.
<https://teoriveeylem.net/tr/2017/01/01/poulantzasin-sinif-analizinin-elestirisi-1/> (erişim
 tarihi: 30.01.2023).

Koşar, A. (2018). Marx’ın sınıf kavrayışı, temel çizgileri ve güncelliği. Teori ve Eylem
<https://teoriveeylem.net/tr/2018/05/09/marxin-sinif-kavrayisi-temel-cizgileri-ve-guncelligi/> (erişim tarihi: 22.05.2023).

Küçük, M. (2021). “David Swartz, Kültür Ve İktidar Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi”. *Sosyal
 ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* (SKAD), 7 (14): 131-134.

- https://dergipark.org.tr/tr/pub/skad/issue/62495/935813#article_cite (erişim tarihi: 05.03.2022).
- Oran, S. (2015). “Kitap İncelemesi: Modern Zamanların Tutunamayanları Prekarya: Sınıf mı, Sınıftan Kaçış mı?” <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/837154> (erişim tarihi: 14.07.2023).
- Öztürk, S. (2022). “Freelance Emek: Güvencesizlik Geleceksizlik ve Yalnızlık”. <https://www.kadinisci.org/ucret/freelance-emek-guvencesizlik-geleceksizlik-ve-yalnizlik/> (erişim tarihi: 12.02.2023).
- RMF (Research on Money and Finance). (2010). *The Eurozone Between Austerity and Default*. RMF. https://www.researchgate.net/publication/265451569_The_Eurozone_Between_Austerity_and_Default (erişim tarihi: 01.07.2023).
- Saklı, A. R. (2007). “Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Postfordizm”. <https://ses.org.tr/wp-content/uploads/fordizmpostfordizm.pdf> (erişim tarihi: 28.06.2023).
- Stiglitz, J. E. (2014). “The Price of Inequality: How Today’s Divided Society Endangers Our Future”. https://www.pass.va/content/dam/casinapioiv/pass/pdf-volumi/acta/acta_19/es41-stiglitz.pdf (erişim tarihi: 12.07.2023).
- Telek, A., Özgüzel C., Korkmaz S. S. (2021). “Türkiye’de İşgücündeki Yaşlılar ve Güvencesizlik”. https://istanpol.org/Uploads/ContentManagementFile/2021-003-turkiye_de-icgucundeki-yaslilar-ve-guvencesizlik-1.pdf (erişim tarihi: 30.06.2023).
- Wright, E.O. (1979). *Class Structure and Income Determination*. Academic Press, Newyork. <https://www.ssc.wisc.edu/~wright/Published%20writing/Class%20Strucutre%20and%20Income%20Determination-text.pdf> (erişim tarihi: 05.03.2022).

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Hande Nur Acun
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Aydın Cumhuriyet Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Aydın Efeler Anadolu Lisesi Öğretmenlik Uygulaması Aydın Atatürk Anadolu Lisesi Öğretmenlik Uygulaması